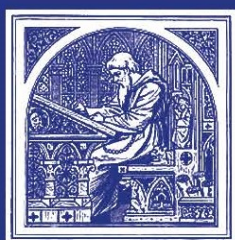


EUROPEAN HUMANITIES STUDIES:
State and Society



EUROPEJSKIE STUDIA
HUMANISTYCZNE:
Państwo i Społeczeństwo

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES:
State and Society

EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE:
Państwo i Społeczeństwo

SCIENTIFIC COMMITTEE/ KOMITET NAUKOWY

Ivan Bekh – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Zlata Boyko – Peoples' Friendship University of Russia (PFUR, Russia)
Magdalena Fiternicka-Gorzko – Pomorska Akademia v Slupsku (Poland)
Maria Groenwald - University of Gdańsk (Poland)
Victor Kotsur – Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University by Grygoriy Skovoroda" (Ukraine)
Oleksandr Ljashenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Ursula Majher-Legaviets – Foundation by Mikolaj Rey (Poland)
Tatiana Martsynkovskaja – Psychological Institute (Russia)
Vladimir Menshikov – Daugavpils University (Latvia)
Katerina Ovcharek – Institute of Positive Psychology (Bulgaria)
Mutlu Parkan – University of Stambul (Turkey)
Janna Petrochko – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Vitaly Rubtsov – Moscow Psychological and Pedagogical University (Russia)
Valentyn Rybalka – East European Institute of Psychology (France - Ukraine)
Oleksandra Savchenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Irina Simaeva - Baltic Federal University by I. Kant (Russia)
Henryk Sobchuk – Polish Academy of Sciences (Representation in Kiev) (Poland)
Beata Stanishevskaja – Polish Academy of Sciences (Representation in Kiev) (Poland)
Olga Sukhomlynska – Institute of Education, NAPS of Ukraine (Ukraine)
Irina Surina – Pomorska Akademia v Slupsku (Poland)
Hideko Takeyasu – Kyoto Women's University (Japan)
Alexandr Vinogradov – National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (Ukraine)
Herbert Gottfried Zoglowek – Pomeranian University, Slupsk (Poland); University of Tromsø-Norwegian Arctic University, Alta (Norway)

EDITORIAL BOARD / KOMITET REDAKCYJNY

Irina Manokha – Chief Editor, Doctor of Science, Professor
Andrzej Mirski – Science Editor, Ph.D., Associate Professor
Gabriele Simoncini – Deputy Editor, Dr., Professor
Wojciech Zhwolinsky – Science and Language Editor (Pol.), EEIP (Ukraine - France)
Natalia Iaremchuk – Science and Language Editor (Pol.), EEIP (Ukraine - France)
Andriy Vornachov – Science and Language Editor (Engl.), EEIP (Ukraine - France)
Daria Arinicheva – Stylistic and Language Editor (Engl.), EEIP (Ukraine - France)
Julia Poliarush – Support Manager, East European Institute of Psychology (EEIP) (Ukraine - France)

Project of cover page and maket-book: **Olexandr Omelyan**

EDITOR / WYDAWCA:

East European Institute of Psychology (EEIP) / Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii
Oddział w Krakowie (Polska) – 30-009 Kraków / Oddział w Kijowie (Ukraina) – 03039, Kijów, Ukraina
str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine

Partnership / Współpraca

Polska Akademia Nauk (Przedstawicielstwo w Kijowie), pl. Defilad 1, 00-901 Warszawa, Poland
Fundacja im. M. Reja, ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland

Peer-reviewed journal / Czasopismo recenzowane

ISSN 2450-6486 European Humanities Studies: State and Society

Issue 4, 2022

<https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.00>



1.

EDUCATION IN UKRAINE UNDER
THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE
MILITARY INVASION IN 2022

EDUKACJA W UKRAINIE W
WARUNKACH INWAZJI WOJSKOWEJ NA
PEŁNĄ SKALĘ W 2022 ROKU



ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.01>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Аліна АНДРОЩУК

Вища освіта України в умовах війни та цифрової трансформації: стан та перспективи розвитку

ALINA ANDROSHCHUK. Higher education of Ukraine in the conditions of war and digital transformation: state and prospects for development. *In the article considered the state, trends and prospects for the development of the higher education system of Ukraine in the conditions of war and digital transformation. The main directions of overcoming the crisis in education are determined, the essence of state policy is revealed, the main priorities of the higher education system, Strategies for the development of the higher education in Ukraine in 2022-2032, digital transformation of education in the conditions of war and recovery period of Ukraine.*

Key words: *higher education, military aggression, higher educational establishments, crisis, education system, priority directions, information and communication technologies, digital transformation.*



Отримано 02.12.2022

Рецензовано 08.12.2022

Доопрацьовану версію отримано 18.12.2022

Прийнято до друку 28.12.2022

Вступ і постановка проблеми. Стрімкі процеси глобалізації світу та розбудова єдиної Європи перетворюють інтеграцію національної освіти до європейського та інноваційного світового освітнього просторів на обов'язкову умову буття української держави. Провідні науковці Національної академії педагогічних наук України здійснили аналітичний огляд вітчизняної мережі 176 державних закладів вищої освіти (ЗВО) типу університет, академія, інститут, що складають основу національної вищої освіти, готують понад 80 % здобувачів, з метою визначення шляхів підвищення їх конкурентоспроможності. Було виявлено актуальні проблеми у сфері вищої освіти, причини їх виникнення, запропоновано науково обґрунтовані шляхи модернізації вітчизняної освіти в умовах глобалізації, європейської інтеграції та інноваційного розвитку. Система вищої освіти містить як потужні заклади, що беруть участь у провідних міжнародних рейтингах, так і значну кількість слабких, неефективних ЗВО, водночас, мережа закладів потребує оптимізації. За результатами запропоновано рекомендації для вдосконалення національної мережі ЗВО, [1,2] На основі системного аналізу ролі та значення вищої освіти в умовах інноваційного суспільства визначено основні «більові точки», пов'язані із втратою закладами вищої освіти їх традиційної історичної місії. Окреслено стратегічне бачення нової моделі вищої освіти, яка відповідала б вимогам економіки четвертої «цифрової» революції (Industry 4.0). Запропоновано та обґрунтовано конкретні кроки на шляху модернізації інституційної структури освітньої системи в техно-науковому контурі суспільства знань. [3]

Проблемним моментом на шляху інтеграції є непослідовність освітньої політики, оскільки цей процес має перервний характер. Новий етап, що розпочався ще з 2014 р., після соціально-політичної кризи, військової агресії Росії та підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.), ознаменувався інтенсифікацією європейського вектора розвитку України та синхронізацією вимірів української освіти з європейськими характеристиками. Продовжується поступальний рух української освіти у напрямі її трансформації на компетентнісно базовану.

Широкомасштабне вторгнення Росії, розпочате 24 лютого 2022 р., спричинило комплекс серйозних проблем в українській освіті. Передовсім це стосується вимушеного переміщення значної кількості населення України та руйнування й пошкодження закладів освіти внаслідок воєнних дій. Понад 10 млн людей під тиском

обставин змінили місце життя: 6,5 млн у межах країни, 3,9 млн виїхали за кордон. Переважно це жінки та діти. За даними ЮНІСЕФ з усього дитячого населення України більше ніж половина – 4,3 млн дітей із 7,5 млн загалом – вимушені були покинути свої домівки. Підтверджено, що за кордон виїхали більш як 23 тис. педагогічних працівників і понад 600 тис. учнів. Але ці дані не є точними. Керівники навчальних закладів зазначають, що місцеперебування близько 10 – 15 % учнів і студентів не ідентифіковано. 1748 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 144 з них зруйновано вщент. Переїхало 34 заклади вищої освіти (ЗВО – інститути, університети, академії), 42 заклади фахової перед вищої освіти (колежджі) і 65 відокремлених структурних підрозділів. Щотижня кількість постраждалих від війни та переміщених ЗВО зростає [4] .

Поза сумнівом, війна приведе до істотних змін у системі вищої освіти України. Передовсім скорочення державних видатків на вищу освіту та бюджетних місць у ЗВО, зниження доходів населення, значне посилення «освітньої міграції» можуть спричинити суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту з відповідними наслідками для викладачів, адміністрацій та мережі ЗВО. Водночас війна стрімко прискорила перебіг природних тенденцій розвитку системи вищої освіти щодо оптимізації та корекції її структури, обсягів і змісту.

Очевидним найбільш негативним наслідком досить високої масовості вищої освіти стало знецінення отримуваних кваліфікацій. Усе більше людей мають дипломи про вищу освіту, а кількість робочих місць для них не зростає – отже, гострішою стає конкуренція, шириться безробіття серед випускників ЗВО. По суті відбувалася інфляція вищої освіти. Ситуація загострилася через неналежний зв'язок між структурою підготовки фахівців у ЗВО і запитами економіки – це давня проблема української вищої освіти. Тому існує потреба привести державне замовлення на підготовку спеціалістів у відповідність до реальних потреб національної економіки, а особливо в умовах війни, за необхідності розбудови воєнної економіки та повоєнного відновлення.

Отже, держава насамперед має давати можливість безоплатно (цілком або частково) здобувати вищу освіту: за спеціальностями та в обсягах, потрібних державному сектору економіки й системам забезпечення критично важливих суспільних благ (оборона, освіта, медицина тощо), а також за тими спеціальностями і в тих обсягах,

стосовно яких є достовірні (підтверджені роботодавцями й експертною спільнотою) прогнози щодо попиту на них у приватному секторі економіки; абітурієнтам, які виявили вищі за середні здібності до наступного навчання.

Реструктуризація та оптимізація державного замовлення на підготовку фахівців за умови реальної децентралізації системи вищої освіти, автономізації ЗВО, скорочення корупції та запровадження незалежної системи контролю якості освіти не лише позитивно вплине на державний бюджет, а й буде сприйняте суспільством.

Війна посилила й розширила виклики, які вже постали перед освітою через епідемію COVID-19. Для української освітньої системи це випробовування стало ще й своєрідним стимулом, який відкрив вікно нових можливостей, ставши каталізатором давно назрілих модернізаційних змін в освіті. Передусім ідеться про розвиток цифрової та дистанційної освіти, зокрема онлайнової. Але перспективи трансформації освіти не обмежено лише цими напрямками. Потребують пильної уваги також розвиток неформальної та інформальної освіти, створення механізмів визнання її результатів у системі формальної освіти. На часі апробація та широке впровадження сучасних методів навчання з використанням інформаційних технологій.

Цифрова трансформація освіти і науки. Пріоритетним напрямом є приведення системи освіти у відповідність до потреб сучасної економіки та інтеграції в європейський економічний та освітній простір. Модель сучасної освіти має відповідати вимогам часу. В умовах війни цифрова трансформація освітньої діяльності ЗВО є перспективним шляхом підготовки фахівців з вищою освітою в Україні. У цьому напрямку ЗВО України накопичено певний позитивний досвід, оскільки в умовах пандемії COVID-19 значна їх частина впровадила в освітній процес сучасні ІКТ. Вони забезпечують: віддалений доступ до розкладу занять, бібліотечних ресурсів, репозитарію та інших інформаційних баз тощо; можливість дистанційного проведення занять (лекційних, практичних, контролю знань, ведення консультацій тощо), формування віртуальних груп студентів які знаходяться у різних місцях, надання їм доступу до необхідних методичних матеріалів і т. п.; відеозапис занять з можливістю його переглянути, зокрема студентами, які не змогли бути присутніми; моделювання і симуляцію практичних і лабораторних занять; контроль відвідування занять; доступ студентів і викладачів до необхідних програмних продуктів та багато іншого.

Тому особливої уваги заслуговує Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (далі – Концепція). [5] Вона представляє комплексне системне стратегічне бачення цифрової трансформації цих сфер та відповідає засадам реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку.

Проект Концепції спрямований на подолання низки проблем, зокрема: низький рівень цифрових компетентностей учасників освітнього процесу; застарілий зміст освіти з навчальних предметів інформаційної галузі; недостатня кількість комп'ютерного обладнання та відсутність ширококутового доступу до Інтернету в закладах та установах системи освіти і науки; відсутність якісного цифрового освітнього контенту для здобуття освіти; відсутність актуальної, достовірної інформації про здобувачів освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників, а також науковців для прийняття управлінських рішень та моніторингу ефективності політик; бюрократизованість процесів внутрішнього документообігу закладів та установ освіти і науки; незручність отримання послуг та сервісів у системі освіти; недоступність наукових ресурсів та інфраструктур тощо.

Планується досягти кінцевої мети через такі стратегічні цілі:

1. «Цифрове освітнє середовище є доступним та сучасним»;
2. «Працівники сфери освіти володіють цифровими компетентностями»;
3. «Зміст освіти в галузі ІКТ відповідає сучасним вимогам»;
4. «Послуги та процеси у сфері освіти і науки є прозорими, зручними та ефективними»;
5. «Дані у сфері освіти і науки є доступними та достовірними».

Для кожної з цих цілей визначено шляхи та кроки їх досягнення на період до 2026 року [5]

Визначення сучасного етапу розвитку суспільства як інформаційного; інтенсивний розвиток сучасних ІКТ; перехід від знаннєвої парадигми освіти до компетентнісної визначає необхідність широкого використання ІКТ у системі освіти загалом та під час навчання окремих дисциплін. У зв'язку із цим особливого значення набуває переорієнтація мислення та навичок сучасного викладача на усвідомлення принципово нових вимог до його педагогічної діяльності, готовність використовувати ІКТ як активний навчальний ресурс. Потреба впровадження та використання ІКТ також поглиблена наслідками повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р., що загострило проблему розвитку та опанування технологіями в системі освіти задля забезпечення прав громадян

на якісну освіту. Через воєнний стан в країні, обстріли та повітряні тривоги освітній процес вимушено перервався. Вже наступного дня після початку вторгнення російських військ в Україну МОН України рекомендувало зупинити освітній процес у закладах освіти всіх рівнів і відправити здобувачів освіти та освітян на двотижневі канікули. Війна в Україні завдала і продовжує завдавати величезної шкоди державі і людству.

Актуальною є потреба розвитку цифрових компетенцій, освоєння новітніх ІКТ для учнів, студентів, педагогічних працівників, що сприятиме розвитку критичного мислення, здатності до самостійних аргументованих суджень, умінню навчатися впродовж життя. Використання ІКТ відкриває нові можливості для проектування й реалізації освітнього процесу, потребує засвоєння та розвитку цифрових компетенцій. ІКТ удоступнюють освіту, урізноманітнюють форми її отримання, забезпечують безперервність освіти впродовж життя, розвиток особистісно орієнтованого навчання тощо.

Важливим напрямом цифровізації освіти є широке запровадження до навчального процесу якісних е-підручників. Однак сьогодні вони є просто PDF-версіями паперових книжок. Такий формат не охоплює мультимедійних можливостей цифрового передавання інформації (інтерактивність, динамічна іконографіка, відеоконтент тощо).

Виходячи з наявних форм ІКТ та нових завдань, що поставили перед системою освіти унаслідок різких змін у розвитку суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у світі, пандемії та війни в Україні, доцільно формувати освітню політику, яка б сприяла впровадженню різноманітних форм ІКТ в національний навчальний процес на всіх його рівнях. Необхідно формувати засади державної освітньої політики, яка б ураховувала завдання та заходи впровадження сучасних ІКТ в навчальний процес, сприяла б набуттю новітніх навичок серед викладачів/вчителів для застосування ІКТ, підвищенню їхньої кваліфікації.

Цінним ресурсом модернізації освітньої системи є розвиток неформальної освіти. В Законі України «Про освіту» вже закладено основи розвитку неформальної освіти та визнання її результатів. Тепер важливим завданням є законодавчо визначити конкретні механізми реалізації цього процесу. Ст. 9 цього Закону серед інших форм освіти визначає дистанційну, мережеву та екстернатну. Їх можна ефективно реалізувати лише за умови високого рівня циф-

ровізації освітнього процесу. Для цього мають розвиватися три напрями: організаційно-законодавчий, методичний та інфраструктурний. Лише за їх поєднання можна досягти бажаного ефекту. [4]. В умовах необхідного збереження та відновлення традиційної освітньої інфраструктури важливим напрямом удосконалення освітнього поля є розвиток онлайн-курсів. Україна вже має відповідні напрацювання в цій сфері. Міністерством цифрової трансформації України у партнерстві з Фондом Східна Європа запущена національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності «Дія». Цифрова Освіта», а також курс про використання онлайн-інструментів «Цифрові навички для вчителів», щоб зробити навчальний процес більш захопливим і ефективним.

Досить успішним є громадський проект масових відкритих онлайн-курсів *Prometheus* із власною онлайн-платформою. Започаткований 2014 р., Prometheus нині налічує аудиторію з сотнями тисяч слухачів, пропонує десятки безплатних онлайн-курсів у різних напрямках: громадянська освіта, історія України, підприємництво, основи державної політики, аналіз даних, ІТ-технології, основи інформаційної безпеки та багато інших. До співпраці залучено як фахівців-практиків, представників відомих компаній IBM, Microsoft, VideoGorillas, EPAM, так і викладачів провідних ЗВО КНУ імені Тараса Шевченка, НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», Національний університет «Києво-Могилянська академія», Університет Торонто тощо. Діє також проект *EdEra (EducationalEra)*, що створює онлайн-курси та освітній контент широкого спектра. Однак проблему визнання кваліфікацій, здобутих в онлайн-освіті, досі не вирішено. Цінність сертифікатів, запропонованих різними цифровими платформами масових онлайн-курсів, також не визначено на ринку праці. Для таких форм навчання українська система освіти має напрацювати механізми *сертифікації*, підтвердженої як провідними навчальними закладами та роботодавцями, так і державними органами освіти.

Мережа українських освітніх хабів, що реалізує концепцію «Навчання впродовж життя» (Life Long Learning), забезпечує навчання внутрішньо переміщених осіб та українців, які виїхали тимчасово за кордон, а також навчання учнів і студентів за українською державною програмою як в Україні, так і в 14 країнах світу.

Вивчення англійської мови відкриває можливість спілкуватися з усім світом. Це особливо актуально для України нині, коли наша

країна стрімко інтегрується у міжнародне співтовариство. Національна книга рекордів визнала Всеукраїнський проєкт навчання англійської мови «Lingva.Skills» наймасовішим освітнім онлайн-проєктом України, на платформі якого українці вже виконали понад 180 млн вправ. Дуже важливо, що в цей важкий для країни рік в Україні з'являються найсучасніші освітні технології, які доступні всім українським студентам, незважаючи в якій частині світу вони нині перебувають. Пілотний проєкт щодо застосування технологій віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності для масового навчання учнів успішно стартував на базі українських освітніх хабів. [6].

Як зазначають аналітики Національного інституту стратегічних досліджень, варто врахувати також сучасну динаміку попиту на навички й компетенції. За останні 50 років в економіці розвинутих країн зростає попит на кваліфікованих фахівців, здатних до нетривіальної аналітичної праці, та спеціалістів з розвиненими комунікативними компетенціями. Тому затребуваність національною економікою фахівців, спроможних швидко навчатися, опановувати нові уміння й навички, змінювати індивідуальну траєкторію трудової діяльності, зростатиме на тлі ризиків і викликів, спричинених війною. Окрім того, значний попит на сучасному ринку праці, особливо на позиціях середньої та вищої ланки, мають так звані soft skills (гнучкі навички), які не стосуються суто професійних компетенцій, а є комплексом надпрофесійних неспеціалізованих навичок – відповідальність, управління часом, здатність до роботи в команді, навички лідерства та соціального впливу, емоційний інтелект, гнучкість, адаптивність тощо. Щоб запрацювала тріада – навчання, наукові дослідження, впровадження інновацій – вища школа має взаємодіяти з високотехнологічним виробництвом.

Верховна Рада України 27 липня 2022 року, ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти». Відповідно до прийнятого Закону, в Україні започатковується цифрова взаємодія між органами управління освітою всіх рівнів, закладами, установами та учасниками освітнього процесу, що буде реалізовуватися на базі програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (АІКОМ). Як зазначив міністр освіти і науки С.Шкарлет: «Закон спрямований на пришвидшення цифрової трансформації освіти. ... АІКОМ дозволить спростити роботу вчителя з шкільною документа-

цією, паперовою звітністю, а також забезпечить супровід і поступове переведення ключових управлінських процесів у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти в електронний формат. Важливим нововведенням також є те, що на базі системи передбачається здійснення обліку дітей дошкільного та шкільного віку, учасників освітнього процесу та суб'єктів освітньої діяльності» [7]. АІКОМ взаємодіятиме з іншими ключовими державними інформаційно-комунікаційними системами та публічними електронними реєстрами у сфері освіти, зокрема, Єдиною державною електронною базою з питань освіти, Єдиним державним демографічним реєстром, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань, Державним реєстром актів цивільного стану громадян, Державним реєстром загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо. Завдяки інформаційній взаємодії учасники освітнього процесу зможуть оперативно приймати управлінські рішення, формувати та реалізувати освітню політику, зокрема й з питань розподілу та перерозподілу міжбюджетних трансфертів із державного місцевого бюджету, замовлення підручників, документів про освіту, зарахування, відрахування, переведення здобувачів освіти. Важливо зазначити, що обробка персональних даних у АІКОМ здійснюється відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», усі дані та інформація захищені відповідно до вимог законодавства.

За підтримки Офісу Президента України уряд, освітні заклади та громадські організації створюють Український глобальний університет (Ukrainian Global University, UGU) – мережу, яка має на меті завдяки об'єднанню найкращих освітніх закладів світу надати доступ українським студентам, стипендіатам, науковцям та викладачам до навчальних закладів по всьому світу, а також до нових стипендій і програм постдокторантури. [8] Учасники ініціативи UGU матимуть не лише підтримку, а й доступ до якісної освіти та можливість проводити дослідження за кордоном, а потому зможуть застосувати здобуті знання та навички в рідній країні. У майбутньому команда UGU планує започаткувати стажування та програми в Україні, які дадуть змогу їх учасникам швидко реінтегруватися та після повернення зробити свій внесок у відбудову країни. Ініціатива передбачає, що переміщені студенти, науковці та стипендіати не будуть покинуті. Головна мета UGU – подолати руйнівні наслідки

російської агресії в Україні та залучити провідний світовий досвід для побудови нової України як гордого члена світової спільноти вільних і демократичних націй. Нині команда UGU зосереджена на налагодженні партнерств зі школами, вишами й дослідними центрами світу, які будуть готові розглядати заявки на середньо- й довгострокові програми від українців та спонсорувати низку студентів, науковців і дослідників. Деталі та умови узгоджуються з кожною установою-партнером окремо, але всі партнери мають підписати відкритий меморандум з UGU, який визначає спільні цінності та принципи.

Верховна Рада України 24 березня 2022 року ухвалила Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері освіти”, який передбачає скасування зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) та вступний іспит в магістратуру: єдиний вступний іспит (ЄВІ) з іноземної мови та єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ). Натомість було запропоновано проводити вступну кампанію за допомогою електронної системи без участі абітурієнта.

На вебсайті Департаменту освіти Ради Європи створено також спеціальну вебсторінку *Education in time of crisis* ‘Освіта під час кризи’. Підкреслюючи важливість цього кроку Міністр освіти і науки С. Шкарлет зазначив: «Вдячний європейським колегам за створені практичні інструменти для підтримки українських дітей. Завдяки цьому ресурсу українська молодь зможе навчитися міжкультурності у школі європейської країни, медіаграмотності та протидії фейковим новинам, а також просуванню основних цінностей Ради Європи і демократичної культури на всіх рівнях» [9].

Важливим кроком для подолання кризи в освіті є прийняття Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, ухвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286. Цей документ, орієнтований на період входження України до ЄС, цілі та завдання Стратегії є детальною дорожньою картою для відбудови та продовження реформування системи вищої освіти в післявоєнний період. Виконання завдань, визначених Стратегією, дозволить зменшити деструктивні наслідки, спричинені повномасштабним вторгненням російської федерації на територію незалежної України. [10]

«Наперекір складній ситуації в Україні, наше головне завдання – продовжувати освітній процес. Також важливо реформувати систему освіти відповідно до нових викликів. Саме цим стратегічним

документом визначено основні пріоритети системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни, а також головні характеристики, що будуть сформовані до 2032 року. Стратегію було ухвалено 23 лютого, за день до повномасштабної війни, яку розпочала росія проти України. З урахуванням теперішньої ситуації, завдання та заходи з реалізації потребуватимуть коригування, проте стратегічні цілі та ключові завдання залишаються незмінними», – зазначив Міністр освіти і науки С.Шкарлет. [11]

На основі проведеного SWOT- аналізу динаміки розвитку вищої освіти в Україні визначено сильні та слабкі сторони національної системи вищої освіти, можливості подальшого розвитку та загрози зовнішнього середовища. Розроблено сценарії розвитку вищої освіти в Україні (песимістичний, реалістичний і оптимістичний). Стратегія передбачає реалізацію 5-ти стратегічних цілей [10] Розглянемо їх більш докладно.

1. *Ефективність управління в системі вищої освіти.* Передбачено виконання таких завдань: збільшення бюджетного фінансування та удосконалення формули розподілу за результатами діяльності; розширення бюджетного кредитування здобуття вищої освіти та освіти дорослих; модернізація мережі, укрупнення закладів вищої освіти, підтримка дослідницьких університетів.
2. *Довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти.* Для досягнення цілі, зокрема, передбачено: розширення сфери застосування зовнішнього незалежного оцінювання, адресного розміщення та проведення конкурсу; сприяння проведенню закладами вищої освіти досліджень і консалтингу для бізнесу; створення умов для розвитку державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; запровадження ефективних механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та процедур притягнення до академічної відповідальності.
3. *Забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, яка є доступною для різних груп населення.* Для досягнення стратегічної цілі та відповідних операційних цілей передбачено виконання таких завдань: підтримка національної та міжнародної академічної мобільності студентів, а також направлення на навчання до іноземних університетів; надання особливої підтримки

мешканцям тимчасово окупованих територій, незахищеним і вразливим групам населення; створення особливих умов для вступників із видатними досягненнями; сприяння використанню інноваційних технологій і новітніх засобів навчання в освітньому процесі, розвиток дослідницьких інфраструктур.

4. *Інтернаціоналізація вищої освіти України.* Передбачено забезпечити: гармонізацію структури вищої освіти відповідно до зобов'язань країн-членів Європейського простору вищої освіти; розвиток національної системи кваліфікацій; спрощення процедур визнання іноземних освітніх кваліфікацій; трансформацію освіти в секторі безпеки та оборони відповідно до доктринальних підходів і принципів НАТО.
5. *Привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри.* Для досягнення передбачено виконання таких завдань: дотримання підходів до студентоцентрованого навчання в організації освітнього процесу; розширення перехресного вступу, спільних, міждисциплінарних і подвійних програм, дуальної та інших форм здобуття освіти; розвиток загальних компетентностей, правової культури, рухової активності, спорту та студентських змагань; розвиток програм управлінської підготовки керівного складу та перспективних лідерів закладів вищої освіти (кадровий резерв), тренінгів на підтримку реформ; проведення комунікаційних кампаній для підтримки реформ у системі вищої освіти тощо.

Очікуваним результатом реалізації Стратегії є створення сучасної ефективної системи вищої освіти, яка задовольняє потреби громадян, економіки та суспільства, має гідну репутацію та є конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринку освітніх послуг

Висновки. Після закінчення війни система вищої освіти в Україні зміниться. Доведеться об'єднувати заклади освіти та будувати нові на місці тих, що були знищені війною. Відбудеться глобальне переосмислення, а отже, освіта не залишиться такою, як була до війни.

Говорячи про відновлення повоєнної України та європейський план Маршалла для України, Президент Європейської ради Шарль Мішель зазначив, що «мета не в тому, щоб відновити Україну минулого». «Мета – побудувати сучасну, процвітаючу, спрямовану на майбутнє Україну. Це означає, наприклад, що коли буде відновлення інфраструктури, її важливо відновлювати відповідно до потреб

майбутнього, зважаючи на зміну клімату, цифрову трансформацію світу та ті проблеми, з якими ми стикаємося в ЄС та з якими стикається весь світ».[12]

References:

1. Кремень В. Г., Лутовий В. І., Саух П. Ю., Таланова Ж. В. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. № 4(1). С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>
2. Кремень, В. Г. (ред.). (2021). Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія. Національна академія педагогічних наук України. Київ: КОНВІ ПРІНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
3. Саух, П. (2020). Стратегічне бачення нової моделі вищої освіти: рух до створення університетів світового класу. Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» 19 листопада 2020 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-7>
4. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>
5. Концепція цифрової трансформації освіти і науки МОН запрошує до громадського обговорення. <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennnya>
6. Партнер МОН Асоціація інноваційної та цифрової освіти назвала основні події у сфері в 2022 році. URL:<https://mon.gov.ua/ua/news/partner-mon-asociaciya-innovacijnoyi-ta-cifrovoyi-osviti-nazvala-golovni-podiyi-u-sferi-osviti-v-2022-roci>
7. Цифрова трансформація освіти: прийнято закон про функціонування інтегрованої інформаційної системи АІКОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrova-transformaciya-osviti-prijnyato-zakon-pro-funkcionuvannya-integrovanoyi-informacijnoyi-sistemi-aikom>
8. Офіс Президента України підтримав ініціативу створення Українського глобального університету – Ukrainian Global University. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ofis-prezidenta-ukrayini-pidtrimav-iniciativu-stvorennnya-ukr-73957>
9. Education in time of crisis'Рада Європи створила спеціальну сторінку адаптації українських дітей до європейських освітніх стандартів.URL:<https://mon.gov.ua/ua/news/education-time-crisis-rada-yevropi-stvorila-specialnu-storinku-dlya-adaptaciyi-ukrayinskih-ditej-do-yevropejskih-osvitnih-standartiv>

10. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
11. Опубліковано Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>
12. Глава Єворади заявив про початок європейського Плану Маршалла для України. URL: Глава Єворади заявив про початок європейського Плану Маршалла для України | Європейська правда (euointegration.com.ua)

Transliteration of References:

1. V.G. Kremen, V.I. Lugovoi, P.Yu. Saukh, Zh.V. Talanova (2022). The network of public institutions of higher education of Ukraine: an analytical review of competitiveness. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. No. 4(1). P. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>
2. Kremen, V.G. (ed.). (2021). National report on the state and prospects of education development in Ukraine: monograph. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv: CONVEY PRINT. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
3. Saukh, P. (2020). A strategic vision of a new model of higher education: the movement to create world-class universities. Scientific report at the methodological seminar of the National Academy of Sciences of Ukraine «Ways and mechanisms of increasing the competitiveness of Ukrainian universities» November 19, 2020. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-7>
4. The Ukrainian system of higher education in the conditions of military aggression of the Russian Federation: problems and prospects for development // National Institute of Strategic Research. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska--systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh--vovennyi-ahresiyi-rf-problemy-y>
5. The concept of digital transformation of education and science of the Ministry of Education and Culture invites public discussion. <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproschuye-dogromadskogo-obgovorenniya>
6. The partner of the MES, the Association of Innovative and Digital Education, named the main events in the field in 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/partner-mon-asociaciya-innovacijnoyi-ta-cifrovoyi-osviti-nazvala-golovni-podiyi-u-sferi-osviti-v-2022-roci>
7. Digital transformation of education: the law on the operation of the AIKON integrated information system was adopted. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrova-transformaciya-osviti-prijnyato-zakon-pro-funcjonuvannya-integrovanoi-informacijnoyi-sistemi-aikom>

8. The Office of the President of Ukraine supported the initiative to create the Ukrainian Global University - Ukrainian Global University. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ofis-prezidenta-ukrayini-pidtrimav-iniciativu-stvorenniya-ukr-73957>
9. Education in time of crisis'The Council of Europe has created a special page on the adaptation of Ukrainian children to European educational standards. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/education-time-crisis-rada-yevropi-stvorila-specialnu-storinku-dlya-adaptaciyi-ukrayinskih-ditej-do-yevropejskih-osvitnih-standartiv>
10. On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
11. The Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032 has been published. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>
12. The head of the Eurocouncil announced the start of the European Marshall Plan for Ukraine.URL:The head of the Eurocouncil announced the start of the European Marshall Plan for Ukraine | European Truth (eurointegration.com.ua)

The Author

Alina Androschuk
Kyiv National University
by Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0009-0008-1488-0412>
E-mail: lang1@ukr.net

Abstracts

АЛІНА АНДРОЩУК. Вища освіта України в умовах війни та цифрової трансформації: стан та перспективи розвитку.

У статті розглянуто стан, тенденції та перспективи розвитку системи вищої освіти України в умовах війни та цифрової трансформації. Визначено основні напрями подолання кризи в освіті, розкрито сутність державної політики, основні пріоритети системи вищої освіти, Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, цифрової трансформації освіти під час воєнного стану та у період відновлення України.

Ключові слова: вища освіта, військова агресія, заклади вищої освіти, криза, система освіти, пріоритетні напрями, інформаційно-комунікаційні технології, цифрова трансформація.

ALINA ANDROSZCZUK. **Szkolnictwo wyższe w Ukrainie w warunkach wojny i transformacji cyfrowej: obecna sytuacja i perspektywy rozwoju.** W artykule autor omawia obecną sytuację, tendencje i perspektywy rozwoju systemu szkolnictwa wyższego w Ukrainie w czasie wojny i transformacji cyfrowej. Wskazano najważniejsze kierunki pokonania kryzysu w edukacji, opisano politykę rządową, obszary priorytetowe systemu szkolnictwa wyższego, strategię rozwoju szkolnictwa wyższego w Ukrainie w latach 2022-2023, transformacji cyfrowej szkolnictwa podczas stanu wojennego i w okresie odbudowy Ukrainy.

Słowa kluczowe: szkolnictwo wyższe, agresja militarna, szkoły wyższe, kryzys, system edukacji, obszary priorytetowe, technologie informacyjno-komunikacyjne, transformacja cyfrowa.



ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.02>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Валерій БАБЕНКО,
Оксана ІВАНОВА

Українська освіта в умовах війни та сучасних геополітичних викликів

VALERY BABENKO, OKSANA IVANOVA. **Ukrainian education in the conditions of war and current geopolitical challenges.** *The war in Ukraine is regarded as an extremely important event of geopolitical scale of modern times. The article focuses on the dramatic intersection of the war, COVID-19 pandemic, and decisive stage of a new technological revolution in the world at the turn of the 20th-21st centuries. It highlights the peculiarities and features of awareness of these changes, which are demonstrated by Ukrainian events. There is the feeling and some kind of premonition of existing revolutionary situation within P. McLaren's theories of anti-pedagogy and revolutionary critical pedagogy. There is the theoretical analysis of the flaws of the mentioned theories against the background of the revolutionary practice of Ukrainian society.*

Key words: Ukraine, geopolitical challenges, war, COVID-19 pandemic, technological transformation, neo-Marxism, «revolutionary pedagogy», «anti-pedagogy», P. McLaren, educational activity.

Загальна постановка проблеми. Загрозливі геополітичні виклики, що постали перед людством у перші десятиліття ХХІ століття, охопили всі сфери його життєдіяльності. Україна в цій ситуації опинилась не просто перед необхідністю їх розв'язання, а прямо в епіцентрі розвитку даних процесів. Багато у чому саме таке положення передвизначило й глибину занурення у зміст подій, які в іншому випадку, зовні би здавалися й малозначними, шаблонними для світової історії. Однією з таких проблем бачиться критичний зв'язок між суспільними рухами, обумовленими новим, Четвертим етапом технологічного перевороту, пандемією COVID-19, війною Росії проти України на фоні загрозливого геополітичного зіткнення глобальної демократії з авторитаризмом. Ця ситуація сьогодні докорінним чином міняє історію людства, формує нові парадигми його буття. Місце, яке займає площина освітньої діяльності в цьому процесі, і є об'єктом нашої уваги у цьому дописі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Радикальний, критичний революційний підхід до розуміння сутності і змісту освіти в суспільстві був розроблений ще на початку ХХ століття в Сполучених Штатах Америки. Його автором є відомий філософ і педагог Д. Дьюї (J. Dewey) [11]. У наш час палкими adeptами і послідовниками цього філософа і педагога можна назвати таких дослідників, як: П. Фрейре (P. Freire), Г. Жиро (H. Giroux), С. Ароновиц (S. Aronowitz), М. Епл (M. Apple), П. Вілліс (P. Willis), І. Ілліч, П. МакЛарен (P. McLaren) тощо [10; 3; 1]. В Україні питання філософії освіти в цілому та критичної педагогіки зокрема піднімаються у працях В. Андрущенко, В. Кременя, В. Гайденко, О. Дем'янчука, О. Заболотної, В. Зінченка, С. Клепка, І. Предборської, М. Триняка та інших [12, с. 260].

Будучи послідовними прибічниками марксистських, неомарксистських, лівацьких та інших ліворадикальних поглядів сучасна революційна критична педагогіка, базуючись на діалектичних засадах гегельянства, неогегельянства, підвалинах діалектичного матеріалізму, намагається шляхом ревізії найбільш скомпрометованих історією положень вказаних концепцій очистити їх від явних недоречностей, відродити й подати їх пояснення в дусі нових часів, нових контекстуальних сенсів.

При цьому, треба зазначити, сьогодні особливу «пікантність» такій ситуації надає те, що ідеологічним «правонаступником» марксизму радянського штибу сама себе позиціонує Росія. Вона ж,

розв'язавши ще у 2014 році загарбницьку війну проти революційної України, зараз веде потужну інформаційну боротьбу з нею та її союзниками, перекидаючись на весь світовий культурний простір з його освітньою складовою. Тож формально виходить, що теорія революційної педагогіки сьогодні знаходиться не на одному боці з революцією в Україні, а на стороні її ворогів.

Постановка завдання. Отже завданнями даного дослідження є визначення онтологічних основ глибинних зв'язків між освітою (у найширшому розумінню цього поняття) та владою, пояснення того, яким чином революційні зрушення сприяють переформатуванню даних взаємин. Особливою стороною аналізу якісної культурної трансформації суспільного буття під впливом найрізноманітніших чинників розвитку цивілізації є розкриття такої суті революції, як наближення зі швидкістю локомотива не стільки «сумнівно-прекрасного» майбуття, а його нових, значно складніших, цивілізаційних проблем і колізій.

Виклад основного матеріалу. Отже початковою та основною тезою нашої роботи є твердження про збільшення розбалансування сучасного суспільства у результаті подій, які спричинили дві потужні кризи – політична криза навколо України та криза (хоча і опосередковано) пандемії COVID-19. Дивним чином обидві кризи співпали на перехресті світової історії. Але, в принципі, дану пандемію, як й інші, попередні, можна вважати своєрідним аналогом війни, що прямо або опосередковано охоплює людство на певних зламних моментах історії. Навіть часто, коли війна за тими чи іншими обставинами відсутня, кризу в спільному розвитку формують природні чинники подібні пандемії (спектр таких чинників може бути вельми широким). Вони невблаганно, фатально тягнуть суспільство до всеосяжної кризи та війни, стаючи приводом й каталізатором наступних, обумовлених подібними природними явищами, зрушень.

Виходячи із сказаного, війна в Україні, до певного рівня розуміння, хоч і є регіональним фактором розвитку, але на фоні глобальних змін, які зараз відбуваються у світі, позиціонується настільки автономно, що пов'язані з нею події можуть прямо корелюватися з самою цією кризою. З іншого боку (про що говорилося вище), війна в Україні стала тим каталізатором подій, які дорівнюється пандемії COVID-19, які змінюють і сам світ, і тих його суб'єктів, яким випала доля стати їх реагентами. Це виглядає аналогічно тому, що стало-

ся у свій час з Великою Французькою буржуазною революцією, яка змінила не тільки Францію, але і весь світ. Відтак і теперішню війну в Україні обґрунтовано можна називати такою Українською революцією, яка вже набула глобального характеру.

Питання взаємообумовленості війни в Україні та змін у глобальному розвитку світу є вельми масштабним в плані філософської рефлексії. Нас же, у рамках даної статті, цікавить його, як здається на перший погляд, вузький вимір, що пов'язаний із дослідженням площини сфери освітньої діяльності в Україні та глобалізованому світі на вплив і розвиток революційних подій. Зрозуміло, що стосовно світу ми будемо говорити лише про потенційний, латентний характер взаємодії понять «освіта» та «війна», спираючись своїми висновками насамперед на все те, що відбувалося в даному аспекті людської діяльності у часи, які передували війні в інших країнах, екстраполюючи результати усвідомлення й аналізу подібних явищ там на регіональні масштаби українських подій.

На нашу думку, визначальними, враховуючи вплив цього регіонального конфлікту на світову геополітику, стають ті процеси, які проявили себе ще в рамках реформ, розпочатих в Україні перед революцією. По факту для неї самої вони багато у чому стали однією з головних її причин. Тож, ми вважаємо, що дану революційну війну можна сприймати не тільки як пересічний політичний конфлікт, що певним чином пов'язаний із процесом розпаду Росії – останньої колоніальної імперії світу, але і як революцію, що відбулась в Україні, спричинивши не тільки початок даного процесу розпаду імперії. Це був початок вирішальної фази глобальної геополітичної перебудови картини світу після розпаду СРСР у 1991 році, початок глибинних реформ в усіх сферах суспільного буття з радикальною відмовою від його попередніх комуністичних концептів.

Війна в Україні та Українська революція – це ідентичні та взаємно обмінні поняття. Але всім відомо наскільки Велика Французька революція була тісно пов'язана з рухом Просвітництва в цій країні напередодні карколомних подій, що змінили обличчя і Європи, і всього світу. Безумовно великою, але не панівною (на відміну від думки марксистів) мірою Французька революція кінця XVIII століття обумовлювалась глибокими змінами в економічній сфері буття та тому технічному перевороті, який одночасно з Просвітництвом охопив у той час французьке суспільство. Та це було лише історичним співпадінням, а не строгою детерміністською обумовленістю,

на якій наполягають марксистки. (Цієї позиції притримуються у своїх працях такі відомі спеціалісти з філософії історії, як Р. Дарендорфа, А. Тойнбі, П. Бурд'є, т. ін... [10]) Відповідно цієї провідної думки, домінуючої сьогодні навіть у наукових дослідженнях адептів неомарксизму, треба шукати і уважно аналізувати той фактор, який і в Україні пов'язаний з розвитком освіти після 1991 року, протягом 30 років її незалежного існування, до карколомних подій 2014-2022 років. Та, залишаючи іншим аналіз розвитку освіти в Україні перед війною, ми акцентуємо увагу на тому, що відбувалось і відбувається з освітою у ході війни, у ході фактичного розгортання самої революції, учасниками якої ми є і сьогодні, і залишимося у найближчі часи.

І знову, на нашу думку, тут можна помітити дивний парадокс. Пострадянське суспільство, знаходячись у тенетах старої комуністичної ідеології, фактично повністю відійшло у минуле тоді, коли роками його недовгого існування остаточно були скомпрометовані надумані й фальшиві принципи неокомунізму. Вони спали з обличчя їх носіїв, як маски, під якими у всій красі проявились справжні риси тих, хто був при владі або дорвався до неї у результаті краху СРСР й початку трансформації всіх сторін суспільного буття. Справжній «маскарад», а не соціальний експеримент невиданого масштабу зі спробою побудови «світлого комуністичного майбуття», було завершено. Але ж суспільство, яке мало після 1991 року стати вільним і щасливим миттєво не змінилось, воно й не могло змінитись водночас. Це не враховували і не враховують сьогодні адепти неомарксизму. Про те, що перетворення мають носити складний, драматичний та тривалий характер людей пострадянського суспільства ніхто не попереджав, до цього їх ніхто не готував. Відтак, коли перша фаза революції і розпаду СРСР завершилась, а його населення фактично перетворилось у абсолютних жебраків, наступив глибокий відчай. Недооцінка того, що зараз називають «людським фактором», призвела до неочікуваного результату. Реформи, на які покладали великі надії, не тільки розчарували, але й, навпаки, викликали озлоблення та прагнення до повернення у минуле, до нової, зворотної революції (кнтр-революції). Актуальним стало питання пошуку подальших орієнтирів руху мас в їх історичній ході, питання пошуку її провідників.

І тут найцікавішим стало те, що в Україні, де політична еліта ще не сформувалась, місце, де пересікалися й синтезувалися подібні проблеми, зайняла саме сфера освіти та освітяни, її суб'єкти. Ста-

рий, радянського закваску, контингент викладачів, як численніший репрезентантат пострадянського суспільства – з одного боку, та нова еліта у вигляді жадібної та ненаситної олігархії, що прийшла до влади, обкрадаючи саме освітян та інших бюджетників – з іншого боку, ненавидячи все, що відбувалось на їх очах, але не бажаючи втрачати набуте, прагнучи до минулого, почали в купі працювати, працювати одночасно і «на», і «проти» себе. Хоча грошей на освіту виділялось обмаль (бо, як було зазначено вище, обкрадалась насамперед саме бюджетна сфера), пропагандистську роботу, роботу з дітьми та дорослим населенням в освітніх закладах, школах, як умовних пунктах агітації на виборчих дільницях, проводили саме викладачі. Вони ж, буквально розстилаючись перед владою олігархів та «червоних директорів», тут же, разом з останніми, на своїх заняттях підняли на своїх прапорах революційні принципи рівності, свободи, братерства і гідності, які були зрозумілими і близькими їм по духу з радянського минулого, що не відійшло ще далеко. Тож фактично почала вестись інформаційна підготовка до нового етапу революції, яка вже була неминуча.

Так освітня система України фактично й парадоксально відіграла роль нового «просвітника» суспільства. Якщо проаналізувати все те, що відбувалось тут, у ці пострадянські часи, то можна з певною долею впевненості сказати: на різному рівні усвідомлення освітяни фактично не тільки спостерігали, але брали участь в процесі формування революційної ситуації, її гасел та програм. І цей, повний «критики дійсності», суспільний діалог в Україні, як засіб боротьби за свободу, зміг зрушити з місця маси, зміг сформувати їм нові цілі та способи їх досягнення. Як не дивно, але зміст цього процесу дуже добре описується працями сучасного американського неомарксиста й філософа освіти П.Макларена [6; 10]. Як результат, у жорсткому внутрішньому протиставленні три десятиліття розвитку освіти незалежної України призвели до виховання тієї пасіонарної частини українського соціуму, яка стала ініціатором та дієвою силою подальшого розвитку Української революції.

Друга парадоксальна особливість процесу трансформації українського суспільства пов'язана з метою, яка сформувалась в рамках революційних подій. Революція, з одного боку, виробила стійкий суспільний консенсус в питанні про європейського вектору змін, реформаційної трансформації усіх сторін життя та освіти, у тому числі. А, з іншого боку, вона ж, будучи частиною глобальних тран-

сформацій світової цивілізації, фактично активізувала процес реалізації соціальних та технологічних реформ як в освітній, так й в усіх інших сферах людської життєдіяльності. І це, не дивлячись на те, що потенційно в реальності сегментація суспільства стала лише поглиблюватися, росло розшарування по різних, у тому числі і майновим, ознакам [2; 3]. Українців це не лякало, їх впевненість у свої сили перемагала страхи не впоратися з проблемами. Цікавим є те, що найяскравішим прикладом методів та форм реалізації такого розшарування стала технологічно-інформаційна складова у виробничому процесі в цілому та в освіті, зокрема, в яку сьогодні шаленими темпами впроваджуються ІР-технології.

Макларен П. помітив ці тенденції в США ще до війни (що є важливим і симптоматичним) у «доковідні» часи. У специфічних американських умовах існування розвинутої демократії він звернув увагу на такі речі, як рейтинги навчальних закладів, тести, «підтягування» до середнього рівня учнів, корпоративність, технократичність, бізнесцентричність та багато інших ознак, які, на його думку, вели до явного порушення принципу рівності і справедливості [6; 10]. Але це викриття зробило з нього «пугала» для американської влади та корпоративної еліти в сфері освіти, і на цьому треба зупинитися окремо. Для освітян в Америці він став справжнім революціонером у негативному розумінні цього поняття, хоча справжня, реальна революція, яка розгортається сьогодні, була явно не на часі. Та як для Америки, так і для більшості країн світу, у тому числі й для України, вона розпочалася з пандемії COVID-19.

Що ж якісно нового, революційного, принесла ця «холодна ковідна війна», яка з подіями в Україні природно поєдналася з війною «гарячою», кровопролитною й екзистенційною? Чого П.Макларен не зміг побачити і передбачити у своїх поглядах?

У відповіді на ці питання будемо спиратися на досвід України, як своєрідного й визнаного сьогодні всім світом епіцентру революційних подій. Найперше, про що треба сказати відразу – в Україні миттєво (в історичних масштабах) відбулась вельми активна заміна всіх старих, радянських та пострадянських принципів життя, на яких трималась вся попередня освітня та просвітня система. Цьому посприяло багато факторів. Серед них вкажемо на такі: а) радикальна заміна викладацького контингенту – тут ми фактично маємо своєрідну масштабну природну люстрацію старого педагогічного середовища під впливом війни та викликаних нею

обставин; б) радикальна зміна освітніх наративів [4], серед яких домінуюче місце стали посідати ті, що займають значно ближче місце до форм сучасної інформаційної, молодіжної за своїм характером, культури; в) радикальна демократизація освітнього процесу та освітнього середовища у цілому; г) деідеологізація та прагматизація змісту освітньої діяльності з її одночасним виходом на рівень тих параметрів, які властиві глобалізованим світовим стандартам; д) свідомо й радикальна відмова від ідеологізованої, прокомуністичної (прорадянської) освітньої спадщини з домінуючими в її рамках імперськими (російськими – в українському варіанті), наративами.

Далі. Війна змусила велику кількість українських сімей (жінок і дітей), рятуючись від воєнної агресії Росії, виїхати за кордон (у країни Європи – насамперед). Там прихистили близько 7 мільйонів українських біженців (а це майже 20% від усього населення України), які тепер отримали можливість впритул познайомитись з європейською культурою, стати складовою частиною їх освітньої сфери буття. Така радикальна інтеграція в європейський духовний простір вже невідворотно змінила й буде надалі ще швидше міняти і нашу внутрішню культуру, активізуючи одночасно (хоча і повільніше) стару європейську.

Треба відмітити, що найглибша трансформація українського та світового освітнього процесу, яка відбувається прямо зараз на наших очах, пов'язана з іншою особливістю його розвитку. Її умовно можна назвати віртуалізацією освітньої діяльності. У цьому аспекті Україна навіть не тільки наздоганяє загальносвітовий тренд, але і явно виривається на його передові позиції. Пояснення даного феномену потребує глибшого звернення до досвіду Сполучених Штатів Америки та того, як реагують на нього американські спеціалісти в сфері освіти, зокрема Пітер Макарен та адепти так званої «критичної педагогіки» й «анти педагогіки» [1].

Сьогодні Америка допомагає перемозі української революції, яка своїми реформами (в сфері освіти у тому числі) виправляє обумовлені застарілими поглядами на капіталізм, за думкою П. Макларена та його послідовників, потребуючи нового прочитання марксизму в умовах сучасного розвитку старого ладу. Цікаво те, що в американському освітньому середовищі сам П. Макларен сприймається вельми негативно і є об'єктом цькування з боку самого цього середовища. Зовні виглядає так, що нібито американська влада разом з освітянами намагаються уберегти своє суспільство від

революції, подібній українській, передаючи прапор боротьби за свободу і рівність в освіті самій Україні. З іншого боку, саме українське суспільство, реалізуючи свої революційні цілі, переважним чином свідомо й активним чином поспішає реформуватися, нехтуючи усіма тими проблемами (у тому числі і соціальними), які очікують його у результаті трансформації попереду.

У чому ж зміст такого парадоксу? Чому американці не цінять П.Макларена та його однодумців як «пророків» майбутніх катаклізмів? Парадокс знаходить своє природне пояснення тоді, якщо ми поставимо питання по іншому: у чому помилка П. Макларена та його прихильників?

Справа у тому, що базовою тезою теорії П. Макларена є марксистське уявлення про капіталізм та капіталістичну експлуатацію пролетаріату (він сьогодні так і стверджує, що в умовах ХХ століття фактично абсолютну більшість населення можна вважати своєрідним пролетаріатом, який гнобиться владними структурами глобалізованого капіталізму) [6; 10]. Цю тезу він не просто підтримує, а доповнює положенням про те, що в умовах капіталізму ХХ століття експлуатацію потрібно розглядати набагато ширше і сприймати її в руслі синтезу найрізноманітніших чинників, пов'язаних не тільки з виробничими стосунками, але й майже з усім «набором» соціального буття людини [6; 10]. Далі П.Макларен, відкидаючи домінування в соціальних процесах фактору їх економічної обумовленості, відкидає й сприйняття класової боротьби, як основи процесу вирішення проблем соціальної нерівності, виниклих у результаті такої розширеної форми капіталістичної експлуатації. (Тут, до речі, він достатньо оригінально й розважливо розвиває тезу про розуміння діалектичного закону подвійного заперечення). На місці класової боротьби він і розміщає свою тезу про «трансборотьбу» та про діалог, який фактично і стає основою його «педагогіки діалогу» або «революційної педагогіки». Суть такого підходу у запереченні норм офіційної педагогіки, яка «спускається» владою зверху й має на меті переформатування суспільства під потрібні їй структурні параметри, параметри, які роблять зручним не тільки управління ним, але й структурують, грабують його у відповідному у економічним потребам й принципам руслі.

От тут, на нашу думку, і знаходяться найслабкіші й недостатньо обґрунтовані положення теорії П.Макларена. Те, що він помітив як недолік й мету боротьби за подолання нав'язаної владою соціаль-

ної нерівності, саме таким може і не сприйматися. Сама колективна (а не олігархічна) влада може у подібних діях щиро вбачати спробу і бажання упорядкування соціальних стосунків та вирішення тих глобальних викликів, які постають перед нею з розвитком людства, які стають для того ж людства значно гострішими і складнішими. Пітер Макларен своїм закликом до «революційної педагогіки» вже апріорі призначає владу винуватицею всіх проблем, які виникають і постають перед суспільством. І хоча в цілому зрозумілою є його спроба вказати на необхідність діалогу між елітою та усім суспільством, на перше місце все ж виходить заклик до «революції», яка перетворюється на прапор перманентної боротьби, або, точніше кажучи, війни, за релятивний характер своїх потреб. Влада стає винною вже за самим своїм визначенням, а боротьба з нею набуває не тільки виправданий, але й закономірно необхідний характер. Так фактично Макларен реабілітує анархію й охлократію. Ця недоладність у його поглядах полягає не у зв'язку з поміченими вадами дій влади, а у результаті нестачі власних пропозицій, з якими «суб'єктивований» (як він говорить) споживач владних послуг виходить до неї. Відтак у його міркуваннях з'являється ще одна «діра», яку можна порівняти з відомим посиленням «йти туди, не знаю куди й принести те, не знаю що». Саме це так і виглядає в уявленнях про майбуття Макларена, коли він говорить про необхідність плекання у педагогів, як провідників-революціонерів, духу «войовничої утопічності» [10], як необхідного елементу об'єднання теорії і практики революційної боротьби. Утопія, міф, ритуал для нього справжні реальності сучасного педагогічного процесу, в яких він, як у лісових хащах, блукає, шукаючи вихід у невідомий для нього самого світ.

І така «критична» ситуація у дослідника, на нашу думку, обумовлена тим, що Пітер Макларен у своїх підходах дивним чином обходить (нажаль, як і його критики) проблему кардинальних змін, які сьогодні, прямо на наших очах відбуваються в світі «капіталізму» (використаємо цей термін, якщо він є такий близький душі дослідника). А мова йде усього-то про сучасне інформаційне суспільство, яке вже важко оцінювати тільки в рамках старих понять про «капіталізм», «суспільне виробництво», «соціальне життя» та «класову боротьбу» в його рамках. В умовах домінування інформтехнологій, або як прийнято сьогодні говорити – IT-індустрії, це робити не тільки важко, але і помилково. Те, що ця нова реальність є абсолютно і якісно новим феноменом буття людини – факт безперечний. Навіть

на рівні «критичної педагогіки» він не може бути предметом заперечення, а лише предметом аналізу й оцінки. Та дивним чином його просто не помічають сучасні неомарксистки і ліворадикали, їх адепти та популяризатори.

Ми не заперечуємо доцільність й те зерно істини, яке присутнє у будь-якій філософській концепції світосприйняття. Більше того, ми навіть наголошуємо на вельми важливому характері висновків і бажань авторів «революційної педагогіки» трансцендентувати особистість в умовах її постійної боротьби за виживання серед собі подібних. Це безперечно буде надавати самій такій боротьбі неспростовний сенс. Більше того, можна навіть уможлядно «списати» недоліки, що були допущені з боку як проведених, так і майбутніх соціальних експериментів, які були або будуть підготовлені та проведені такими революціонерами. Та вони, нажаль, вже вели й будуть надалі вести до конфузу (м'яко кажучи) більшого чи меншого масштабу. Конфузу, обумовленого конфліктом між абстрактними уявленнями і сподіваннями та жорсткою реальністю життя. Впевненість у цьому нам надає пророцьке твердження геніального Гете, який ще у XVIII столітті писав про «суху теорію» і вічно зелене «дерево життя». Новий пагін IT-індустрії на зеленому дереві «капіталізму» марксистки та неомарксистки, будучі загострені усією своєю «пролетарською ненавистю» на боротьбі з ним, так і не помічають.

Можна багато говорити про те, що не недооцінюючи спроможність «капіталізму» до трансформації, «революційні педагогіки» втрачають бачення того, що мало би поширити їх вплив. Але парадоксальним чином на подібні проблеми, що пов'язані з результатами подальшого розвитку неадекватного їм ладу, знаходять й аналізують ті, хто шукає шляхи поглиблення й активізації піднесення нових напрямків у традиційному капіталістичному виробництві. І деякі риси даних проблем особливо добре, що нажаль, пов'язане із війною, видно на прикладі сучасної України. Сьогодні Україна прагне прискорити свій розвиток й досягнути рівня розвинутих країн світу. Ми вже відмічали той факт, що по деяким параметрам у сфері своєї освітньої (у самому широкому розумінні цього поняття) діяльності вона не тільки наздоганяє, але й починає випереджати країни з пулу найрозвинутіших у світі демократій. І тут окреме слово треба сказати про дистанційне навчання, яке є квінтесенцією та своєрідним екстрактом усіх тих трансформацій, які відбуваються у світі з переходом до інформаційного суспільства. Дистанційне нав-

чання, а у широкому варіанті – дистанційна робота, як губка вбирає і проявляє у своїх рисах всі можливі недоліки й переваги, всі загрози й можливості для суспільства, яке розкривається перед ним у час його активного переходу до нових реалій буття [2; 3].

Чому саме Україна, а не інші країни, що технологічно значно краще підготовлені до такого переходу, демонструє такий яскравий, але дещо прихований у нових формах суспільних взаємин і діяльності, потенціал? Здається, відповідь відома – війна, але тут не так все просто. Вже з початком пандемії COVID-19 у 2020 році весь світ був нібито кинутий у прірву нових форм взаємин, пов'язаних з дистанційною діяльністю. Усюди почали голосно лунати твердження тих дослідників, які стверджували, що критичний час трансформації для розкриття всього потенціалу ІТ-технологій настав. Але вже у 2021 році суспільство «попустило», перший переляк пройшов, воно повільно стало повертатися у період «доковідної епохи». І тільки Україна під впливом злочинної агресії з боку Росії не тільки була вимушена продовжити активне використання практики дистанційної роботи, але й значно поширити її навіть на ті сфери життєдіяльності, в рамках яких вона дуже рідко або зовсім не застосовувалась до цього часу. Фактично все суспільне буття України сьогодні відбувається в он-лайн режимі, частково, але фактично, набуваючи таким чином віртуальний характер. Власно нова українська нація, яка формується під впливом відмічених обставин, сьогодні, на наших очах, вперше стає нацією, що здійснюється на віртуальних засадах [7]. Те самовизначення та самоусвідомлення, про яке говорять постулати «революційної педагогіки», просто реалізуються в практиці боротьби українців за просте право жити [13]. І все це робиться і владою, і соціумом паралельно, не втручаючись в сферу буття одне одного, не конфліктуючи та не дискутуючи між собою. Діалог для суспільства, яке знаходиться у кризовому стані, є у даних обставинах дуже великим і неприпустимим розкошеством. А такої конкретної і реальної ситуації в теорії критичної педагогіки місце не передбачається і не прогнозується. Вона просто не хоче помічати той факт, що не тільки Україна, але і весь світ знаходиться у періоді турбулентності та глибокого кризового стану, пов'язаного з кардинальними процесами суспільної трансформації. Розосереджувати сили же на цьому відрізку часу є смертельно небезпечним.

У такому разі природно виникає питання того, як у даному випадку вирішувати такі глибокі конфлікти, тим більше коли

вони відбуваються в такому якісно новому та мало дослідженому віртуальному он-лайн середовищі? Тут відмітимо, що переважна більшість подібних, небезпечних своєю руйнівною силою, суспільних протистоянь, часто-густо набувають своєрідний «заморожений» вигляд. Такий собі «відкладений» характер не означає заперечення їх наявності. Він не тільки не спростовується, але і, навпаки, чітко фіксується, набуваючи вигляду реального плану діяльності на майбутнє. Він набуває форм усвідомленого наміру розв'язання у всіх, від короткострокових до довгострокових, планах діяльності вже сьогодні. Таке реальне планування замінює горезвісні своєю абстрактною утопічністю плани радянських часів. (І хто тут не згадає знамените гасло тієї епохи – «П'ятирічку за чотири роки!»)

Відтак, наприклад, сьогодні одними з найзначніших конфліктів, наявність яких добре усвідомлюється на новому контекстуальному фоні, є конфлікти пов'язані з фізичним виживанням класичних навчальних закладів, конфлікти з визначенням якості і рівня освіти в інформаційному суспільстві, конфлікти між приватними та державними формами освіти, конфлікти доступності освіти для всіх верств населення, нарешті, конфлікти між розумінням сутності освіти і знання для постіндустріального суспільства, колізії між вихованням та інформуванням (у класичні інтерпретації – вибір між «наповненням сосуду» або «запалюванням факелу»). Отже ті онтологічні, в рамках освітньої діяльності, проблеми в українському суспільстві сьогодні не тільки чітко позначаються, але прямо, і голосно вербалізуються [4] в суспільній думці, прямо і голосно формують той контекстуальний фон, на якому сьогодні відбувається справжня кривава революційна війна, а завтра, по її завершенню, планується вирішення конфліктів, народжених під час неї такими незапланованими змінами, вирішення намічених завдань в рамках попередньо усвідомлених суб'єктами освіти проблем її розвитку. Чи можна називати подібний алгоритм дій «контрреволюцією» чи «антипедагогікою» – питання цікаве, але, на нашу думку, риторичне й популістське за характером.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Аналіз внутрішніх і зовнішніх обставин розвитку освітньої діяльності в сучасній Україні веде до наступних висновків.

Війна, яку розв'язала Росія проти України, призвела до карколомної активізації процесу дерадянизації та декомунізації освітньої сфери буття; цей процес тепер охопив не тільки адміністративно-ме-

тодологічну сторону реформування освіти, але, що є найголовнішим у даній трансформації, і до зміни ідеологічної парадигми реформ, до руйнації тієї старої про радянської свідомості, яка на попередніх етапах розвитку незалежної України, гальмувала такі зміни.

Воєнні дії призвели до тимчасової міграції великої кількості населення із східних, найбільш вражених прорадянською свідомістю, регіонів країни в західні, найбільш критично налаштовані до неї. У свою чергу, значна маса жінок і дітей всієї України, такою же великою хвилею вимушені були тимчасово покинути Батьківщину, рятуючись від російської агресії в країнах Європи. Таке становище речей призвело до масової практичної адаптації цих найактивніших в сфері освітньої діяльності груп українського суспільства до, властивих даним розвинутих європейським країнам, сучасних високих стандартів розвитку освітньої галузі життя.

Україна, як жодна інша країна світу, реагуючи на обумовлені небезпекою воєнних дій, в регламентному порядку фактично вимушена була перевести більшу частину освітньої діяльності на форми дистанційної освіти. Це значно прискорило технологічну трансформацію та перебудову свідомості як об'єктів, так і суб'єктів освітнього процесу, що вивело Україну в цьому напрямку розвитку на одні з передових позицій в світі.

Оскільки суттєва кількість перетворень носить вимушений характер, то й усі їх і позитивні, і негативні наслідки повинні прораховуватися і ретельно аналізуватися вже сьогодні, не абсолютизуючи те, що робитися, та розуміючи мимовільний характер даних дій. (Тим більше, що ще невідомо коли й чим закінчиться сама війна.)

References:

1. Антипедагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vue.gov.ua/Антипедагогіка>
2. Бакиров В. Обратная сторона цифрового общества — второе «восстание масс». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/tech/obratnaja-storona-tsifrovoho-obshchestva-vtoroe-vosstanie-mass-.html>
3. Бакиров В., Агарков М. Пандемия может навсегда изменить высшее образование. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/EDUCATION/pandemija-mozhet-navsehda-izmenit-vysshee-obrazovanie.html>
4. Бойченко Михайло. Виправлення іменувань речей: примус війни у освіті і суспільному житті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/709/623>
5. Левкулич Василь. Вища освіта у дзеркалі викликів та альтернатив сучасності

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/717/630>
6. Макларен Пітер. Революційна критична педагогіка у XXI ст.. Відповіді на запитання Ірини Предборської. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12699/McLaren.pdf?sequence=1>
 7. Мозгова, Н. Віртуалізація соціальної реальності як спроба подолання самотності людини доби постмодерну. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія 31(1), 35-37. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/14822>
 8. Поліщук Олександр, Поліщук Олена. Освіта у віртуальному просторі колективної дії в умовах пандемії COVID-19: соціально-філософський аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/718/631>
 9. Постригач Н. О. Сучасні філософсько-педагогічні концепції розвитку педагогічної освіти в країнах Південної Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18320/1/СУЧАСНІ%20ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ%20КОНЦЕПЦІЇ%20РОЗВИТКУ.pdf>
 10. Предборська Ірина. Революційна педагогіка П.Макларена: інформаційно-аналітичний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2587/Predborska.pdf?sequence=1>
 11. Філософія освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Філософія_освіти
 12. Філософія освіти : навчальний посібник. – 2-ге видання / за наук. ред. академіка В. П. Андрущенка [та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. – 348 с. (С. 260).
 13. Юрченко Едуард. Масштабне вторгнення російської федерації в Україну та футурологія війни: уроки та завдання на майбутнє. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/714/627>

Transliteration of References:

1. Antypedahohika [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://vue.gov.ua/Antypedahohika>
2. Bakyyrov V. Obratnaya storona tsyvrovoho obshchestva – vtoroe «vosstanye mass». [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zn.ua/tech/obratnaja-storona-tsyvrovoho-obshchestva-vtoroe-vosstanie-mass-.html>
3. Bakyyrov V., Aharkov M. Pandemyya mozhет navsehda yzmenyt' vysshee obrazovanye. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zn.ua/EDUCATION/pandemija-mozhet-navsehda-izmenit-vysshee-obrazovanie.html>
4. Boychenko Mykhaыlo. Vypravlennyya imenuvan' recheы: pryumus viyny u

- osviti i suspil'nomu zhytti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/709/623>
5. Levkulych Vasyl'. Vyshcha osvita u dzerkali vyklykiv ta al'ternatyv suchasnosti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/717/630>
 6. Maklaren Piter. Revolyutsiyna krytychna pedahohika u KHKHI st.. Vidpovidi na zapytannya Iryny Predbors'koyi. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12699/McLaren.pdf?sequence=1>
 7. Mozhova, N. Virtualizatsiya sotsial'noyi real'nosti yak sproba podolannya samotnosti lyudyny doby postmodernu. Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya 31(1), 35-37. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/14822>
 8. Polishchuk Oleksandr, Polishchuk Olena. Osvita u virtual'nomu prostori kolektyvnoyi diyi v umovakh pandemiyi COVID-19: sotsial'no-filosofs'kyy aspekt [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/718/631>
 9. Postryhach N.O. Suchasni filosofs'ko-pedahohichni kontseptsii rozvytku pedahohichnoyi osvity v krayinakh Pivdennoyi Yevropy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18320/1/SUCHASNI%20FILOSOFKS'KO-PEDAHOHICHNI%20KONTSEPTSIYI%20ROZVYTKU.pdf>
 10. Predbors'ka Iryna. Revolyutsiyna pedahohika P.Maklarena: informatsiyno-analitychnyy ohlyad [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2587/Predborska.pdf?sequence=1>
 11. Filosofiya osvity. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Filosofiya_osvity
 12. Filosofiya osvity : navchal'nyy posibnyk. – 2-he vydannya / za nauk. red. akademika V. P. Andrushchenka [ta in.]. – Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2021. – 348 s. (S. 260).
 13. Yurchenko Eduard. Masshtabne vtornnennya rosiys'koyi federatsiyi v Ukrainu ta futurolohiya viyny: uroky ta zavdannya na maybutnye. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/714/627>

Authors

Valery Babenko
Donbas National Academy of Civil Engineering
and Architecture,
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,

Associate Professor of the Department
of Humanitarian Training,
Kramatorsk, 84333, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7902-4010>
E-mail: sirkoi@ukr.net

Oksana Ivanova
International Organization for Migration (IOM)
Field Assistant,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0913-2205>
E-mail: Ok-ivanova@ukr.net

Abstracts

ВАЛЕРІЙ БАБЕНКО, ОКСАНА ІВАНОВА. **Українська освіта в умовах війни та сучасних геополітичних викликів.** Війна в Україні розглядається як визначальна подія геополітичного масштабу сучасності. Відмічається природний характер її перехрестя з пандемією COVID-19 та вирішальним етапом нового технологічного перевороту в світі на межі XX-XXI століть. Робиться наголос на особливостях усвідомлення даних змін, які демонструють саме українські події. Наголошується на своєрідному «передчутті» наявної революційної ситуації в рамках теорій «анти педагогіки» та «революційної критичної педагогіки» П. Макларена. Аналізуються теоретичні прорахунки зазначених концепцій на фоні революційної практики українського суспільства.

Ключові слова: Україна, геополітичні виклики, війна, пандемія COVID-19, технологічна трансформація, неомарксизм, «революційна педагогіка», «антипедагогіка», П. Макларен, освітня діяльність.

WALERIY BABENKO, OKSANA IWANOWA. **Edukacja w Ukrainie w obliczu wojny i współczesnych wyzwań geopolitycznych.** Wojna w Ukrainie jest postrzegana jako wielki konflikt zbrojny o skali globalnej. Autor podkreśla, że ona w sposób naturalny krzyżuje się z pandemią COVID-19 i decydującym etapem nowej rewolucji technologicznej na przełomie XX-XXI wieków. Szczególną uwagę się zwraca na wyjątkowe postrzeganie tych zmian, które są najlepiej widoczne na tle wydarzeń w Ukrainie. W artykule kładzie się nacisk na swoiste „przeczu-

cie” zaistniałej sytuacji rewolucyjnej w ramach teorii „antypedagogiki” i „rewolucyjnej pedagogiki krytycznej” prof. Petera McLaren. W artykule dokonano analizy teoretycznych błędów i braków we wspomnianych powyżej koncepcjach na tle doświadczeń rewolucyjnych społeczeństwa ukraińskiego.

Słowa kluczowe: *Ukraina, wyzwania geopolityczne, wojna, pandemia COVID-19, transformacja technologiczna, neomarksizm, „pedagogika rewolucyjna”, „antypedagogika”, P. McLaren, działalność edukacyjna.*



ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.03>

УДК 37.01+378.4:81



This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

**Олена ГРАБОВСЬКА**

Перспективи впровадження міжнародного досвіду білінгвізації закладів вищої освіти в Україні в умовах сучасних геополітичних викликів

OLENA GRABOVSKA. Perspectives of implementing the international experience of bilingualisation in higher education institutions in Ukraine amidst current geopolitical challenges.

In the time of crisis transformations, Ukraine faces the challenges of elaboration its own strategy for the development of higher education institutions. Introduction of multilingualism practices in educational, research and administrative processes is among them and bilingualization of higher education institutions is one of the models that can ensure adaptation to such changes.

The research aims to generalize practices of bilingualization of higher education institutions in Europe, Asia and South America, discuss their advantages and challenges, and outline the perspectives for the introduction of bilingual education in Ukraine in order to strengthen European integration processes.

In the context of the perspectives of implementing foreign experience of bilingualism at universities in Ukraine, it is proposed to develop relevant official language policies, to recognize the specific role of English as a lingua franca in scientific research, gradually increase the number of English-taught courses in universities, expand the geography of partners in joint scientific research and educational programs, continuously improve language qualifications of teachers and staff, ensure the translation of internal documentation, as well as the publication of summaries of scientific research and dissertations in English.

Keywords: *bilingualism, bilingual education, multilingualism, educational policy.*

Постановка проблеми. З початком повномасштабного втручання росії та отриманням Україною статусу країни-кандидата до Європейського Союзу (ЄС), посилилась необхідність прискорення процесів інтеграції України до європейської спільноти. Окрім ряду політичних та економічних реформ, необхідних для виконання критеріїв членства у ЄС, перед Україною постали виклики соціокультурної трансформації українського суспільства [1]. Серед них – впровадження практик багатомовності соціальних інститутів, зокрема освіти [2].

Європейський вимір багатомовності зумовлений глобалізаційними та міграційними процесами останніх десятиліть та має у своїй основі ідею вільного використання різних європейських мов в освіті, державному управлінні, засобах масової інформації та в суспільстві загалом, що допомагає забезпечити рівні можливості та сприяє формуванню почуття єдності і поваги до різноманіття в об'єднаній Європі.

В умовах кризових трансформацій, перед Україною постають питання вибору власної стратегії розвитку закладів вищої освіти, пошук кращих моделей посилення їх потенціалу щодо різних аспектів інтернаціоналізації, підвищення міжнародної конкурентоспроможності та видимості на європейській і світовій арені. Однією із моделей, яка може забезпечити адаптацію до таких змін, є білінгвізація закладів вищої освіти.

Визначення понять та аналіз останніх досліджень і публікацій. Для потреб пропонованого дослідження білінгвізація визначається як забезпечення використання двох робочих мов у навчальному процесі, наукових дослідженнях, документації, під час

надання неакадемічних послуг студентам та персоналу, у зовнішній комунікації. Для учасників навчального процесу це означає володіння обома мовами на рівні, достатньому для розуміння. Це стосується як представників місцевої спільноти, так і іноземців. Термін «двомовна освіта», який використовується у даній статті, позначає одну із складових білінгвізації ЗВО, а саме – тип освіти, який включає принаймні дві мови навчання (наприклад, одну мову з навколишнього географічного регіону та іноземну мову), що використовується для викладання змісту освіти та передачі знань [3]. Аналіз наукових досліджень та публікацій дає змогу порівняти різні підходи до проблеми впровадження моделей двомовності закладів вищої освіти.

Наукові дослідження останніх років щодо білінгвізації університетів зосереджуються на аналізі відповідних політик та стандартів [4, 5], переваг та викликів, які постають в контексті впровадження білінгвальних практик у закладах вищої освіти [2, 6], а також на розвитку відповідних компетенцій студентів, викладачів та персоналу університетів [7, 8].

Дослідження показали, що впровадження двомовного навчання може покращити такі когнітивні навички, як пам'ять, увага та здатність вирішувати проблеми [9], а студенти, які навчаються двома мовами, демонструють більш розвинені компетенції міжкультурної та полікультурної комунікації [10]. Двомовність також підвищує конкурентність випускників на ринку праці та дозволяє отримати кращий доступ до академічних ресурсів [11].

Серед викликів запровадження двомовного навчання дослідники зазначають, проблеми оцінювання володіння мовою у багатомовних аудиторіях [11, 12], фінансовий тягар надання мовної підтримки, а також загрозу соціального виключення окремих студентів через нижчий рівень володіння мовами, які використовуються під час навчального процесу. Так, Вез зазначає, що вивчення іноземних мов у школі було привілеєм молоді вищих соціальних верств аж до другої половини 20 століття [7], а Сакамото підкреслює, що політика двомовності іноді може призвести до дискримінації за мовною ознакою [13]. Гострі дискусії викликає також потенційна загроза мовної напруженості, яка є наслідком впровадження багатомовних стратегій в університетах [8].

Підсумовуючи, у літературі підкреслюється, що хоча двомовність в університетах може принести численні переваги, для навчальних закладів важливо ретельно розглядати потенційні

виклики та впроваджувати політику, яка сприяє інклюзивності та повазі до мовного та культурного різноманіття.

Актуальність дослідження. Врахування прогресивного світового досвіду з особливим фокусом на збільшенні частки англomовного контенту необхідне для пришвидшення інтеграції освітнього та наукового середовища до європейського та світового наукового простору. Сьогодні в Україні процеси впровадження другої мови у закладах вищої освіти спрямовані, передусім, на студентів-українців та викладачів іноземних мов. Так, з листопада 2019 року за участі Міністерства освіти та науки України та за підтримки Європейського Союзу в рамках програми ERASMUS+ реалізується проект “MULTIED: розвиток потенціалу підготовки вчителів іноземних мов як шлях до багатомовної освіти та європейської інтеграції України” [14]. Проект спрямований на покращення мовних навичок українців шляхом реформування навчальних програм для вчителів іноземних мов, запровадження нових підходів до навчання іноземних мов та методології CLIL (інтегроване викладання змісту та вивчення мови), розробка стратегії багатомовної освіти для університетів і, як наслідок, розробка Національних рекомендацій щодо багатомовної вищої освіти та інтернаціоналізації в Україні.

Білінгвізація університетів розглядається як важливий крок до європейської інтеграції України, модернізації системи освіти та приведення її до стандартів Європейського Союзу, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є узагальнення закордонних практик білінгвізації вищої освіти, аналіз їх переваг та потенційних викликів, а також окреслення перспектив впровадження білінгвальної освіти в Україні задля посилення євроінтеграційних процесів. Для потреб даного дослідження використані приклади університетів Західної Європи, Азії та Латинської Америки як такі, що є найбільш релевантними для процесів в Україні. Пропоноване дослідження не охоплює кейси, білінгвальних регіонів Європи та Північної Америки, оскільки процеси у середовищі традиційної багатомовності суттєво відрізняються за змістом та імплементацією політик білінгвізації освіти на різних рівнях.

Виклад результатів дослідження. Європейські підходи до білінгвізації вищої освіти. У небілінгвальних регіонах Європи компонент білінгвізації вищої освіти прослідковується у трьох основних типах практик.

Першим типом практик є переклад документації закладів з офіційної мови країни на англійську та використання обидвох мовних версій для організації навчального і науково-дослідницького процесів. Такі практики впровадження другої мови застосовують університети, які приймають іноземних викладачів та науковців в рамках дослідницьких та викладацьких візитів. Прикладом може слугувати модель Карлсруерського технологічного інституту (Karlsruhe Institute of Technology, KIT) [15], у якому працюють та навчаються представники понад 120 країн. Розуміючи наявність мовного бар'єру при роботі з документами (бланки, довідники, інструкції з безпеки тощо), адміністрація закладу прийняла рішення забезпечити переклад документів, які найчастіше запитують великі групи користувачів. Додатково були визначені критерії, за якими приймалось рішення про переклад цілого документу або ж підготовки його стислого викладу англійською мовою.

Другим поширеним типом практик включення другої мови у навчальний процес є розробка навчальних курсів іноземною мовою та впровадження програм подвійного диплому (спільних ступенів). Останній напрямок стає все більш поширеним серед українських університетів та нерідко реалізовується в рамках програм академічної мобільності – ERASMUS, ERASMUS MUNDUS, TEMPUS, які фінансуються Європейською Комісією. В Україні законодавчою базою для імплементації практик подвійного диплому (спільних ступенів) є Закон України «Про вищу освіту» [16], розширений Положенням щодо порядку реалізації права на академічну мобільність, затвердженим відповідною Постановою Кабінету Міністрів [17]. Відповідно до чинного законодавства, до напрямів міжнародної співпраці вищих навчальних закладів відносяться, зокрема, створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними вищими навчальними закладами, науковими установами, організаціями, а також залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних закладів вищої освіти для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у закладах вищої освіти України [16].

Третій тип практик об'єднує та розширює два попередні. Він відображається у реалізації проектів інтернаціоналізації університетів, які включають комплекс заходів із впровадження англійської мови у навчальний процес та адміністрування закладом. Релевантним для України у цьому контексті є досвід Чорногорії, де

протягом 2019-2022 років за підтримки Європейської комісії в рамках програми ERASMUS+ було реалізовано проект «Сприяння інтернаціоналізації вищих навчальних закладів Чорногорії шляхом ефективного стратегічного планування» за участю національного Міністерства освіти. Проект був спрямований на посилення міжнародної конкурентоспроможності та видимості багатонаціональних закладів вищої освіти, через розробку та впровадження кращої моделі зміцнення потенціалу для різних аспектів інтернаціоналізації [18]. В рамках проекту були розроблені «дорожні карти» щодо посилення інтернаціоналізації університетів, а також виконано ряд завдань, спрямованих на збільшення частки англomовного контенту у навчальному процесі, наукових дослідженнях та у допоміжних структурних підрозділах, зокрема: вдосконалення навичок використання англійської мови викладачами та адміністративним персоналом, розробка каталогу курсів та навчальних матеріалів англійською мовою, проведення літніх шкіл англійською мовою, створення Мовних центрів при університетах для підтримки процесів їх інтернаціоналізації.

Загалом, у Європі історично добре розвинені структури підтримки двомовної освіти, які мають в своїй основі традиції багатомовності та розгалужену інфраструктура для підтримки вивчення та використання мов у наукових середовищах.

Білінгвізація освіти в країнах Азії та Південної Америки. Білінгвізація вищої освіти в Азії та Південній Америці набула поширення у другій половині 20 століття. Зусилля для просування багатомовної освіти та вивчення мов докладаються як на рівні окремих університетів, так і на загальнодержавному рівні. Однак фокус і підходи до білінгвізації можуть значно відрізнятися.

Для прикладу, університет Кюсю в Японії, що є одним із провідних університетів країни, впроваджує програму білінгвізації через створення бази перекладеної документації закладу [19]. Забезпечуючи переклад англійською мовою документів, які зберігаються у різних структурних підрозділах, і надсилаючи їх зацікавленим сторонам, університет працює над посиленням інтернаціоналізації та підвищенням ефективності роботи закладу. За реалізацію програми відповідає Відділ міжнародних зв'язків.

Окремі факультети університету Кюсю пропонують двомовне навчання японською та англійською мовами. Двомовна освіта в Університеті Кюсю спрямована на підготовку студентів до володіння

кількома мовами, підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку праці та сприяння культурному взаєморозумінню та обміну. Формати двомовної освіти в університеті Кюсю залежать від конкретної програми чи факультету, і включають курси, що викладаються двома мовами, програми мовного обміну та можливості навчання за кордоном.

Двомовна освіта в Сінгапурі стосується політики навчання студентів як англійською, так і другою, як правило, їхньою рідною мовою (китайська, малайська або тамільська). Політика двомовності була запроваджена в 1960-х роках як частина зусиль уряду щодо збереження культурної спадщини різних етнічних груп у Сінгапурі, а також просування англійської мови як основної мови спілкування та базнесу. Сьогодні двомовна освіта залишається ключовим аспектом системи освіти в Сінгапурі і розглядається як спосіб виростити всебічно розвинених багатомовних людей, які готові досягти успіху в глобалізованому світі.

Двомовність у вищій освіті Південної Америки відображається у використанні іспанської та португальської мов, двох найпоширеніших мов у регіоні, як мов навчання в університетах і коледжах. Тенденція включення англійської мови до змісту вищої освіти набула популярності в останні роки, у світлі намагань університетів залучити більше іноземних студентів та науковців. Освітні політики почали включати складову викладання іноземних мов, орієнтовану на налагодження відносин з Європою [11].

Найбільш прогресивною країною у цьому контексті є Колумбія, де урядова політика спрямована на забезпечення білінгвізації вищої освіти, включаючи підтримку розробки курсів, які викладаються іспанською та англійською мовами. Метою таких заходів є підвищення конкурентоспроможності університетів у глобальному масштабі та підготовка студентів до успішного просування на ринку праці, де двомовність стає все більш важливою компетенцією. Національна програма білінгвізації у Колумбії зосереджена на трьох фундаментальних компонентах, на виконання яких виділено десять років: перший – це стратегії підготовки вчителів та розробки навчальних матеріалів, далі – підвищення якості досягнень та фінансування вищої освіти, і третій – координація зусиль з приватним сектором [4].

Однак, впровадження практик двомовного навчання у вищу освіту в країнах Азії та Південної Америки супроводжується знач-

ною долею скептицизму. Висловлювалися занепокоєння щодо якості викладання мови та здатності студентів ефективно спілкуватися обома мовами [4, 5]. Крім того, часто доступні ресурси для двомовної освіти є обмеженими, а багатьом університетам бракує інфраструктури та фінансування, необхідних для надання належної мовної підтримки своїм студентам.

Незважаючи на ці виклики, можна припустити, що тенденція до білінгвізації у вищій освіті в Азії та Південній Америці, ймовірно, збережеться, оскільки переваги двомовності з точки зору посилення глобальної конкурентоспроможності та кращих перспектив роботи для випускників стають все більш очевидними.

Обговорення отриманих результатів. Білінгвізація вищої освіти є важливим напрямком освітніх політик країн Європи, Азії, та Південної Америки. В усіх трьох регіонах широко визнається цінність багатомовності, а уряди та університети докладають зусиль для просування багатомовної освіти. Проте існують й певні відмінності у підходах до білінгвізації вищої освіти, які відображають унікальні культурні, історичні та економічні контексти кожного регіону, а також різні виклики та можливості, з якими вони стикаються у просуванні двомовності у вищій освіті.

Зокрема, у Європі тенденція до двомовності у вищій освіті часто мотивується політикою сприяння багатомовності та культурному різноманіттю. Європейські університети мають давню традицію пропонувати курси, які викладаються кількома мовами, включаючи англійську, французьку, німецьку та іспанську. Основна увага у змісті освіти звертається на формуванні міжкультурних компетенцій студентів, а не лише на розвиток мовних навичок.

Натомість в Азії основна увага приділяється володінню англійською мовою, яка широко використовується як універсальна мова міжнародного спілкування та бізнесу. Численні університети в Азії вимагають від студентів демонстрації знання англійської мови, курси та програми, які викладаються англійською, стають все більш поширеними, а практики включення англійської у процеси викладання, оцінювання та адміністрування стають все більш популярними.

У Латинській Америці, де іспанська мова є домінуючою в більшості країн регіону, зростає визнання важливості вивчення інших мов, таких як португальська та англійська, для сприяння міжкультурному спілкуванню та виходу на міжнародні ринки. Мовна політика заохочує багатомовність, але не вимагає її.

Загалом, у кожному з розглянутих прикладів багатомовність розглядається як важлива компетенція, необхідна для успіху як в академічному і в професійному середовищі, так і на ринку праці та у бізнесі в сучасному глобалізованому світі.

Висновки та перспективи дослідження. Аналіз моделей білінгвізації університетів, які розглядаються як інноваційний спосіб реалізації стратегій інтернаціоналізації, переконують в їх достатньому потенціалі і результативності. Цей напрямок реформування вищої освіти інтенсивно розвивається як в європейських країнах так і в країнах Азії та Південної Америки. Практика використання декількох мов у навчальному та науково-дослідницькому процесах університетів є цінним надбанням, яке може сприяти розвитку більш інтегрованої, динамічної та конкурентоспроможної України у європейському та глобальному світовому контекстах.

В контексті перспектив впровадження іноземного досвіду білінгвізації університетів в Україні для посилення процесів європейської інтеграції, доцільно буде виділити наступні кроки:

1. В університетах розробити офіційні мовні політики, які визначають мови, що використовуються для навчання і наукових розробок у закладі, дотримуючись при цьому відповідного національного законодавства і нормативно-правових актів щодо використання мови в освіті.
2. Визнати специфічну роль англійської мови як *lingua franca* у наукових дослідженнях. Поступово збільшувати кількість англійських курсів до першого відсотка від загального об'єму навчальних предметів. На першому етапі пропонується забезпечити третину навчального контенту англійською мовою з подальшим зростанням до двох третин.
3. Розширювати географію партнерів спільних наукових досліджень та навчальних програм, залучаючи до навчального та науково-дослідницького процесів запрошених науковців і практиків країн Європи
4. Забезпечити переклад внутрішньої документації, а також публікацію резюме наукових досліджень і дисертацій англійською мовою; налагодити процеси вибіркової перевірки якості такого перекладу.
5. Забезпечити підвищення кваліфікації викладачів-предметників в частині використання англійської мови в навчальному процесі. Надавати підтримку у вивченні іно-

земної мови, через пропозиції мовних курсів або програм мовного обміну.

Водночас, при плануванні реформи білінгвізації, необхідно вжити заходів для уникнення ризиків, пов'язаних із зниженням якості навчання, зростанням його вартості у зв'язку з необхідністю підготовки матеріалів та ресурсів кількома мовами, збільшенням розриву між студентами, які володіють іноземною мовою на різних рівнях.

У підсумку, білінгвізація вищої освіти потенційно сприятиме інтеграції України до європейських інституцій та зміцнення культурних та економічних зв'язків з Європою. Цей підхід має на меті підготувати українських студентів до глобалізованого та взаємопов'язаного світу та озброїти їх відповідними мовними та міжкультурними компетенціями, необхідними для конкуренції на європейському та світовому ринку праці.

References:

1. Поліщук Ю. Соціокультурні трансформації в сучасній Україні як об'єкт дослідження вітчизняних науковців. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 2. С. 4-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_2_3 (дата звернення: 12.02.2023)
2. Шапран Д., Мацнева Є. Університет як інституціональне середовище розвитку білінгвізму. *Інтелект. Особистість. Цивілізація: Науковий журнал*. 2017. Вип. 15. С.26-36. URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/886/1/shapran_matsneva_article_15_10_2017-converted.pdf (дата звернення: 14.02.2023)
3. Beacco J., Byram, M. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe. Strasbourg. Language Policy Division. Council of Europe. 2007. 119 p. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802fc1c4> (дата звернення: 12.02.2023)
4. Martínez S. Bilingualism in Colombia Higher Education. *Enlètava Journal*. 2016. Vol. 9, No 2. P. 91-108.
5. Motobayashi K. State management of bilingualism: a comparative analysis of two educational language policies in Japan, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2018. Vol. 23, No 10. P. 1175-1191. DOI: 10.1080/13670050.2018.1436518
6. Бойко М. Функціонування української мови в умовах мультикультуралізму. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70), № 3, Ч. 1, С. 6-10. DOI: 10.32838/2663-6069/2020.3-1/02
7. Vez J. Multilingual Education in Europe: Policy Developments. *Porta Linguarum: revista internacional de didáctica de las lenguas extranjeras*. 2009. ISSN 1697-7467. No 1. P. 7-24. DOI: 10.30827/Digibug.31856.

8. Doiz A., Lasagabaster D., Sierra J. Globalisation, internationalisation, multilingualism and linguistic strains in higher education. *Studies in Higher Education*. 2013. Vol. 38, No 9. P. 1407-1421, DOI: 10.1080/03075079.2011.642349
9. Cots J.-M., Lasagabaster D., Garrett P. Multilingual policies and practices of universities in three bilingual regions in Europe. *International Journal of the Sociology of Language*. 2012. No 216. P. 7-32. DOI: 10.1515/ijsl-2012-0037.
10. Mejía A.-M. Bilingual Education in Colombia: Towards a Recognition of Languages, Cultures and Identities. *Colombian Applied Linguistics Journal*. 2006. P. 52-168. DOI: 10.14483/22487085.176.
11. Joya M., Cerón A. Reflections on the Process of Bilingual Education in Latin America: A Perspective from Globalization. *GIST – Education and Learning Research Journal*. 2013. No 7. P. 230–244. URL: <https://latinjournal.org/index.php/gist/article/view/616>
12. Hélot C., Cavalli M. Bilingual Education in Europe: Dominant Languages. In: Garcia, O., Lin, A., May, S. (eds) *Bilingual and Multilingual Education*. Encyclopedia of Language and Education. Springer, Cham. 2017. P. 1-18. DOI: 10.1007/978-3-319-02324-3_26-3
13. Sakamoto M. Moving towards effective English language teaching in Japan: issues and challenges. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2012. Vol. 33 No 4. P. 409-420, DOI: 10.1080/01434632.2012.661437
14. Foreign Language Teacher Training Capacity Development as a Way to Ukraine's Multilingual Education and European Integration. *Projects – Erasmus+ – European Union: web-site*. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/610427-EPP-1-2019-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP> (дата звернення: 08.02.2023)
15. International at KIT: Important documents also in English. *KIT – The Research University in the Helmholtz Association: web-site*. URL: <https://www.intl.kit.edu/ia/19070.php> (дата звернення: 08.02.2023)
16. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 09.02.2023)
17. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 р. № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.02.2023)
18. Fostering Internationalization at Montenegrin HEIs through Efficient Strategic Planning. *Projects – Erasmus+ - European Union: web-site*. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/609675-EPP-1-2019-1-ME-EPPKA2-CBHE-SP> (дата звернення: 08.02.2023)
19. Bilingualization. Global Gateways Kyushu University: web-site. URL: https://www.isc.kyushu-u.ac.jp/intlweb/en/teacher/bilingualization#teacher_bil_1

Transliteration of References:

1. Polishchuk Yu. Sotsiokulturni transformatsii v suchasni Ukraini yak ob'ekt doslidzhennia vitchyznianskykh naukivtsiv. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. 2016. Vyp. 2. S. 4-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_2_3 (Retrieved on: 12.02.2023)
2. Shapran D., Matsnieva Ye. Universytet yak instytutsionalne seredovyshe rozvytku bilinhvizmu. *Intelekt. Osobystist. Tsyvilizatsiia: Naukovyi zhurnal*. 2017. Vyp. 15. S.26-36. URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/886/1/shapran_matsneva_article_15_10_2017-converted.pdf (Retrieved on: 14.02.2023)
3. Beacco J., Byram, M. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe. Strasbourg. Language Policy Division. Council of Europe. 2007. 119 p. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802fc1c4> (Retrieved on: 12.02.2023)
4. Martínez S. Bilingualism in Colombia Higher Education. *Enletawa Journal*. 2016. Vol. 9, No 2. P. 91-108.
5. Motobayashi K. State management of bilingualism: a comparative analysis of two educational language policies in Japan, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2018. Vol. 23, No 10. P. 1175-1191. DOI: 10.1080/13670050.2018.1436518
6. Boiko M. Funktsionuvannia ukrainskoi movy v umovakh multykulturalizmu. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. 2020. Tom 31 (70), № 3, Ч. 1, С. 6-10. DOI: 10.32838/2663-6069/2020.3-1/02
7. Vez J. Multilingual Education in Europe: Policy Developments. *Porta Linguarum: revista internacional de didáctica de las lenguas extranjeras*. 2009. ISSN 1697-7467. No 1. P. 7-24. DOI: 10.30827/Digibug.31856.
8. Doiz A., Lasagabaster D., Sierra J. Globalisation, internationalisation, multilingualism and linguistic strains in higher education. *Studies in Higher Education*. 2013. Vol. 38, No 9. P. 1407-1421, DOI: 10.1080/03075079.2011.642349
9. Cots J.-M., Lasagabaster D., Garrett P. Multilingual policies and practices of universities in three bilingual regions in Europe. *International Journal of the Sociology of Language*. 2012. No 216. P. 7-32. DOI: 10.1515/ijsl-2012-0037.
10. Mejía A.-M. Bilingual Education in Colombia: Towards a Recognition of Languages, Cultures and Identities. *Colombian Applied Linguistics Journal*. 2006. P. 52-168. DOI: 10.14483/22487085.176.
11. Joya M., Cerón A. Reflections on the Process of Bilingual Education in Latin America: A Perspective from Globalization. *GIST – Education and Learning Research Journal*. 2013. No 7. P. 230–244. URL: <https://latinjournal.org/index.php/gist/article/view/616>
12. Hélot C., Cavalli M. Bilingual Education in Europe: Dominant Languages. In: Garcia, O., Lin, A., May, S. (eds) *Bilingual and Multilingual Education*.

- Encyclopedia of Language and Education. Springer, Cham. 2017. P. 1-18. DOI: 10.1007/978-3-319-02324-3_26-3
13. Sakamoto M. Moving towards effective English language teaching in Japan: issues and challenges. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2012. Vol. 33 No 4. P. 409-420, DOI: 10.1080/01434632.2012.661437
 14. Foreign Language Teacher Training Capacity Development as a Way to Ukraine's Multilingual Education and European Integration. *Projects – Erasmus+ - European Union: web-site*. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/610427-EPP-1-2019-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP> (Retrieved on: 08.02.2023)
 15. International at KIT: Important documents also in English. *KIT – The Research University in the Helmholtz Association: web-site*. URL: <https://www.intl.kit.edu/ia/19070.php> (Retrieved on: 08.02.2023)
 16. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Retrieved on: 09.02.2023)
 17. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok realizatsii prava na akademichnu mobilnist : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.08.2015 p. № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (Retrieved on: 09.02.2023)
 18. Fostering Internationalization at Montenegrin HEIs through Efficient Strategic Planning. *Projects – Erasmus+ - European Union: web-site*. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/609675-EPP-1-2019-1-ME-EPPKA2-CBHE-SP> (Retrieved on: 08.02.2023)
 19. Bilingualization. Global Gateways Kyushu University: web-site. URL: https://www.isc.kyushu-u.ac.jp/intlweb/en/teacher/bilingualization#teacher_bil_1 (Retrieved on: 08.02.2023)

The Author

Olena Hrabovska
Master of Philosophy,
Senior Officer of the Department
of Computer-Aided Design,
Lviv Polytechnic National University,
Lviv, Ukraine;
Visiting Researcher of the Kyushu University,
Fukuoka, Japan
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8244-3259>
E-mail: grabovska@gmail.com

Abstracts

ОЛЕНА ГРАБОВСЬКА. Перспективи впровадження між-народного досвіду білінгвізації закладів вищої освіти

в Україні в умовах сучасних геополітичних викликів. В умовах кризових трансформацій, перед Україною постають виклики вибору власної стратегії розвитку закладів вищої освіти, серед них – впровадження практик багатомовності в навчальний, науково-дослідницький процеси та в адміністративні практики. Однією із моделей, яка може забезпечити адаптацію до таких змін, є білінгвізація закладів вищої освіти.

Метою дослідження є узагальнення практик білінгвізації вищої освіти в країнах Європи, Азії та Південної Америки, аналіз їх переваг та потенційних викликів, а також окреслення перспектив впровадження білінгвальної освіти в Україні задля посилення євроінтеграційних процесів.

В контексті перспектив впровадження іноземного досвіду білінгвізації університетів в Україні для посилення процесів європейської інтеграції, запропоновано розробити офіційні мовні політики, визнати специфічну роль англійської мови як *lingua franca* у наукових дослідженнях, поступово збільшувати кількість англомовних курсів в університетах, розширювати географію партнерів спільних наукових досліджень та навчальних програм, забезпечити розвиток мовних компетенцій викладачів та персоналу, забезпечити переклад внутрішньої документації, а також публікацію резюме наукових досліджень і дисертацій англійською мовою.

Ключові слова: білінгвізм, двомовне навчання, багатомовність, освітня політика.

**OLENA GRABOWSKA. Perspektywy wdrażania między-
narodowego doświadczenia bilingwizmu w szkołach wyższych w
Ukrainie w warunkach współczesnych wyzwań geopolitycznych.** W warunkach kryzysowej transformacji przed Ukrainą stoją wyzwania związane z wyborem własnej strategii rozwoju szkolnictwa wyższego, wśród nich – wdrażanie doświadczenia wielojęzyczności w procesach kształcenia i naukowo-badawczym oraz praktykę administracyjną. Jednym z modeli, który może zapewnić adaptację do tego typu zmian, jest edukacja bilingwalna w szkolnictwie wyższym.

Cel badania – połączenie w jedną wiązkę doświadczeń edukacji bilingwalnej w szkolnictwie wyższym w krajach Europy, Azji i Ameryki Południowej, analiza zalet i potencjalnych wyzwań oraz ocena perspektywy wdrażania edukacji bilingwalnej w Ukrainie w celu wzmocnienia procesów integracji europejskiej.

W kontekście wdrażania zagranicznego doświadczenia edukacji bilingwalnej w szkolnictwie wyższym w Ukrainie w celu wzmocnienia procesów integracji europejskiej, zaproponowano opracować oficjalną politykę językową, nadać językowi angielskiemu statut lingua franca w badaniach naukowych, stopniowo zwiększać liczbę wydziałów anglojęzycznych na uniwersytetach, rozszerzać zasięg geograficzny partnerów wspólnych badań naukowych i programów kształcenia, zapewnić doskonalenie oraz rozwijanie kompetencji językowych wykładowców i personelu, zapewnić tłumaczenie dokumentacji wewnętrznej oraz publikowanie streszczeń\recenzji badań naukowych i prac naukowych w języku angielskim.

Słowa kluczowe: *dwujęzyczność, edukacja dwujęzyczna, wielojęzyczność, polityka edukacyjna.*



ISSN 2450-6486

www.ehs-ss.pl

DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.04>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Тамара ГУМЕННИКОВА,
Лілія БОДЕНЧУК,
Ірина ЛІГАНЕНКО

Стратегії роботи закладів вищої освіти у прикордонних регіонах в умовах війни: досвід впровадження, помилки та результати

TAMARA GUMENNIKOVA, LILIA BODENCHUK, IRYNA LIGANENKO. **Work strategies of higher education institutions in border regions: experience of implementation, errors and results.** *Almost a year of educational institutions operate under martial law, and most of them already have some developments. In this article, we will talk about the features in organization of the educational process in the border region.*

Key words: *educational process, martial law, macro-institute, micro-education*



Отримано 01.12.2022
Рецензовано 08.12.2022
Доопрацьовану версію отримано 17.12.2022
Прийнято до друку 28.12.2022

Вступ і постановка проблеми. Надзвичайні умови приводять до пошуку нестандартних рішень. І, навіть в тих регіонах, де було весь час «відносно тихо», вести навчальний процес «по-старому» стало неможливим. І, якщо хтось із освітян гальмував із впровадженням інновацій раніше, то 2022 рік примусив їх активізуватися.

Перша проблема, з якою стикнулися майже всі освітяни – це «пусті аудиторії». Весна 2022 року відзначалася активізацією міграційних процесів як серед студентів, так і серед викладачів. В приграничних регіонах цей процес був більш актуальним, оскільки для мешканців цих регіонів перетин кордону не є чимось надзвичайним. Наприклад для Придунайського регіону літній відпочинок у сусідній Болгарії чи Румунії – це норма, а взимку покататися на лижах, або на санчатах в Румунії було ближче, ніж в Карпатах. Тим більше, що вже в повному обсязі працює паромна переправа через Дунай. Саме тому в березні 2022 року багато студентів та деякі викладачі прийняли запрошення своїх закордонних друзів та виїхали з України.

Слід зазначити, що більшість батьків студентів наполягали на поверненні останніх додому. І це логічно – в скрутні часи родина повинна бути разом.

І аудиторії стали «пустими», навіть коли прямої загрози життю та здоров'ю людей вже немає.

Але робота в умовах пандемії вже привчила працювати дистанційно, і проблема пустих аудиторій це вже не проблема, а лише певні незручності. Головне, щоб люди були у безпеці.

Інновація весни 2022 року. Міжрегіональна Академія Управління Персоналом на собі відчула втрату певних підрозділів та здійснила перегрупування своїх кадрів. Для продовження освітнього процесу було створено макроінститути на базі підрозділів, що знаходилися на безпечній території і в яких навчання не зупинилося.

Результати такого навчання виявилися вищими, ніж очікувалося. Результативність літньої сесії студентів денної форми навчання підвищилася на 5%, тому вже у вересні серед студентів було проведено опитування стосовно їх вражень від такого навчання.

Опитування проводилося серед студентів як денної, так і заочної форми навчання. Були поставлені такі питання:

Питання № 1 «Що надихало Вас на навчання?» (рис. 1)

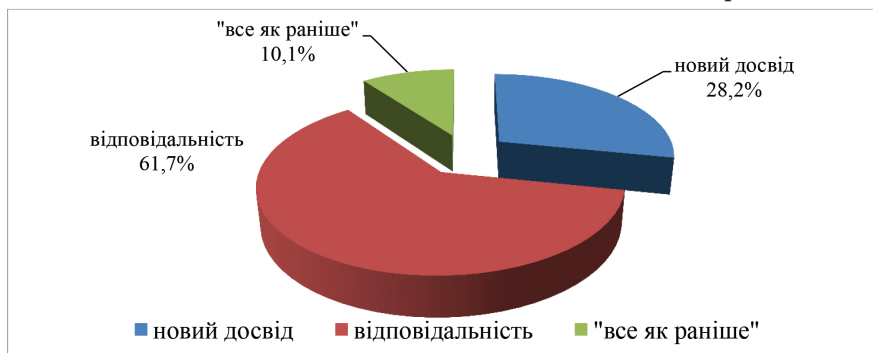


Рис 1. Відповіді на питання «Що надихало Вас на навчання»

Найбільш популярними серед відповідей студентів були «Я не можу показати погані результати, бо я представник свого навчального закладу і зараз за нього несу відповідальність» – 61,7%, 28,2% респондентів набули новий досвід, та нових друзів. Інші 10,1% зазначили, що нічого нового цей досвід їм не дав.

Питання № 2 «Чи доцільно впровадити таку форму в мирний час?» (рис. 2)

Не зважаючи на позитивні результати навчання більшість студентів визначили, що все ж таки впроваджувати на постійній основі практику макроінститутів не доцільно (54,3%), але потрібно підтримувати зв'язки з іншими підрозділами для обміну досвідом. Обґрунтовують це тим, що у великих групах працювати складніше, ніж в малих.

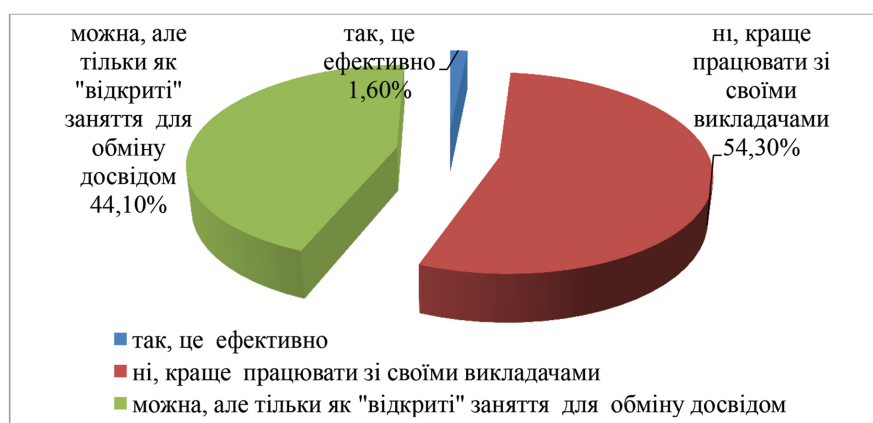


Рис 2. Відповіді на питання «Чи доцільно впровадити таку форму в мирний час?»

Краще за все проводити спільні заняття, які проводяться в онлайн форматі. При цьому відкриті заняття проводитиме не один викладач а одразу двоє. Про це казали 44,10% опитуваних.

І, тільки 1,6% респондентів визнало роботу макроінститутів ефективною.

До речі, викладачі Придунайської філії МАУП цілком згодні в цьому питанні зі студентами. Дійсно, працювати в малих групах з постійним контингентом ефективніше, але використовувати досвід інших закладів також потрібно.

Питання № 3 Які «новації» можуть вдосконалити навчальний процес в нашому навчальному закладі.

Це питання було найскладнішим, відповіді на нього керівництво структурного підрозділу очікувало найбільше, оскільки саме вони можуть задати новий вектор розвитку навчального закладу.

Результати опитування свідчать про те, що:

1. Робота в малих групах більш ефективна. Підвищується залученість студентів у спільне обговорення та прийняття рішень щодо поставлених завдань.
2. Розробка конкретних проектів дає можливість поєднати теоретичний та практичний компонент, а також проявляє творчі та креативні риси майбутніх менеджерів.
3. Частину практичних занять краще проводити у змішаних групах різних курсів. Старшокурсники при цьому почувають себе наставниками, а студенти молодших курсів краще засвоюють інформацію, яку отримують від своїх колег. Така практика приводить до того, що робота закінчується тоді, коли буде отриманий результат, а не тоді, коли закінчується час, передбачений розкладом.

Зауважимо, що все це стосувалося дистанційного навчання. Вважаємо, що ці практики, впроваджені в аудиторних умовах також принесуть високий результат. Результати наведені на рисунку 3.

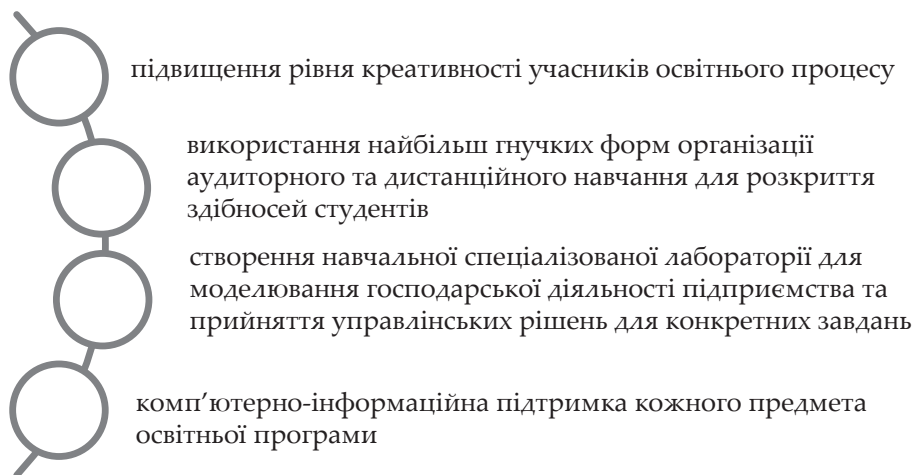


Рис 3. Результат роботи Придунайської філії МАУП в умовах 100% онлайн навчання (весна 2023 року)

Креативність та зацікавленість студентів в Придунайській філії МАУП підтримується бібліотекою, головний принцип роботи якої «Бібліотечний супровід освітньої діяльності: повна цифровізація». Вона має великий електронний фонд, який дозволив формувати потрібні компетентності як студентів, так і науково-педагогічного складу навчального закладу в умовах дистанційної роботи. І студенти, і викладачі мали та мають доступ до електронної бібліотеки 24/7.

Друга проблема. Осінь 2022 року привнесла нові проблеми – перебої зі світлом на фоні необхідності працювати в онлайн режимі. Зникла можливість синхронної колективної роботи групи. Найоптимальніший вихід – це перехід на мікронавчання.

Для викладачів виникають додаткові труднощі, пов'язані з необхідністю повного переформатування навчальних програм. Мета такого переформатування – надати студентам можливість опановувати лекційний матеріал у зручний час та з використанням тих засобів зв'язку, які є в наявності. Частіше за все єдиний канал комунікації – це мобільний телефон. Саме тому лекції стають відео лекціями, які можна прослухати а практичні заняття поділяють на відео практикуми та завдання, які виконуються самостійно.

Хоча мікронавчання стало трендом в першому семестрі 2022/2023 навчального року, насправді ця ідея не нова. Ефективність поділу великих обсягів інформації на маленькі блоки усвідомили

принаймні 65 років тому. Джордж Міллер, один із творців когнітивної психології, у науковій роботі 1956 року «Магічне число сім плюс-мінус два» [1] описав виявлену ним закономірність, згідно з якою людина одночасно утримує в пам'яті в середньому сім блоків (плюс-мінус два) елементів інформації.

Розвитку мікронавчання передувала теорія про криву забування Еббінгауза. Німецький вчений Герман Еббінгауз багато років проводив експерименти над власною пам'яттю – наприклад, заучував безглузді набори звуків. А в 1880-х роках він в результаті досліджень дійшов висновку, що понад 50% нової інформації учні забувають через 20 хвилин після закінчення уроку. Через дев'ять годин у пам'яті залишається не більше 40% вивченого, а за місяць цей показник скорочується до 24%, якщо учень не повторює інформацію. Результати своїх спостережень Еббінгауз зафіксував на графіку, який отримав назву «крива забування» (рис 4).

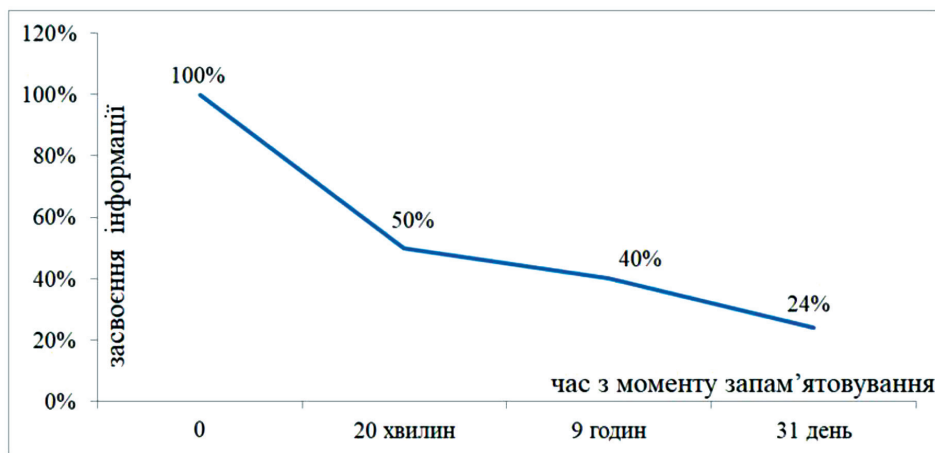


Рис 4. Крива Еббінгауза

Навчання у формі коротких уроків допомагає краще запам'ятовувати інформацію. Впоратися із забуванням допомагає повторення інформації через певні проміжки часу. Такі інтервальні повторення якраз і лежать в основі мікронавчання.

Полегшують повернення до раніше вивченого матеріалу мобільні програми та онлайн-курси, в яких застосовується цей підхід. Крім того, вони дозволяють студенту рухатися у власному темпі та переглядати вже вивчені матеріали. В результаті повторень у моз-

ку студента зміцнюються нейронні зв'язки, в яких збереглася нова інформація, і згодом ці знання переходять із короткочасної пам'яті у довготривалу.

Зважаючи на те, що засвоєння навчального матеріалу для студента в умовах воєнного стану стає процесом з частими перервами (або відсутнє світло, або гальмує зв'язок, або повітряна тривога, або все і одразу), проведення навчання за невеликими модулями насправді є чудовою ідеєю. Керовані порції інформації кращі, ніж довгі презентації, незалежно від того, наскільки слухачі заглиблені в навчання.

Для конструювання мікронавчання науково-педагогічні працівники Придунайської філії МАУП обрали найбільш зручний інструментарій (рис. 5).



Рисунок 5. Інструменти та способи мікронавчання

1. Освітні відеоролики, побудовані за моделлю мікронавчання, як правило, короткі, а інформація в них подається максимально доступною. До того ж, відео легко поділитися з іншими, особливо через «Телеграм». До речі, згідно з опитуванням студентів, проведеного у грудні 2023 року, відео ще й сприяє успіхам у навчанні. Так вважають 82% викладачів та студентів, які брали участь в анкетуванні. А на думку 91% опитаних, відеоконтент, крім того, підвищує задоволеність студентів навчанням.
2. Мобільні гаджети стали вдалим платформами для мікронавчання. Ринок пропонує безліч рішень для навчання будь-чого: від програмування до гри на гітарі.
3. Дослідження 2022 року, проведене за участю 265 студентів з різних структурних підрозділів ПрАТ «ВНЗ «МАУП», показує

ло, що гейміфікація покращила успіхи у навчанні майже на 35%. Ділові ігри, квести, головоломки можуть стати ефективним засобом мікронавчання.

4. Формат інфографіки робить інформацію гранично наочною. Щоб засвоїти нове знання, студенту не потрібно вивчати великий обсяг тексту — достатньо лише подивитися на графік або таблицю.
5. По всьому світу соціальними медіа користуються понад 3,6 мільярда людей. Чому б не вбудувати програму для мікронавчання в одну з таких платформ, якщо потенційні учні і так користуються нею щодня?

Намагаючись застосувати мікронавчання, слід пам'ятати про наступне:

1. Недостатньо просто дробити контент без переробки. Якщо розбити великий навчальний матеріал на дрібні блоки (наприклад, нарізати довгу лекцію на епізоди по десять хвилин), це ще не буде мікронавчанням. Треба зробити так, щоб кожен фрагмент мав одну чітку ідею. Слід зосередитися на результаті, якого студенти повинні досягти після опрацювання конкретного мікроблоку інформації.
2. Не можна обмежуватися одним форматом. Не існує одного найкращого способу досягти мети навчання. Студенти різні, вони навчаються по-різному, тому навчальні матеріали мають охоплювати різні типи контенту та стратегії навчання.

Мікронавчання чудово підходить для мобільних пристроїв. Оскільки мікронавчання є невеликим за часом, тому його слід використовувати, коли це зручніше для слухачів, та на пристроях, якими вони завжди користуються — на своїх смартфонах. Чуйний дизайн і підхід, орієнтований на мобільні пристрої, допомагають студентам використовувати систему «навчання в кишені».

Студенти мають знайомитися з новим матеріалом у різний спосіб. При цьому корисним стає як відео, так і текстова інформація, також потрібно запропонувати різні активності. Наприклад, надсилати студентам листи, або записувати аудіозвернення з короткими практичними порадами, раз на тиждень відправляти навчальні відео, а також та раз на два тижні влаштовувати тестування, в яких будуть призові місця.

3. Для умов, коли в країні має місце відключення електропостачання, мікронавчання є позитивною практикою, але не

можна зациклюватися на ньому, оскільки не кожне навчальне завдання можна вирішити за допомогою мікроформату. Іноді мікронавчання варто використовувати лише як додаток до занять в аудиторії, або в онлайн зустрічах.

4. На відміну від традиційних довгих курсів чи підручників, на розробку матеріалів для мікронавчання не потрібно надто багато часу. Складний навчальний курс потребує великої кількості ресурсів, багато досліджень і планування, створення та/або адаптації вмісту, графічного дизайну, можливо, відеооператорів тощо. Якщо порівняти це з модулем мікронавчання, то звісно, його легше та швидше створити. Тому краще давати студентам нові мікрозавдання оперативно. Потім можна буде зібрати зворотний зв'язок, щоб доопрацювати матеріали.
5. Потрібно регулярно вимірювати ефективність навчання. Потрібно знати наскільки сильно навчання змінює студентів, чи покращилися їхні знання, чи підвищилася продуктивність, чи з'явилися нові корисні звички? Важливо оцінювати ефективність мікроуроку та покращувати їх.
6. Створюється курс мікронавчання один раз, а потім його можна повторно використовувати та адаптувати знову і знову, скільки потрібно. Це не тільки заощаджує час, але й дає студентам відчуття знайомства, допомагаючи їм легше створювати нові асоціації між поняттями.

Мікронавчання, що навіть використовується грамотно, не можна назвати універсальним підходом. Основні недоліки мікроформатів в освіті:

1. Не підходить для заглиблення в тему. Мікроуроки можуть допомогти розібратися, наприклад, з основами розмовної іноземної мови, але навряд чи буде корисним для вивчення іноземної літератури.
2. Неоптимально для пояснення складних концепцій. Мікроуроки чудово підходять для повідомлення простої інформації, але не завжди допомагають передати складні категорії. Щоб донести їх до студентів, таку інформацію доведеться розбирати на простіші складові. Це може вимагати багато зусиль. До того ж тут з'являється ще один недолік – якщо надто зосередитися на окремих деталях, легко упустити картину цілком.
3. Мікронавчання марне, якщо його не знайти в потрібний

момент. Коли студент застряг із чимось у своєму завданні, і йому потрібна своєчасна підтримка, але він не може негайно отримати доступ до тренінгу, який йому допоможе, він починає розчаровуватися. Модулі мікронавчання можуть бути красивими, привабливими та без зайвих слів, але якщо студент не може знайти те, що йому потрібно, коли йому це потрібно, це не буде ефективним способом навчання.

4. Мікронавчання може викликати організаційні проблеми. Здебільшого це пов'язано з уже наявним навчальним контентом, який можна трансформувати в модулі мікронавчання. Навчальний курс може бути щільним з точки зору концепцій, які потрібно вивчити, і слів, які потрібно прочитати та зрозуміти. Очевидно, що він не впишеться в нову мікрорамку. Але що залишити, а чого позбутися? А як організувати контент? Це виклики, які непросто подолати, але ж без цього вже освітній простір не існуватиме.

Висновки. Мікронавчання не можна назвати універсальним трендом, який підійде для будь-яких освітніх цілей. Однак воно може відіграти важливу роль у мотивації та залученні студентів, підвищити відсоток інформації, що запам'ятовується. Це стає незамінним в умовах, коли цільова аудиторія має гострий дефіцит часу, а вчитися тим не менше треба. Тому мікроформати доцільно використовувати для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану і у післявоєнні часи. Але для глибоких складних дисциплін їх краще поєднувати з традиційнішими способами подачі матеріалу.

Мікронавчання може бути найкращим рішенням для багатьох проблем навчання, з якими стикаються навчальні заклади, але воно також може перешкоджати процесу навчання та не досягати високих результатів. Незважаючи на те, що мікронавчання має залишатися, воно має бути частиною добре розробленої стратегії, щоб бути успішним.

References:

1. George A. Miller (1956) The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information URL: <http://psychclassics.yorku.ca/Miller/>
2. Г.Эббингауз Очеркъ психологии URL: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/%D0%AD%D0%B1%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B0%D1%83%D0%B7_%D0%93._._%D0%9E%D1%87%D0%B5%D1%80

%D0%BA_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%B8_%281911%29.pdf

3. On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

Transliteration of References

1. George A. Miller (1956) The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information URL: <http://psychclassics.yorku.ca/Miller/>
2. G. Ebbingauz' Ocherk' psihologii URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/%D0%AD%D0%B1%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B0%D1%83%D0%B7_%D0%93.__%D0%9E%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BA_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%B8_%281911%29.pdf
3. On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

Authors

Tamara Gumennikova
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Director of the Danube Branch of the Private Joint
 Stock Company
 "Higher Educational Institution
 "Interregional Academy of Personnel Management",
 Izmail, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6223-7711>
 E-mail: menedzmentuk@gmail.com*

Lilia Bodenchuk
*Candidate of Economic Sciences,
 Associate Professor of the Department
 of Economics and Management,
 Danube Branch of the Private Joint-Stock Company
 "Higher Educational Institution
 "Interregional Academy of Personnel Management",
 Izmail, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3892-3823>
 E-mail: menedzmentuk@gmail.com*

Iryna Liganenko
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department
of Economics and Management,
Danube Branch of the Private Joint-Stock Company
"Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management",
Izmail, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3273-010X>
E-mail: menedzmentuk@gmail.com

Abstracts

ТАМАРА ГУМЕННИКОВА, ЛІЛІЯ БОДЕНЧУК, ІРИНА ЛІГАНЕНКО. Стратегії роботи закладів вищої освіти у прикордонних регіонах в умовах війни: досвід впровадження, помилки та результати. За майже рік роботи навчальних закладів в умовах воєнного стану більшість з них вже мають певні напрацювання. В цій статті мова піде про особливості організації освітнього процесу в прикордонному регіоні.

Ключові слова: навчальний процес, воєнний стан, макроінститут, мікронавчання.

TAMARA GUMENNYKOWA, LILIJA BODENCZUK, IRYNA LIGANENKO. Strategie działalności szkół wyższych w regionach przygranicznych w czasie wojny: doświadczenie wdrażania, błędy i rezultaty. Po roku działalności w czasie stanu wojennego większość z nich ma już niektóre osiągnięcia i rozwiązania. W niniejszym artykule autor opisuje charakterystyczne cechy organizacji procesu kształcenia w obszarach przygranicznych.

Słowa kluczowe: proces edukacyjny, stan wojenny, makroinstytut, mikroedukacja.



ISSN 2450-6486

www.ehs-ss.pl

DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.05>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Людмила ДАВИДОВА,
Леся ЗАЙКО

Освітні тренди в умовах російсько-української війни та сучасних геополітичних викликів

LIUDMYLA DAVYDOVA, LESIA ZAIKO. **Educational trends in the conditions of the russian-Ukrainian war and current geopolitical challenges.** *The article is devoted to the issue of educational trends in the conditions of the Russian-Ukrainian war and the modern geopolitical challenges Ukraine and Ukrainian educators face. The state of quarantine restrictions due to the incidence of Covid-19 caused an active transition of most spheres of activity, including education, communication of educational process to the mixed form with the help of digital technologies. In particular, they became assistants to educators at various levels: from secondary school to institutions of higher education. The adaptation was successful with some shortcomings, which can be solved at the individual level of communication between teachers and students of different levels. Such educational trends as digitalization of*

the educational process, continuous learning, strengthening of social inclusion, academic integrity, combination of education with science, project-based learning, academic mobility of students and teaching staff, media literacy, psychological support of students in the educational process, recognition of the results of non-formal and informal of education within the educational process, visualization, gamification, interactivity of education, soft-skills: development of social and emotional intelligence, critical thinking, ability to quickly adapt to new conditions, etc. helped all participants of the educational process in Ukraine to boldly adapt to the unusual conditions of long-term quarantine and continue their work even in war conditions. Owing to the financial and material assistance of other countries, it is planned to rebuild destroyed educational institutions and infrastructure according to new standards, develop a new network of educational institutions, and develop in science and technology. The active implementation of educational trends at Zhytomyr Ivan Franko State University allows the institution to develop educational directions even in conditions of geopolitical challenges and war.

Keywords: *educational trends, modern geopolitical challenges, Russian-Ukrainian war, scientific lyceum, university education, journalism.*

Постановка проблеми. Перед Україною та її громадянами постали найсерйозніші сучасні геополітичні виклики: пандемія Covid-19, збройна агресія РФ, як наслідок глобальні міграційні процеси, економічна, енергетична кризи тощо. Ці виклики безпосередньо пов'язані з життям та здоров'ям населення. Як наслідок, перед освітньою галуззю України постали найсерйозніші виклики також. Отже дослідження сучасних освітніх трендів в умовах глобалізаційних викликів та російсько-української війни дозволить сформуванати надійну базу інструментарію для розвитку та удосконалення освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питаннями розвитку освіти та освітніх трендів працювали такі автори, як В. Бережна, В. Биркович, І. Даньків, Р. Мойсюк, О. Юрик, Х. Ярема [8]. Зокрема, автори зупинилися на освітніх трендах професійного розвитку педагогічних працівників в умовах неформальної освіти. А. Мірошнікова наголошує, що на українські школи очікує велика трансформація [5]. Учасники всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації «Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні» (м. Одеса, 3 травня – 13 червня 2022 року) концентрують

свою увагу на освітніх трендах в умовах воєнного стану в Україні [7]. А. Шлейхер розглядає питання створення освітньої системи XXI ст. [14]. У медіа «Освіторія» деталізують освітні тренди 2022 року [12].

Мета статті – проаналізувати появу нових освітніх трендів в умовах війни та сучасних геополітичних викликів для вибудови стратегічного бачення вдосконалення освітнього процесу в університеті, їх використання на практиці.

Виклад основного матеріалу. Сучасні виклики, які постали перед Україною та українською системою освіти – ворожа збройна агресія – російсько-українська війна, руйнація закладів освіти, організація освітнього процесу в умовах воєнного стану, продовження незавершених реформ, внутрішнє переміщення населення, масова еміграція тощо. З огляду на ці чинники складно прогнозувати стратегічний розвиток вищої освіти.

При розгляді перспектив утримання позицій закладів вищої освіти на ринку надання освітніх послуг необхідно обов'язково враховувати основні тенденції, що визначають розвиток світової економіки у 2023 році, опубліковані Недержавним аналітичним центром «Українські студії стратегічних досліджень». А саме: зважаючи на російську військову агресію щодо України головним чинником впливу залишатимуться війна і геополітика. Отже, російська агресія продовжить вносити хаос у глобальні процеси, на стабілізацію яких знадобиться час; на ресурсних ринках, зокрема, на ринку енергоносіїв, відбуватиметься перебудова ланцюгів, що були незмінними протягом останніх десятиліть; на всій планеті держави збільшуватимуть витрати на оборону. Зокрема, зростуть інвестиції у види озброєнь, що показали свою ефективність у руках українських військових; завдяки успіхам на фронті Україна отримає можливість інвестувати у відновлення економіки. На думку авторів, саме це створить потенціал для утвердження України як воєнно-економічного регіонального лідера [2]. Проте і можливостей перед країною відкривається чимало, вважають автори програми. Зокрема: відбудова інфраструктури вже за новими стандартами; нова мережа закладів освіти; стрибок у науці та технологіях лідера [2].

Розроблена у 2020 році Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки на виконання Указу Президента України Володимира Зеленського (Указ № 210/2020 «Про вдосконалення вищої освіти в Україні») [10] та відповідних доручень Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала (№ 23502/2/1-20 від

12.06.2020 та № 23502/3/1-20 від 13.06.2020) [13] була «викликана завершенням у 2021 р. дії Національної стратегії розвитку освіти в Україні (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013), посиленням глобальних викликів, які виникли перед світовою економікою на сьогодні, посиленням впливу глобального ринку праці й освітніх послуг, ризиків і загроз, які повстали перед економікою країни в останні роки, а найбільше – розвитком технологій нового покоління, загостренням демографічних і соціальних проблем тощо» [4, с. 3]. Ця програма виконувалася усіма учасниками освітньої галузі України у екстремальних умовах війни та інших викликів, що не погіршило якості освітнього процесу.

Наразі місією вищої освіти є якісна підготовка кадрів для забезпечення економіки України та її інноваційного розвитку, які готові до геополітичних викликів майбутнього. В свою чергу економічний розвиток країни має слугувати соціальному розвитку, підвищенню державних соціальних стандартів та рівня життя населення країни.

Важливими та визначальними для економічного розвитку країни є інвестиції в освітню галузь для підготовки висококваліфікованих фахівців, людський капітал – подолання наслідків війни та демографічної кризи, інноваційний розвиток економіки, новітні технології, розвиток фінансової системи.

На думку М. Мельник та І. Лещух, «з одного боку, глобалізація є інструментом подолання бідності та голоду у світі, з іншого, – зумовлює низку викликів і загроз життю та здоров'ю населення» [3, с. 39]. Зокрема пандемія Covid-19 сприяла віртуалізації комунікативних процесів у суспільстві, в т. ч. освітнього процесу. Відбулася цифровізація комунікативних процесів між державою та населенням, вибух інтернет-комерції, розвиток додатків для електронних платежів та ін. В зв'язку з такими актуальними процесами загострюється питання інтелектуалізації праці, тобто інвестування в інноваційний розвиток, наукові дослідження. «У цих умовах актуалізується потреба в стимулюючій національній і регіональній політиці щодо висококваліфікованих спеціалістів і науковців шляхом збільшення видатків на інноваційний розвиток, дослідження та розробки» [3, с. 40].

Наприкінці 2022 року під час засідання Уряду міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет презентував програму великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок». За достатнього

фінансування та ефективного втілення вона має перетворити Україну на передовий освітньо-науковий хаб Євросоюзу. Концепцію розробила робоча група, до якої ввійшли представники Офісу Президента, Комітету ВР з питань освіти, науки та інновацій, народні депутати, освітяни, науковці. Експерти вірять, що українська система освіти здатна стати по-справжньому сучасною, гармонізуватися з європейською та відповідати викликам часу. Як зазначає А. Мірошнікова, потенційний приріст світового ВВП від інвестицій тільки однієї з навичок, що формує Освіта 4.0, оцінюється в 2,5 трлн. доларів [5]. Отже, Міністерство науки та освіти України своєчасно звертають увагу на необхідність оновлення стратегій розвитку освітньої галузі згідно вимог часу та глобалізаційних викликів, які постають перед країною.

Перспективним напрямом є посилення соціальної інклюзії з метою консолідації суспільства. Також цей інструмент залишається актуальним для розширення освітніх можливостей здобувачів освіти.

В умовах 9-річної війни психологічне навантаження на населення зумовлює негативні явища. Гібридна російсько-українська війна має одну з складових таких воєн – інформаційну війну. Різними каналами масової комунікації розповсюджуються ворожі наративи за допомогою інформаційних вкидів про те, що Україна не зможе отримати перемогу над ворогом, відбувається розхитування громадського протистояння – поляризація громадської думки, підсилення розчатування та недовіри до української влади через складну соціально-економічну ситуацію. Тому актуалізується питання протистояння пропагандистським наративам у ворожих інформаційно-психологічних операціях за допомогою розвитку медіаграмотності та формування soft-skills – критичного мислення не лише у здобувачів освіти різних рівнів, а у різновікового населення через інструмент постійної освіти.

Одним з освітніх трендів у закладах вищої освіти є поєднання освіти з наукою. В межах навчально-наукової діяльності кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка функціонують наукові гуртки та проблемні групи («Медіаграмотність», «Інфомедійна грамотність» та інші). Цей процес впритул поєднаний з таким освітнім трендом, як проєктне навчання. При визнанні результатів навчання можуть бути Perezarakhovani rezultaty proektnogo navchannya, takozh rezultaty

наукових робіт, які проводяться в межах функціонування вищезазначених наукових гуртків та проблемних груп.

Обізнаність викладача з сучасними цифровими та імерсивними технологіями, їх застосування в освітньому процесі значно підвищує авторитетність закладу освіти суголосно світовим новітнім технологіям. У здобувачів освіти розвивається просторове мислення, відбувається додаткове поглиблення освітнього процесу.

Як зазначає О. Наливайко, «відсутність чітких методичних вказівок та рекомендацій значно загальмувала надання якісних освітніх послуг та підвищила негативні явища, які супроводжують процес зміни сталих моделей поведінки та взаємодії. До них можна віднести: тривожність та занепокоєння за майбутні результати, власний майбутній професійний рівень, збільшення проявів академічної недоброчесності та відсутність особистого контакту між учасниками освітнього процесу» [6, с. 167].

На прикладі освітньої діяльності кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка розглянемо подолання негативних зовнішніх обставин, впровадження освітніх трендів в умовах російсько-української війни та геополітичних викликів. Психологічна підтримка здобувачів освіти в освітньому процесі є одним з освітніх трендів. В умовах пандемії COVID-19 та війни навчання відбувається в незвичних або ж навіть критичних умовах для усіх учасників освітнього процесу. Як наслідок в учасників освітнього процесу можуть виникати стрес, тривога, апатія, безсоння, панічні атаки та ін. Студенти не завжди можуть усвідомити і зрозуміти, що саме відбувається з ними. У таких випадках освітянам необхідно звернути увагу на унормування морально-психологічного стану здобувачів вищої освіти. Набуттю навичок у наданні первинної психологічної допомоги викладачів кафедри журналістики, реклами та PR сприяло закінчення сертифікованого курсу «Перша психологічна допомога під час та після війни» (Міністерство освіти і науки України, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» та ТОВ «Ейчар Ю», липень 2022) та робота і навчання у групі підтримки «ПОРУЧ» з відповідною сертифікацією (Unicef, липень 2022). Завдяки набутим знанням та навичкам педагога мали змогу стабілізувати свій психологічний стан та знайти ресурс для продовження активного робочого процесу. Також вміння стали у нагоді та є корисними й у подальшій педагогічній діяльності. Отже, в нинішніх умовах російсько-української

війни та сучасних геополітичних викликів необхідно кардинально змінити наголос з академічних успіхів здобувачів на підтримку і нормалізацію морально-психологічного стану усіх учасників освітнього процесу.

Одним з актуальних трендів вищої освіти є визнання результатів неформальної та інформальної освіти в межах освітнього процесу з врахуванням положень Наказу МОН України № 130 від 08.02.2022 «Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти» [9]. Саме в Житомирському державному університеті імені Івана Франка це відбувається через механізм зарахуванням таких результатів як однієї з форм поточного контролю для студентів або ж результати такого навчання можуть бути зараховані як підвищення кваліфікації педагогічним та науково-педагогічним працівникам.

Неформальне, інформальне навчання, постійне підвищення кваліфікації викладачами кафедри журналістики, реклами та PR з метою підвищення якості освітнього процесу як освітні тренди розглянуті у науковій статті «Євроінтеграція: способи вдосконалення професійних компетентностей журналістів» [1].

Згідно Закону України «Про освіту» особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх. Основними формами здобуття освіти є: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна [11]. Певна кількість здобувачів освіти з початком повномасштабного вторгнення ворожої армії на територію України набули статусу внутрішньо-переміщених осіб або ж навіть виїхали за кордон. Тому їм було запропоновано освітні форми на вибір згідно пропозицій навчальних закладів та існуючого законодавства. Саме така готовність системи освіти України до геополітичних викликів сьогодення і надає їй гнучкості та стійкості, а також можливість не втратити контингент навчальним закладам.

Одним з ключових освітніх трендів є ліцензування нових напрямів підготовки здобувачів освіти різних рівнів. Завдяки високій професійності, наполегливості адміністрації та педагогічного колективу Житомирського державного університету імені Івана Франка було ліцензовано, зорганізовано та запущено навчальний процес Наукового ліцею у 2021–2022 навчальному році. Зокрема відкрито

такі напрями підготовки: хіміко-біологічний, фізико-математичний, філологічний (іноземна філологія, слов'янська філологія), історико-правовий.

Також можна зазначити про ліцензування нових напрямів підготовки бакалаврського, магістерського рівнів та аспірантури для підготовки докторів філософії навіть під час карантину в зв'язку з Covid-19 та російсько-української війни.

В межах подальших наукових досліджень є аналіз результатів впровадження нових освітніх трендів в університетський освітній процес.

Висновки. Отже можемо констатувати, що тенденції розвитку університетської освіти безпосередньо залежать від геополітичних викликів, які постають перед державою та суспільством. Відбувається її унормування у відповідності до нових суспільних вимог та норм, закономірностей та тенденцій розвитку. Зміни парадигми комунікаційних зв'язків інформаційного суспільства спонукають людей будь-якого покоління до навчання протягом усього життя. Ця обставина створює потенційні можливості для розвитку освітніх послуг саме цього сегменту. Розвиток штучного інтелекту, формування цифрового навчального середовища наступного покоління, необхідність аналітики даних, питання кібербезпеки, розвиток біотехнологій та ін. – перспективні напрями освітніх програм.

References:

1. Близнюк А. С., Давидова Л. В., Зайко Л. Я. Євроінтеграція: способи вдосконалення професійних компетентностей журналістів. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Спецвипуск. 2022. С. 14–19. DOI номер: 10.32782/2710-4656/2022.5.2/46 (дата звернення: 01.02.2023).
2. Глобальні безпекові, політичні, економічні тенденції у світі та їхній вплив на Україну в 2023 році / Сиротюк Ю., Олійник Ю., Холявка А., Чупак О. Недержавний аналітичний центр «Українські студії стратегічних досліджень». 2023. 23 січн. URL: <https://ussd.org.ua/2023/01/23/globalni-bezpekovi-politychni-ekonomichni-tendencziyi-u-sviti-ta-yihnij-vplyv-na-ukrayinu-v-2023-rochi%ef%bf%bc/> (дата звернення: 28.01.2023).
3. Мельник М. І., Лещух І. В. Сучасні глобальні виклики та тренди: діагностика впливу на ендегенний розвиток регіону. Регіональна економіка, 2021. № 3. С. 36–45. URL: https://re.gov.ua/re202103/re202103_036_MelnykMI,LeshchukhIV.pdf (дата звернення: 22.01.2023).

4. Міністерство освіти та науки України. Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ, 2021. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 24.01.2023).
5. Мірошнікова А. Наукраїнські школи очікує велика трансформація. Освіторія. URL: https://osvitoria.media/experience/na-ukrayinski-shkoly-ochikuye-velyka-transformatsiya/?fbclid=IwAR24nhWMactYNE_aT8HOBRy8rSj_zsj1Hgu4YuCpuEJbsg4xuJKyoH-_2TM (дата звернення: 01.02.2023).
6. Наливайко О. Модель проектної діяльності здобувачів освіти в цифровому просторі на прикладі дисциплін педагогічного циклу. Open educational e-environment of modern University. 2021. № 10. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/361/372> (дата звернення: 01.02.2023).
7. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, (м. Одеса, 3 травня–13 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 504 с.
8. Освітні тренди професійного розвитку педагогічних працівників в умовах неформальної освіти: збірник навчально-методичних матеріалів для педагогічних працівників. Кн. 1 / під редак. І. З.Даньків. Ужгород : ЦПРПП, 2021. 207 с.
9. Про затвердження порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти» від 08 лютого 2022 року (zareestrovaniy v Ministerstvi yustitsii Ukraini 16 bereзня 2022 roku za № 328/377664) : Наказ Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-poryadku-viznannya-u-vishij-ta-fahovij-peredvishij-osviti-rezultativ-navchannya-zdobutih-shlyahom-noformalnoyi-taabo-informalnoyi-osviti> (дата звернення: 01.02.2023).
10. Про вдосконалення вищої освіти в Україні : Указ Президента України №210/2020. Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045> (дата звернення: 27.01.2023).
11. Про освіту : Закон України від 01.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.02.2023).
12. Тренди освіти 2022, про які всі говорять. Освіторія. URL: <https://osvitoria.media/experience/trendy-osvity-2022-pro-yaki-vsi-govoryat/> (дата звернення: 28.01.2023).
13. У МОН стартувала розробка проекту Стратегії розвитку вищої освіти на 2021–2031 рр. – долучитись можуть усі охочі. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-mon-startovala-rozrobka-proektu-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-na-2021-2031-rr-doluchitis-mozhut-usi-ohochi> (дата звернення: 27.01.2023).

14. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / Перек. з англ. Ганна Лелів. Львів : Літопис, 2018. 296 с.

Transliteration of References:

1. Blyzniuk A. S., Davydova L. V., Zaiko L. Ya. Yevrointehratsiia: sposoby vdoskonalennia profesiinykh kompetentnostei zhurnalistiv. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka. Spetsvypusk. 2022. S. 14–19. DOI nomer: 10.32782/2710-4656/2022.5.2/46 (data zvernennia: 01.02.2023).
2. Hlobalni bezpekovi, politychni, ekonomichni tendentsii u sviti ta yikhni vplyv na Ukrainu v 2023 rotsi / Syrotiuk Yu., Oliinyk Yu., Kholiavka A., Chupak O. Nederzhavnyi analitychnyi tsentr «Ukrainski studii stratehichnykh doslidzhen». 2023. 23 sichn. URL: <https://ussd.org.ua/2023/01/23/globalni-bezpekovi-politychni-ekonomichni-tendencziyi-u-sviti-ta-yihnij-vplyv-na-ukrayinu-v-2023-roczii%ef%bf%bc/> (data zvernennia: 28.01.2023).
3. Melnyk M. I., Leshchukh I. V. Suchasni hlobalni vykylyky ta trendy: diahnostyka vplyvu na endohennyi rozvytok rehionu. Rehionalna ekonomika, 2021. № 3. S. 36–45. URL: https://re.gov.ua/re202103/re202103_036_MelnykMI,LeshchukhIV.pdf (data zvernennia: 22.01.2023).
4. Ministerstvo osvity ta nauky Ukrainy. Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky. Kyiv, 2021. 71 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (data zvernennia: 24.01.2023).
5. Miroshnikova A. Na ukrainski shkoly ochikuie velyka transformatsiia. Osvitoriiia. URL: https://osvitoria.media/experience/na-ukrayinski-shkoly-ochikuye-velyka-transformatsiya/?fbclid=IwAR24nhWMactYNE_aT8HOBRy8rSj_zsjlHgu4YyCpuEJbsg4xuJKyoH-2TM (data zvernennia: 01.02.2023).
6. Nalyvaiko O. Model proektnoi diialnosti zdobuvachiv osvity v tsyfrovomu prostori na prykladi dystsyplin pedahohichnoho tsyклу. Open educational e-environment of modern University. 2021. № 10. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/361/372> (data zvernennia: 01.02.2023).
7. Osvitnii protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini : materialy vseukrainskoho nauково-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, (m. Odesa, 3 travnia–13 chervnia 2022 r.). Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. 504 s.
8. Osvitni trendy profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh neformalnoi osvity: zbirnyk navchalno-metodychnykh materialiv dlia pedahohichnykh pratsivnykiv. Kn. 1 / pid redak. I. Z.Dankiv. Uzhhorod : TsPRPP, 2021. 207 s.
9. Pro zatverdzhennia poriadku vyznannia u vyshchii ta fakhovii peredvyshchii osviti rezultativ navchannia, zdobutykh shliakhom neformalnoi ta/abo informalnoi osvity» vid 08 liutoho 2022 roku (zareiestrovanyi v Ministerstvi

- yustytzii Ukrainy 16 bereznia 2022 roku za № 328/377664) : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-poryadku-viznannya-u-vishij-ta-fahovij-peredvishij-osviti-rezultativ-navchannya-zdobutih-shlyahom-noformalnoyi-taabo-informalnoyi-osviti> (data zvernennia: 01.02.2023).
10. Pro vdoskonalennia vyshchoi osvity v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy № 210/2020. Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045> (data zvernennia: 27.01.2023).
 11. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.09.2017 r. № 2145-VIII. Data onovlennia: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 01.02.2023).
 12. Trendy osvity 2022, pro yaki vsi hovoriat. Osvitoria. URL: <https://osvitoria.media/experience/trendy-osvity-2022-pro-yaki-vsi-govoryat/> (data zvernennia: 28.01.2023).
 13. U MON startovala rozrobka proektu Stratehii rozvytku vyshchoi osvity na 2021–2031 rr. – doluchytys mozhut usi okhochi. Uriadovyi portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-mon-startovala-rozrobka-proektu-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-na-2021-2031-rr-doluchitis-mozhut-usi-ohochi> (data zvernennia: 27.01.2023).
 14. Shleikher A. Naikrashchy klas u sviti: yak stvoryty osvitniu systemu 21-ho stolittia / Perek. z anhl. Hanna Leliv. Lviv : Litopys, 2018. 296 s.

Authors

Liudmyla Davydova
*Candidate of Sciences in Social Communications,
Associate Professor of the Department
of Journalism, Advertising and PR,
Educational and Scientific Institute
of Philology and Journalism,
Zhytomyr Ivan Franko State University,
Zhytomyr, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3196-8351>
E-mail: Luddavidova@gmail.com*

Lesia Zaiko
*Candidate of Philosophical Sciences,
Educational and Scientific Institute of Philology
and Journalism,
Zhytomyr Ivan Franko State University,*

Zhytomyr, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5009-607X>

E-mail: zhitomiryanka-73@ukr.net

Abstracts

ЛЮДМИЛА ДАВИДОВА, ЛЕСЯ ЗАЙКО. Освітні тренди в умовах російсько-української війни та сучасних геополітичних викликів. Стаття присвячена питанню освітніх трендів в умовах російсько-української війни та сучасних геополітичних викликів, які постали перед Україною та українськими освітянами. Стан карантинних обмежень через захворюваність на Covid-19 спричинив активний перехід більшості сфер діяльності, в тому числі й освіти, комунікації освітнього процесу на змішану форму за допомогою цифрових технологій. Зокрема, вони стали помічниками освітян різних рівнів: від середньої школи до закладів вищої освіти. Адаптація пройшла успішно з деякими недоліками, які вдається вирішувати на індивідуальному рівні комунікації педагогів зі здобувачами освіти різних рівнів. Такі освітні тренди, як цифровізація освітнього процесу, безперервне навчання, посилення соціальної інклюзії, академічна доброчесність, поєднання освіти з наукою, проєктне навчання, академічна мобільність здобувачів освіти та викладацького складу, медіаграмотність, психологічна підтримка здобувачів освіти в освітньому процесі, визнання результатів неформальної та інформальної освіти в межах освітнього процесу, візуалізація, гейміфікація, інтерактивність освіти, soft-skills: розвиток соціального та емоційного інтелекту, критичного мислення, вміння швидко підлаштовуватися під нові умови тощо допомогли усім учасникам освітнього процесу в Україні сміливо адаптуватися до незвичних умов довготривалого карантину та продовжити свою роботу навіть в умовах війни. Завдяки фінансовій, матеріальній допомозі інших країн планується відбудова зруйнованих закладів освіти та інфраструктури вже за новими стандартами, розвиток нової мережі закладів освіти, розвиток у науці та технологіях. Активне впровадження освітніх трендів у Житомирському державному університеті імені Івана Франка дозволяє закладу розвивати освітні напрями навіть в умовах геополітичних викликів та війни.

Ключові слова: освітні тренди, сучасні геополітичні виклики, російсько-українська війна, науковий ліцей, університетська освіта, журналістика.

LUDMYŁA DAWYDOWA, ŁESIA ZAJKO. **Trendy edukacyjne w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej i współczesnych wyzwań geopolitycznych.** Artykuł jest poświęcony kwestii trendów edukacyjnych w czasie wojny rosyjsko-ukraińskiej i współczesnych wyzwań geopolitycznych, z którymi się mierzy Ukraina i pracownicy oświaty. Obostrzenia i restrykcje covidowe spowodowały przejście większości sektorów gospodarczych i publicznych na hybrydowy model pracy z wykorzystaniem technologii cyfrowych. Technologie cyfrowe wspomagają nauczanie i usprawniają pracę pracowników oświatowych różnych szczebli: zaczynając od nauczycieli i aż po wykładowców szkół wyższych. Adaptacja przebiega sprawnie, choć występują niektóre trudności, które udaje się rozwiązać za pośrednictwem wielokanałowej komunikacji nauczycieli z osobami pobierającymi naukę, tj. uczniami i studentami. Ukraińskie trendy oświatowe, czyli cyfryzacja ukraińskiej edukacji, ciągłość procesu kształcenia, wspieranie procesów inkluzji społecznej, etyka nauczyciela akademickiego, połączenie nauki i edukacji, kształcenie projektowe, mobilność kadry nauczycielskiej i uczniów, kompetencje medialne, wsparcie psychologiczne uczniów i studentów podczas pobierania nauki, uznawanie efektów kształcenia nieformalnego i formalnego w ramach procesu edukacji, wizualizacja, grywalizacja, interaktywność, soft-skills: rozwój inteligencji społecznej i emocjonalnej oraz myślenia krytycznego, umiejętność adaptacji do nowych warunków, która pomogła wszystkim uczestnikom procesu kształcenia elastycznie się dostosować do warunków pandemii i kontynuować nauczanie i uczenie się nawet w czasie wojny. Dzięki finansowemu wsparciu innych krajów rząd ukraiński planuje w najbliższym czasie odbudować zniszczone szkoły i przedszkola oraz infrastrukturę, wg nowych standardów, budowę nowych szkół, rozwój nauki i technologii. Aktywne wdrażanie nowych trendów oświatowych na Żytomierskim Państwowym Uniwersytecie im. I. Franki pozwala władzom uniwersytetu na skuteczną realizację różnych kierunków edukacyjnych nawet w obliczu wyzwań geopolitycznych i wojny.

Słowa kluczowe: trendy oświatowe, współczesne wezwania geopolityczne, rosyjsko-ukraińska wojna, liceum naukowe, edukacja uniwersytecka, dziennikarstwo.



ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.06>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Ihor KIKHTENKO,
Viktor ZAVIZION,
Yulia KHVOROSTENKO,
Nataliia CHEREDNYCHENKO

Education in the conditions of war in a higher medical education institution: problems and possible ways to solve them

IHOR KIKHTENKO, VIKTOR ZAVIZION, YULIA KHVOROSTENKO, NATALIYA CHEREDNYCHENKO. **Education in the conditions of war in a higher medical education institution: problems and possible ways to solve them.** *The article describes some of the difficulties of the educational process at Dnipro State Medical University during the war. The author analyzes and provides a comparative characterization of various forms of the educational process under martial law. Probable ways of preserving and developing the educational process in the face of a constant threat to life during rocket attacks on the entire territory of the country, which have been going on in Dnipro around the clock for almost a year, are highlighted.*

Keywords: war, education in war, Ukraine

ARTICLE
INFO

Отримано 02.12.2022

Рецензовано 08.12.2022

Доопрацьовану версію отримано 18.12.2022

Прийнято до друку 28.12.2022

Introduction. It has been a year since fierce hostilities have been conducted on the territory of Ukraine with the use of modern, including missile weapons, which makes no citizen of the country feel safe, especially for his or her life.

Teaching in wartime in general, and teaching in a medical higher education institution (HEI) in particular, is an exceptionally new phenomenon in Ukraine with no experience on the part of the participants in the educational process, which requires the concentration of extraordinary efforts to maintain the quality of education and its possible development.

Education during war in a higher medical education institution is the object of our study.

The goal is to identify this problem and ways to solve it.

Education in times of war is a new concept that incorporates the qualities of two interacting terms: war and education.

The definitions of the terms “war” and “education” and their mutual influence can serve as guidelines in describing this problem and some ways to solve it. It is in the definition that the description of the characteristic qualities of the definition is concentrated, taking into account which it is possible to outline the direction of movement to achieve the goal.

Human history is a history of wars. The interpretation is clarified with this definition, since such a phenomenon as war consists of many components and stages, where hostilities are one of the components of the acute stage of confrontation.

The Ukrainian Academic Dictionary defines war as “an organized armed struggle between states, social classes, etc.” [1].

A more detailed definition is given by the Encyclopedia of Modern Ukraine, according to which “war is a socio-political phenomenon that is one of the forms of resolving socio-political, economic, ideological, national, territorial, religious and other contradictions between states, peoples, nations, classes, social groups by means of armed violence. War is a continuation of politics by violent means and is associated with a change in relations between political actors” [2].

If we exclude the figurative meaning, the second definition of the term “war” is an extreme aggravation of a conflict in a certain social sphere, the main content of which remains a set of military actions with the use of weapons.

In addition to weapons, all material and intangible means that can affect the moral and volitional state of all citizens of both parties to the

conflict and countries involved in it are used to achieve the goals [2, 3].

Thus, war affects all aspects of society's life, radically changes them and is a constant threat to everyone's life. For society, war is an unconditional destructive phenomenon that threatens the very existence of society as such.

The Encyclopedia of Education defines the term "education" as follows: "Education is the purposeful cognitive activity of people to acquire knowledge, skills and abilities or improve them, the process and result of a person's acquisition of a certain system of scientific knowledge, practical skills and abilities and the associated level of development of their mental, cognitive and creative activity, as well as moral and aesthetic culture, which together determine the social face and individual identity of this person" [4].

The Law of Ukraine "On Education" expands the concept of "education" by adding to the list of tasks aimed at the comprehensive development of an individual, for his/her social and economic well-being, which unite individuals into a community, defining it, education, as a guarantee of the development of society and the state [5].

At the same time, the state is obliged to create a safe educational environment that makes it impossible for participants in the educational process to suffer physical, property and/or moral harm [5].

Thus, there is a clear contradiction in the phenomenon of "education in war" where the first part – "education" – is a constructive factor, and the second part – "war" – is destructive. It is obvious that there is a contradiction underlying one of the main laws of dialectics – the Law of Unity and Struggle of Opposites [6].

But the realities of today are such that they leave no choice. The educational process is taking place in a time of war, and we need to find ways to resolve this dialectical contradiction, reducing the destructive impact of its second part on the first as much as possible.

In order to find effective ways, we will cite some features of the initial process at the Dnipro State Medical University, in particular when teaching radiation diagnostics and radiation therapy.

In peacetime, perhaps the most important problem for students is forced relocation from one educational base to another. Students have to move often, sometimes after each lesson, to another theoretical or clinical base, while the distances between them can be significant, which dictates the need for long breaks between the previous and the next subject, which are used for moving. These circumstances cause inconveniences

related to the extended school day, tiring transfers from base to base, which in the cold and rainy season force not only to carry additional means of protection against bad weather, but also contribute to an increase in the level of colds among students. Difficulties in following a diet, little remaining time for recovery, and limited time to complete the assigned homework for independent study become additional reasons for a drop in success.

During wartime, even in a non-combat city in the case of face-to-face training, moving becomes an additional risk factor for life and health due to air raids and rocket attacks.

In the Dnipro, air-raid sirens sound constantly, every day throughout the day and night. The siren of the danger of shelling is a direct appeal to the population to hide in specialized, prepared bomb shelters.

Despite the effective work of air defense, "arrivals" of rockets and unmanned aerial vehicles with explosives occur, as a result of which civilians die in their homes in densely populated, sleeping areas of the city.

If earlier it seemed that the implementation of the "two walls" rule could protect a person during shelling, now in connection with the rocket destruction of entire entrance blocks of high-rise buildings, in which dozens of people die and even more receive severe injuries, it seems ineffective.

Every time a siren sounds, probably every resident of the city is waiting for a rocket to hit their house, their apartment, with fatal consequences. It is not realistic to hide in a bomb shelter after every siren, so everyone, including students, is constantly in a state of stress due to the possibility of dying from a missile attack at any moment. According to our observations, the panic reaction among students is clearly defined when an air alert is announced in 15-30%. Approximately 50% of students expressed a desire to study online, citing the fear of being shot and killed as the main reason. During classroom classes, anxiety makes you leave everything and go down extremely quickly to the bomb shelter basement, which is located in another building and which is not intended for classes in it. After the end of the alarm – going up to the classrooms, then the alarm again and going down to the shelter. In practice, during one three- to four-hour class, it was necessary to go to the bomb shelter several times.

Among the additional complicating factors, the following should be highlighted: many refugee families who lost their homes, most

of their acquired property, work, kindergartens, their usual social environment: friends, relatives, acquaintances in various social and household spheres, which reduced the number of expenses – temporary, transport, intellectual, emotional... in everyday life. There are families that were fatally affected by the war, lost family members who were killed or seriously injured. Summarizing this part of the study, it is possible to single out the main factors influencing the war on education – the threat of death from hostilities and a change in the usual way of life in the direction of its complication and deterioration. Therefore, education during the war becomes a process of acquiring knowledge, abilities and skills from the subject being studied, in the conditions of unforeseen armed violence with a threat to everyone's life, high negative emotional stress and reorientation of all spheres of socio-economic and political life to ensure the needs of the nation's defense (first of all – armies).

In our opinion, the Hippocratic principle of “do no harm” remains at the top of the list of educational objectives during the war.

The most important thing in solving this problem is to organize the educational process in such a way as to minimize, and ideally completely eliminate, the threat to students' lives and health from rocket attacks.

To ensure a safe educational environment, it is believed that distance learning via the Internet partially solves this problem.

If we compare face-to-face education and distance learning via the Internet, the positive aspects of the former include the following: classes held in person at the training base increase the level of teacher-student feedback, thereby increasing the quality and quantity of the material studied. At the same time, this main argument in favor of face-to-face learning is not indisputable, and may even be erroneous.

Here are the arguments in defense of the latter assumption, about the alleged advantage of face-to-face education over distance education in the subject of radiation therapy.

If students study online using the Internet, they will not have to move from one training base to another several times a day and, when the alarm is announced, deprive themselves of the opportunity to hide in a bomb shelter or other place of their choice, and the university will not be the entity that deprived them of this opportunity by obliging them to come to classes at training bases, putting their lives and health at risk. Thus, in this part of the interaction between the subjects of the educational process, a possible negative outcome is eliminated.

Distance learning has a significant social factor in that most students are young people living in a family with their parents, which allows them to eliminate most of the everyday problems from their lives, thereby freeing up considerable time to master new material.

Removing mandatory multiple trips from the daily schedule adds free time and, in addition, reduces the risk of colds and other diseases.

The main complaints about distance learning come from parents of students, and students themselves, and they relate to the quality of the educational process and the forced isolation of students from the team. In our opinion, these "claims" have no basis in fact and are made due to lack of information.

What about the quality of education and whether distance learning reduces it?

It is worth saying that learning is a process where the learner interacts with the teacher.

Studying at a higher education institution is the acquisition of specialized knowledge, skills and abilities.

In general, learning as such is a way of acquiring knowledge.

There are many definitions of the concept of "knowledge", one of them is as follows: Knowledge is "a form of spiritual assimilation of the results of cognition, a process of reflecting reality, characterized by the realization of their truth" [7].

That is, knowledge is acquired in the process of cognition, which, in turn, is a reflection of the true reality in the mind. Knowledge acts as an "image" in the mind of an object, phenomenon or process of the environment. True knowledge is always objective because it reflects the existing reality. Obviously, if we add to the reflected image our idea of it, an attempt to "simplify", "color", "present it more clearly, at a modern level", etc., a new image is created that may be similar to the true one, but will be different. Therefore, the definition of knowledge as "the reflection of objective reality in the mind" seems to be the most accurate. If the concept is narrowed down a bit, the definition of knowledge can be given as "the reflection of a fact in the mind." A fact is an objective reality, i.e., one that does not depend on our consciousness, that exists regardless of the attitude of its supporters or opponents.

Thus, knowledge is the basis of human existence as a rational being and is indispensable in any activity.

Knowledge is acquired at a university by mastering sources of specialized knowledge, which include lecture material, textbooks in

the specialty, professional scientific journals, collections of articles and reports of scientific conferences, monographs, publications of patent offices, official websites of leading scientific and educational institutions, personal websites of recognized experts on certain professional issues, etc. Thanks to the Internet, all of these sources can be obtained, preferably from as many countries as possible.

It is understandable and natural that a student of a higher education institution, being an adult, conscious person, uses a large database of information, as extensive as he or she wishes to obtain knowledge on professional issues.

But what is characteristic is that information reaches our consciousness solely due to the reaction of detectors – analyzers: external – visual, auditory, tactile, pain, temperature, olfactory, taste; and internal – pressure, kinesthetic, vestibular. Thanks to them, information from any source, whether real or virtual, enters the consciousness in a processed, adapted form, by excitation of certain receptors, transmission of excitation through nerve conductors to the corresponding areas of the brain, where this excitation signal is transmitted to the “receiver” which converts it again in such a way that this signal is reflected in our consciousness in the form of a “true image”. It should be noted that today we know the parts of the brain that receive this or that information from the outside, but the mechanism of converting cellular excitation into a “true image,” the final link in which this image is created in the form we imagine, remains unknown.

It is quite clear that at any stage of perception, processing, transmission, and analysis of information by peripheral or central analyzers, both individual peculiarities of the structure of this system in a particular individual and peculiarities of perception associated with injuries or diseases may arise. The latter can change the “true image” of the external world to such an extent that the same object (phenomenon, process) will be “objectively” perceived differently by different people.

Thus, the statement that face-to-face learning, in the classroom or lecture hall, has objective advantages over learning (acquiring knowledge) via the Internet (online) is false, since we receive knowledge in any situation virtually.

In our opinion, the advantages are created by the student’s motivation and a comfortable environment for acquiring and assimilating information.

Regarding the comfort of the environment, no external efforts or educational institutions anywhere can replace the highest quality

“workplace” created only “for yourself”, taking into account all preferences and whims, which will reduce the number of obstacles and create maximum conditions for the acquisition of knowledge, work, of all known, one of the most energy-consuming.

As for teaching the subject of radiation therapy, at the current stage of development of this medical discipline, the entire cycle of diagnosis and treatment is virtual.

From the beginning of determining the localization, size, shape, and spread of the tumor, the patient undergoes X-ray computed tomography (RCT), and, if necessary, magnetic resonance imaging (MRI), radionuclide imaging, and more. All these methods of computer information processing are virtual, so the student, as well as the doctor in the department, uses a virtual image of the object, information obtained by processing the signals of a particular device, and a computer.

At the planning stage, the doctor draws virtual contours of future “zones of interest” – pathological focus, critical organs, metastases, etc. – on virtual slices of the computer image of the patient’s body parts.

The computer planning system is used to calculate and select the radiation regimen and dose delivery so that normal tissues receive the lowest possible dose, and pathologically altered tissues, on the contrary, at least the planned dose. This process is exclusively virtual.

Then the “virtual irradiation” of a specific patient is carried out by the proposed computer program of the regime, and if the “virtual irradiation” turned out to be optimal, only then do they proceed to the real radiation treatment of the patient, which is also virtual.

During the radiation treatment session, the patient is alone in an isolated room, while the entire staff monitors him on a computer monitor via video link, and observes the course of radiation on another computer monitor, where the main parameters of the treatment are displayed.

Thus, the radiation treatment of a patient in a hospital in all its stages is virtual, and if the student learns it also virtually (because otherwise it is impossible), then it will take place in full accordance with how it is done in the department, with the exception of the great advantage of not doing it in a department, but in comfortable conditions (at home, in a bomb shelter, in another country).

In full, all of the above can be attributed to radiation diagnostics, which has always been a virtual tool.

There is one disadvantage of distance learning – it is the absence of the effect of presence. This circumstance makes it somewhat truncated,

artificial, incompletely real. One may get the impression that the presence in the classroom or in the department adds to the quality of learning due to the fact that the student sees with his own eyes that exactly what he read in the textbook or listened to in the lecture is happening in the department. To eliminate these impressions, the latest virtual reality technologies can be involved in the educational process, which will allow to create not only the effect of presence, but also the effect of participation.

Immersive technologies, which have been developing rapidly all over the world recently, can make this possible.

These are technologies of augmented reality with its components – augmented reality, virtual reality and 360° – video. The use of these latest means of creating a virtual environment can fully create not only the effect of presence, but also the effect of participation in students.

Technologies of mixed reality, when the combination of virtual and augmented reality allows to include any object in the surrounding environment of the student, thereby ensuring the most comfortable perception and assimilation of information [8].

It should be noted that the equipment for reproducing the image and its formation, offered by manufacturers, is very diverse, with the help of which every student, wherever he is and who has the appropriate gadgets, can take an active, “direct” part in all actions according to the lesson plan. Even modern smartphones can be useful for broadcasting everything that happens around the teacher.

At the very least, it can be a reproduction of a training and lecture hall with all participants of the educational process: teacher, students, visual aids, etc., and a complete reproduction in the mind of each participant of real events taking place in real time.

There is no particular difficulty in “watching through the eyes” of a teacher for the entire chain of planning and carrying out a session or the entire course of radiation therapy online or with the help of an educational film that can be created with the help of appropriate equipment.

In our conditions, it may still seem unreal, but special gloves for virtual reality will allow you to take an “active direct” part in planning and conducting educational treatment of the patient. Thanks to this, this type of obtaining and mastering knowledge, when the student directly participates in the planning and treatment of the patient with the possibility of their creation and correction, can be considered as an effective way for him to acquire skills and abilities.

Thus, the introduction of immersion technologies into the scientific process will allow raising the level of the educational process to a new level, which will not be inferior to face-to-face learning, and in many respects will surpass it.

In **conclusion**, it should be noted that in the difficult situation of war, it may seem as if education can be given less attention, left on the sidelines until better times. But this will lead to the destruction of the very foundations of society, because education is precisely the cornerstone of its foundation, and with a protracted conflict, such a phenomenon is inevitable. Therefore, despite all the difficulties of the time, in our opinion, education should be given as much attention as possible, as one of the critical structures for society, the country.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови Академічний тлумачний словник 1970 – 1980 <http://sum.in.ua/s/vijna> -
2. (Р.І. Пилявець. Війна // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-34448>)
3. Велика Українська Енциклопедія <https://vue.gov.ua/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0>
5. Закон України Про освіту від 05.09.2017 № 2145-VIII Редакція від 01.01.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: Хрестоматія: Навч. посібн. / В.П. Андрущенко, П.І. Волинка, Н.Г. Мозгова та ін. За ред. Г. Л. Волинки. – К.: Каравела, 2010. – 464 с.
7. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Головна ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
8. Слупська Я. О., Шкурченко О. В. Застосування віртуальної реальності (VR) у освіті «Молодий вчений». – № 9 (109) вересень, 2022 р. С. 82-88 <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-19>

Transliteration of References:

1. Dictionary of the Ukrainian language Academic explanatory dictionary 1970 – 1980 <http://sum.in.ua/s/vijna> -
2. (R. I. Pyliavets. War // Encyclopedia of Modern Ukraine: encyclopedia [electronic version] / ed.: I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak, etc.; NAS of Ukraine, National Academy of Sciences Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2005. Vol. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-34448>)
3. Great Ukrainian Encyclopedia
<https://vue.gov.ua/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>
4. Encyclopedia of education / Acad. ped. of Sciences of Ukraine, chief editor. V. G. Kremen. — K.: Yurinkom Inter, 2008. — 1040 p. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0>
5. Law of Ukraine On Education dated September 5, 2017 No. 2145-VIII Revised January 1, 2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Philosophy. Nature, problems, classical sections: Textbook: Education. manual / V. P. Andrushchenko, P. I. Volynka, N. G. Mozhova and others. Under the editorship GL. Bagpipes – K.: Karavela, 2010. – 464 p.
7. Philosophical dictionary / edited by V. I. Shinkaruk. – 2nd ed., revision. and additional — K.: Main editor. URE, 1986. – 800 p.
8. Slupska Ya.O., Shkurenko O.V. Application of virtual reality (VR) in education “Young Scientist”. – No. 9 (109) September, 2022, pp. 82-88 <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-19>

Authors

Ihor Mykolaiovych Kikhtenko
PhD in Medicine, Assistant Professor,
Dnipro State Medical University
Dnipro, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0190-789X>
E-mail: mojaperepiska.1@gmail.com

Viktor Fedorovych Zavizion
PhD in Medicine, associate Professor
Dnipro State Medical University
Dnipro, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9038-6696>
E-mail: katedradonco@gmail.com

Yulia Mykhailivna Khvorostenko

PhD in Medicine, assistant professor

Dnipro State Medical University

Dnipro, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8219-1987>

E-mail: khvorostenko.julya@gmail.com

Nataliia Oleksiivna Cherednychenko

PhD in Medicine, Associate Professor

of the Department

Dnipro State Medical University

Dnipro, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3724-5402>

E-mail: nataly.chery@gmail.com

Abstracts

ІГОР КІХТЕНКО, ЮЛІЯ ХВОРОСТЕНКО, ВІКТОР ЗАВІЗІОН, НАТАЛІЯ ЧЕРЕДНИЧЕНКО. **Освіта в умовах війни у вищому медичному навчальному закладі: проблеми та вірогідні шляхи їх вирішення.** У статті описані деякі труднощі навчального процесу в Дніпровському державному медичному університеті в умовах війни. Проаналізовано та надано порівняльну характеристику різних форм освітнього процесу в умовах військового стану. Висвітлені ймовірні шляхи збереження та розвитку освітнього процесу в умовах постійної загрози життю при ракетних обстрілах усієї території країни, що у Дніпрі тривають цілодобово впродовж майже року. **Ключові слова:** війна, освіта в умовах війни, Україна.

ІГОР КІХТЕНКО, ВІКТОР ЗАВІЗІОН, ЮЛІЯ ХВОРОСТЕНКО, НАТАЛІЯ ЧЕРЕДНИЧЕНКО. **Edukacja w warunkach wojny w wyższej szkole medycznej: problemy i możliwe sposoby ich rozwiązania.** W artykule opisano trudności, z którymi się mierzy Dnieprzański Państwowy Uniwersytet Medyczny w czasie wojny. Przeanalizowano i podano charakterystykę porównawczą różnych form kształcenia w warunkach stanu wojennego. Autor przedstawia możliwe sposoby zachowania ciągłości i rozwoju procesu edukacyjnego w warunkach ciągłego zagrożenia dla życia podczas ataków rakietowych na terenie całego kraju: rosjanie ostrzeliwują Dnipro (Dniepr) i obwód dniepropietrowski niemal każdego dnia od początku wojny. **Słowa kluczowe:** wojna, edukacja w warunkach wojny, Ukraina.



ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.07>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Наталія КЛАСЕН

Особливості діяльності регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти в умовах війни: виклики та нові рішення

NATALIIA KLIASEN. Features of the activities of regional institutions of post-graduate pedagogical education in the conditions of war: challenges and new solutions. *The article examines the state of activity of regional institutions of post-graduate pedagogical education in the conditions of war, focused on the modernization of the content of education, which is aimed at the implementation of the tasks of reforming general secondary education. The presented material is based on the results of the analysis of scientific-methodical and innovative project activities implemented in practice by regional institutions of postgraduate pedagogical education. The author identified the actual tasks of training teaching staff to implement innovative activities, the leading provisions of the «New Ukrainian School» Concept, the implementation of the new State Standard of Basic Secondary Education, aimed at improving the system of ensuring the quality of education and their professional growth.*



Отримано 02.12.2022
Рецензовано 07.12.2022
Допрацьовану версію отримано 18.12.2022
Прийнято до друку 28.12.2022

Keywords: *professional development, postgraduate education, education in wartime, professional growth.*

Постановка проблеми. У вересні 2017 року Верховною Радою України було прийнято новий Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII), яким було запроваджено нову систему підвищення кваліфікації відповідно о сучасних викликів [1]. Перш за все, цим законом, було передбачено збільшення та розширення можливостей педагогічних працівників для вдосконалення педагогічної майстерності та професійного зростання впродовж усього життя. Основні завдання з модернізації загальної середньої освіти передбачають відповідні зміни у системі неперервного професійного навчання педагогів.

Одним із пріоритетних напрямів роботи регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти це управління модернізацією освіти в регіоні. Для системи післядипломної педагогічної освіти характерний напрям як адаптивних так і якісних змін. Оновлена модель розвитку регіональної педагогічної освіти має на меті забезпечити інноваційний розвиток системи післядипломної педагогічної освіти в цілому.

Однак війна внесла свої корективи в роботу всіх закладів освіти в Україні, особливо тих, які розташовані на особливо небезпечних територіях. Війна суттєво вплинула на зміну пріоритетів реформи в освіті, радикально трансформувала відносини між освітніми закладами, установами та органами місцевого самоврядування, зокрема розширила бачення щодо безпечного освітнього середовища для дітей. Звичайні у мирний час форми взаємодій в закладах освіти переходять в нові стилі відносин. Для регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти це серйозний виклик. Але навіть в умовах небезпек і ризиків війни підготовка педагогічних працівників до реалізації провідних положень Концепції «Нова українська школа» [2] та впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти продовжується [3].

Виходячи із викладеного, слід визнати, що систему підвищення кваліфікації розглядаємо як особистісно зорієнтовану, адаптивну, мобільну і гнучку. Таку, що дає можливість своєчасно реагувати на нові виклики.

Аналіз останніх досліджень. З початку активної фази збройної агресії російської федерації кількість населення України зменшилася на 6,7 млн осіб. Понад 7,7 млн наших співвітчизників вимушено стали внутрішньо переміщеними особами. У загальній кількості населен-

ня України це 17,5% – тобто кожна шоста людина стала внутрішньо переміщеною особою. За офіційними даними, через бомбардування й обстріли збройними силами росії в Україні пошкоджено 3126 закладів освіти, 337 із них – зруйновані повністю. Станом на 16 січня 2023 року внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації, за офіційною інформацією ювенальних прокурорів, загинули 455 дітей, щонайменше 897 – зазнали поранення різного ступеню тяжкості [4].

Протягом літа – осені 2022 р., за даними ООН та ЄС, з країн Євро-союзу повернулося майже 5 млн шукачів притулку з України [5].

У рамках проєкту «Побудова стійкості в конфлікті шляхом діалогу» Українська Гельсінська спілка з прав людини за фінансової підтримки Європейського Союзу проводила фокус-групові дослідження на основі глибинних інтерв'ю у 12 країнах ЄС. За результатами дослідження був підготовлений звіт, згідно з яким більшість опитаних планує повернутися в Україну після закінчення війни. Динаміка повернення громадян до України з-за кордону залежить від безпекової ситуації. За даними соціологічних досліджень, наприкінці серпня 2022 р. майже 71 % опитаних планували повернутися в Україну після закінчення війни та в разі покращення безпекової ситуації [6].

За інформацією регіонів, на цей час освітні послуги з дошкільної освіти надають 9 777 закладів, з позашкільної – 1 341 закладів. Освітній процес відбувається у 12 924 закладах загальної середньої освіти, 3 419 з яких працюють у традиційному форматі, 5 160 – дистанційно, 4 345 – здійснюють освітній процес за змішаною формою. На тимчасово окупованих територіях розташовано ще 1 068 закладів загальної середньої освіти.

16-17 листопада 2022 року у м. Тернополь проходив Всеукраїнський освітній форум «Нові виміри безпеки: виклики та рішення», ініціаторами якого стали Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Основні питання, які розглядалися на форумі – психологічна підтримка учасників освітнього процесу, безпечні умови навчання, виклики в організації дистанційного навчання та інформаційно-аналітична складова безпеки освіти в умовах воєнного стану. За словами Міністра освіти Сергія Шкарлета натеper у 17 регіонів України повністю завершено проведення комісійних обстежень об'єктів закладів освіти за показниками забезпеченості покриттями. Обстежено більше ніж 25 тисяч освітян-

ських об'єктів закладів освіти, що становить 95 %. Освітняни у цих обстеженнях активно співпрацюють з Державною службою надзвичайних ситуацій та її регіональними підрозділами. У окремих областях (Донецька, Херсонська, Луганська, Миколаївська, Харківська) подальше проведення комісійних обстежень на сьогодні не можливо через знаходження закладів освіти на тимчасово окупованих територіях, зонах ведення бойових дій або ж такі заклади повністю зруйновано [7].

Величезна кількість внутрішньо переміщених сімей породжує чимало освітніх викликів. Перш за все це необхідність працювати з травмованими війною дітьми. У зв'язку з цим, крім організації освітнього процесу, постало гостре питання стану психологічного здоров'я здобувачів освіти, їхніх батьків, педагогічних працівників. Система освіти України опинилася в нових реаліях функціонування. І перед регіональними закладами післядипломної педагогічної освіти постало завдання: в умовах війни забезпечувати неперервний професійний розвиток педагогічних працівників відповідно до реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» з використанням усіх доступних форм: онлайн (із застосуванням ІТ-технологій і дистанційного доступу на територіях, близьких до місць бойових дій), офлайн (на територіях, віддалених від місць боїв), у змішаному режимі. Паралельно з навчальною та науково-методичною діяльністю, брати участь у забезпеченні безпечного освітнього середовища регіону.

Метою статті є аналіз системи роботи регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти (далі – заклади ППО) для забезпечення неперервного професійного розвитку педагогічних працівників відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування системи освіти в умовах збройного конфлікту характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій.

Крім того в умовах військових дій збільшують ризики для дітей зазнати емоційної шкоди та набуті проблем із психічним здоров'ям, включаючи депресію й посттравматичний стресовий розлад, що може призвести до появи емоційних, поведінкових і

фізичних симптомів, а також створює ризики та перешкоди для навчання дітей. Дитинство є критично важливим періодом для захисту психічного здоров'я населення. «Збройна агресія рф ще більш зацентрувала увагу на питанні безпеки. Та попри постійні атаки окупантів, ми продовжуємо освітній процес, спільними зусиллями долаємо всі виклики, які постають перед нами. Освітняни, які з перших годин війни демонстрували єдність, незламність і стійкість, вбачають основним своїм призначенням виконання простої формули: «Заклад освіти – територія безпеки», – зазначив Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет [7].

Одне з головних завдання української держави це не втратити майбутнє покоління та забезпечити навчання наших українських дітей. На сьогодні, особливим викликом для всієї системи освіти в Україні, це забезпечення необхідних умов для організації проведення (продовження) освітнього процесу під час війни, при цьому, реалізувати завдання Уряду щодо модернізації національної системи освіти у контексті сучасного євроінтеграційного поступу України.

Враховуючи нові виклики регіональні заклади післядипломної педагогічної освіти у співпраці запровадили нову форму підвищення кваліфікації керівників та педагогічних кадрів – сертифіковані заходи. Така форма підвищення кваліфікації надає можливість слухачам самостійно конструювати індивідуальну освітню траєкторію, вибирати найбільш зручні для себе терміни навчання, сприяє випереджувальному реагуванню на сучасні виклики реформи освітньої галузі. Також із метою задоволення освітніх потреб запроваджено проведення в дистанційному форматі сертифікованих заходів – семінарів-практикумів.

Особливо під час правового режиму воєнного стану в Україні регіональні заклади післядипломної педагогічної освіти відіграють ключову роль, а саме:

- координацію діяльності освітніх закладів;
- підготовку вчителів та керівників закладів загальної середньої освіти до впровадження нових державних стандартів;
- реалізацію сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів системи освіти згідно з вимогами інноваційного розвитку освіти;
- оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання шляхом широкого впровадження в навчальний процес сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, електронного контенту;

- урізноманітнення моделей організації освіти: створення освітніх округів, ресурсних центрів дистанційного навчання, проведення моніторингу та оцінювання якості освіти, створення ефективної цілісної системи пошуку, підтримки й розвитку талановитої учнівської молоді та її соціальної підтримки;
- науково-методичний супровід щодо профільної підготовки та профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів;
- розробкою освітніх програм, методичних рекомендацій та навчальних посібників;
- оволодіння працівниками освіти сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями та методами навчання на основі міжнародного досвіду та багато ін.

Серед функцій науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогів визначимо навчальну, сервісну, адаптаційну, дорадницьку, експертну, модераційну, акмеологічну, коучингову, компенсаторну, фасилітаційну, коригувальнорефлексійну тощо [8, с. 23].

Сучасна система післядипломної педагогічної освіти є мобільною та дає можливість впроваджувати різні форми підвищення кваліфікації: інституційну (очну – денну, вечірню), заочну, дистанційну, мережеву), дуальну, на робочому місці, на виробництві, що дає можливість задовольнити потреби педагогічних працівників та вимоги суспільства.

Також, через ліквідацію методичних служб їхні функції мають виконуватися працівниками регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти. Крім того, у зв'язку з процесами децентралізації багато новостворених об'єднаних територіальних громад потребують організаційно-методичної підтримки з питань розроблення стратегії розвитку системи освіти, забезпечення якої також покладено на регіональні заклади післядипломної педагогічної освіти.

Саме тому підтримка активного упровадження інновацій в освітню галузь під час війни стала одним із ключових напрямів роботи закладів післядипломної педагогічної освіти, яка має бути зосереджена на впровадженні таких напрямів: реалізація сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів системи освіти згідно з вимогами інноваційного розвитку освіти; забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації відповідно до потреб

реформування системи освіти; модернізацію навчальних планів, програм відповідно до оновлених державних стандартів;

Особливістю розвитку сучасної системи післядипломної освіти є те, що вона стає більш мобільною, здатною адекватно реагувати на зміни в сфері освіти, до впровадження стимулів до постійного професійного вдосконалення учителів, працівників методичних служб та керівних кадрів освіти.

З метою продовження організації підвищення кваліфікації вчителів, які працюватимуть в 5-х класах у 2022/2023 н.р., регіональними закладами післядипломної педагогічної освіти здійснюється обмін практичними напрацюваннями, розробленими курсами, тренінгами тощо. Крім того, організовано проведення спецкурсів для директорів і заступників директорів закладів загальної середньої освіти.

За інформацією регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти протягом 2021/2022 навчального році пройшли навчання 7953 директорів та 9805 заступників директорів. А також 180614 вчителів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти (відповідно до адаптаційного циклу базової середньої освіти), які забезпечуватимуть реалізацію нового Державного стандарту базової середньої освіти за відповідними галузями, з них: мовно-літературна – 51461 вч.; математична – 20239 вч.; природнича – 19279 вч.; технічна – 12657 вч.; інформаційна – 13974 вч.; соціальна та здоров'язбережувальна – 16491 вч.; громадянська та історична – 14940 вч.; мистецька – 16202 вч.; фізкультурна – 15371 вч. [9].

Регіональні заклади післядипломної педагогічної освіти надають можливість учителям з інших регіонів проходити курсів підвищення кваліфікації. На базі деяких закладів створено волонтерські центри з підготовки учителів до роботи в 5-х класах Нової української школи.

Тяжкий психологічний стан учасників освітнього процесу є однією із серйозних проблем, що створює перепони на шляху забезпечення якості освіти. Педагоги, учні та їх батьки, які постраждали від військової агресії російської федерації, потребують значної психологічної підтримки. У цій частині регіональні заклади післядипломної педагогічної освіти зорганізували заходи для забезпечення такої психологічної підтримки, розміщуючи на своїх офіційних сайтах корисні поради для постраждалих.

З метою підтримки учасників освітнього процесу під час правового режиму воєнного стану в Україні Інститутом модернізації

змісту освіти сформовано таблицю колективних напрацювань регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти «Освітні ініціативи» <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voiennykh-diy/> (курси, вебінари, тренінги, навчально-методичні розробки, інформаційні ресурси тощо) для функціонування та розвитку єдиного освітнього простору регіонів.

Підвищення кваліфікації вчителів здійснюється також і на безкоштовних онлайн-ресурсах Британської Ради Online Teacher Community (ОТС), Французького Інституту в Україні та Goethe-Institut в Україні, громадських організацій України тощо. До реалізації проєктів з підвищення кваліфікації, створення електронних баз та навчальних модулів, дистанційних курсів, розроблення інформаційних медіа ресурсів нового покоління залучаються грантові кошти, а саме: Фінський проєкт «Навчаємось разом», студія онлайн-освіти EdEra, Громадська організація «Prometheus», Громадська організація «Освіторія» та інші. У липні 2022 року стартував курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій» за ініціативи першої леді України Оленою Зеленською.

Також активно розбудовується професійна соціальна мережа учасників неформальної освіти. За допомогою спільноти педагогів мають можливість підготуватися до роботи в Новій українській школі, познайомитися з практичним досвідом роботи своїх колег, поставити запитання.

Слід зазначити, що неперервність професійного розвитку педагогічних працівників також забезпечується участю їх у науково-методичній і науково-дослідній діяльності, що здійснюється в освітніх округах методистами й досвідченими педагогами, які мають власні методичні розробки, володіють інноваційними освітніми методиками й технологіями, активно їх самі впроваджують і поширюють у професійному середовищі, діляться кращими практиками використання новітніх технологій навчання, уміло продукують оригінальні, інноваційні ідеї. Багаторічною та ефективною формою підвищення кваліфікації педагогічних працівників і, водночас, умовою та засобом розвитку інноваційної діяльності на місцях залишаються районні, міські, а відтепер *територіальні професійні методичні об'єднання педагогічних працівників*, над удосконаленням діяльності яких постійно працюють методич-

ні структурні підрозділи регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти.

Завдяки професіоналізму педагогічних працівників та методистів усіх рівнів триває робота над удосконаленням програм та рекомендацій, забезпеченням професійно-методичної підтримки для професійного зростання кожного працівника освіти для успішного продовження впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти. Відповідно до оперативного плану Міністерства освіти і науки України на 2022 рік щодо розроблено проект типових програм підвищення кваліфікації керівників та вчителів закладів загальної середньої освіти, а саме:

Типова програма підвищення кваліфікації новопризначених керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти [10];

Типова програма професійного розвитку вчителів закладів загальної середньої освіти, які впроваджують новий Державний стандарт базової середньої освіти [11];

Типова програма професійного розвитку керівників закладів загальної середньої освіти, які впроваджують новий Державний стандарт базової середньої освіти [12].

Вважаємо, що умовах війни модернізації освіти та посилення процесів децентралізації проблема науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників набуває особливої актуальності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Відповідно до проблематики, окресленої вище темою дослідження, на сучасному етапі очевидним є те, що місія регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти, це допомога педагогам і педагогічним колективам у переході на новий рівень діяльності, який задовольнив би сучасні потреби та дозволив підвищити якість освітніх послуг.

В контексті модернізації освіти державі потрібні педагоги, які здатні не лише сприймати умови розвиненого середовища, швидко адаптуватись до них, але й формувати та забезпечувати конкурентний рівень якості освіти. Отже, основним завданням української системи післядипломної педагогічної освіти, це створити відповідні умови для професійного зростання кожного педагогічного працівника.

Необхідність виконання цих вимог ставить перед закладами післядипломної педагогічної освіти завдання, що мають

забезпечувати професійне вдосконалення педагогів та відповідно їх конкурентоспроможність на ринку праці. На засадах Концепції «Нова українська школа» суттєво оновлено зміст підготовки і підвищення кваліфікації та організацію відповідних умов для забезпечення професійного розвитку педагогічних працівників. Індикаторами якості професійного розвитку педагогів відтепер стало особистісно зорієнтоване спрямування навчання в процесі підвищення кваліфікації, урахування запитів і професійних потреб педагогів, можливість моделювати власний розвиток як суб'єкта професійної діяльності. Відповідно до нового Закону України «Про освіту» [1] педагоги отримали свободу вибору щодо змісту, часу, форм та суб'єкта підвищення кваліфікації.

З огляду на це, післядипломна педагогічну освіту потрібно розглядати не тільки як систему підвищення кваліфікації та перепідготовки дипломованих фахівців, а й як безперервне навчання протягом усього життя. При цьому стабільність та безпека освітнього середовища в умовах збройного конфлікту набуває надважливого значення.

References:

1. Закон України Про освіту від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Редакція від 24.06.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.11.2020).
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903-р (зі змінами) – URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/249613934> (дата звернення: 06.02.2023).
3. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2023).
4. Верховна Рада України. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». Київ, 2022. 13 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959> (дата звернення: 12.02.2023).
5. Близько 5 мільйонів людей: скільки українців повернулися додому з ЄС. URL: <https://evacuation.city/articles/237298/blizko-5-miljoniv-lyudej-skilki-ukrainciv-povernulisya-dodomu-z-yes> (дата звернення: 12.02.2023).
6. Соціологічний звіт за результатами проведення глибинних інтерв'ю з громадянами України, які перемістилися до європейських країн у пошуку

- тимчасового захисту внаслідок повномасштабної війни РФ проти України / УТСПІ. Київ, 2022. 30 с..
7. У Тернополі розпочав роботу дводенний Всеукраїнський освітній форум «Нові виміри безпеки: виклики та рішення». Див.: URL: <https://oda.te.gov.ua/news/u-ternopoli-rozpochav-robotu-dvodennij-vseukrayinskij-osvitnij-forum-novi-vimiri-bezpeki-vikliki-ta-rishennya> (дата звернення: 12.02.2023).
 8. Литвиненко Г.М., Клясен Н.Л., Система менеджменту освіти та сервісного обслуговування закладів освіти в умовах територіальних громад // Нова педагогічна думка :науково-методичний журнал. – Рівне : РОІППО. – 2018. – №2 (94)2, С. 22-24.
 9. Локація міжнародної серпневої педагогічної науково-практичної конференції «Навчання педагогічної еліти». Див.: URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konferenciyi/mizhnarodna-serpneva-pedagogichna-naukovo-praktichna-konferenciya-osvita-osvityani-nezlamni-u-vijni/lokaciyi-mizhnarodnoyi-serpnevoyi-pedagogichnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi> (дата звернення: 12.02.2023).
 10. Типова програма підвищення кваліфікації новопризначених керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 817 від 16.09.2022. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-novopriznachenih-kerivnikiv-direktoriv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 06.02.2023).
 11. Типова програма професійного розвитку вчителів закладів загальної середньої освіти, які впроваджують новий Державний стандарт базової середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 904 від 12.10.2022. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-vchiteliv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-yaki-vprovadzhuyut-novij-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 06.02.2023).
 12. Типова програма професійного розвитку керівників закладів загальної середньої освіти, які впроваджують новий Державний стандарт базової середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 905 від 12.10.2022. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-kerivnikiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-yaki-vprovadzhuyut-novij-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 06.02.2023).

Transliteration of References:

1. Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Redaktsiia vid 24.06.2020 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku :

- rozporządzenia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 hrudnia 2017 № 903-r (zi zminamy). – URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity, zatverdzhnyi Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
 4. Verkhovna Rada Ukrainy. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2023 rik». Kyiv, 2022. 13 s. – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>
 5. Blyzko 5 milioniv liudei: skilky ukraintsiv povernulysia dodomu z YeS. – URL: <https://evacuation.city/articles/237298/blizko-5-miljoniv-lyudej-skilki-ukrainciv-povernulysia-dodomu-z-yes>
 6. Sotsiolohichniy zvit za rezultatamy provedennia hlybynnnykh interviiu z hromadiankamy Ukrainy, yaki peremistylisia do yevropeiskyykh krain u poshuku tymchasovoho zakhystu vnaslidok povnomasshtabnoi viiny RF proty Ukrainy / UHSPL. Kyiv, 2022. 30 s.
 7. U Ternopoli rozpochav robotu dvodennyi Vseukrainskyi osvittii forum «Novi vymiry bezpeky: vyklyky ta rishennia». – URL: <https://oda.te.gov.ua/news/u-ternopoli-rozpochav-robotu-dvodennij-vseukrayinskij-osvittij-forum-novi-vimiri-bezpeki-viklyki-ta-rishennia>
 8. Lytvynenko H. M., Kliasen N. L., Systema menedzhmentu osvity ta servisnoho obsluhovuvannia zakladiv osvity v umovakh terytorialnykh hromad // Nova pedahohichna dumka : naukovo-metodychnyi zhurnal. – Rivne : ROIPPO. – 2018. – №2 (94)2, S. 22-24.
 9. Lokatsiia mizhnarodnoi serpnevoi pedahohichnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Navchannia pedahohichnoi elity». – URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konferenciyi/mizhnarodna-serpneva-pedagogichna-naukovo-praktichna-konferenciya-osvita-osvityani-nezlamni-u-vijni/lokaciyi-mizhnarodnoyi-serpnevoyi-pedagogichnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi>
 10. Typova prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii novopryznachenykh kerivnykiv (dyrektoriv) zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 817 vid 16.09.2022 – URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-novopriznachenih-kerivnykiv-direktoriv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>
 11. Typova prohrama profesiinoho rozvytku vchyteliv zakladiv zahalnoi serednoi osvity, yaki vprovadzhuiut novyi Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 904 vid 12.10.2022. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-vchyteliv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-yaki-vprovadzhuyut-novij-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
 12. Typova prohrama profesiinoho rozvytku kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity, yaki vprovadzhuiut novyi Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity.

Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 905 vid 12.10.2022. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-kerivnikiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-yaki-vprovadzhuyut-novij-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

The Author

Nataliia Kliasen
*Ph.D. (Pedagogy), Docent,
Head of the Department of Project Activity.
State Scientific Institution «Institute
of education content modernization» of
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7919-4690>
E-mail: kliasenn2014@gmail.com*

Abstracts

НАТАЛІЯ КЛАСЕН. Особливості діяльності регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти в умовах війни: виклики та нові рішення. У статті розглядається стан діяльності регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти в умовах війни, орієнтованих на модернізацію змісту освіти, що спрямована на реалізацію завдань з реформування загальної середньої освіти. Викладений матеріал базується на результатах аналізу науково-методичної та інноваційної проєктної діяльності, що впроваджено на практиці регіональними закладами післядипломної педагогічної освіти. Автором визначено актуальні завдання щодо підготовки педагогічних працівників до реалізації інноваційної діяльності, провідних положень Концепції «Нова українська школа», впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти, спрямованих на вдосконалення системи забезпечення якості освіти та їх професійного зростання.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, післядипломна освіта, освіта в умовах війни, професійне зростання.

NATALIA KLASSEN. **Charakterystyczne cechy działalności regionalnych instytutów studiów podyplomowych nauczycielskich w warunkach wojny: wyzwania i nowe rozwiązania.** W artykule autor opisuje stan działalności regionalnych instytutów studiów podyplomowych nauczycielskich w czasie wojny, których działalność jest skierowana głównie na modernizację treści nauczania, którego celem jest realizacja zadań w zakresie reformy oświaty. Artykuł opiera się na wynikach analizy działalności naukowo-metodycznej i innowacyjnych projektów, które są realizowane przez regionalne instytuty studiów podyplomowych nauczycielskich. Autor wskazał aktualne zadania w zakresie przygotowania nauczycieli do realizacji innowacyjnych projektów, podstawowych założeń Konwencji „Nowa ukraińska szkoła”, wdrażania nowych Państwowych standardów bazowego szkolnictwa średniego skierowanych na doskonalenie systemu zapewniania jakości kształcenia i doskonalenia kompetencji zawodowych.

Słowa kluczowe: szkolenie zaawansowane, kształcenie podyplomowe, edukacja w czasie wojny, rozwój zawodowy.



ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.08>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Nadia KOT,
Daryna LYTVYCHENKO

Psychological support for higher education students during the war: innovative online camp

NADIA KOT, DARYNA LYTVYCHENKO. **Psychological support for higher education students during the war: innovative online camp.** *The Russian-Ukrainian war actualized the problem of the spread of destructive psycho-emotional conditions among people who found themselves in difficult life situations. This especially affected the most vulnerable categories of the population, including young people who are getting education in higher education institutions. Students from Zaporizhzhia, Donetsk, Kherson and Dnipropetrovsk regions are now studying at Berdiansk State Pedagogical University. Three of them have been at its epicenter from the first days of the war. Even when the students reached their parents, they still remained in the occupied territory, and some in the war zone, which led to different reactions to stressful situations. Experiencing these traumatic events depends on*

the individual development of psychological self-defense mechanisms, the insufficient formation of which affects the state of resilience as a personal resource.

The article presents an overview of theoretical approaches accumulated in domestic and foreign scientific sources devoted to solving the problem of resilience.

In particular, it is indicated that the war is a long-lasting and powerful factor of psychotrauma, which generally affects the psychophysical state of an individual; the importance of both the internal potential of an individual and external resources for the development of his/her resilience is emphasized; the characteristics of the structural components of resilience are presented.

Based on a survey of higher education students, the psycho-emotional states of those ones who are in different life situations are characterized: in the temporarily occupied territories, in the territories controlled by Ukraine in the status of an internally displaced person and abroad and in the status of a refugee. Furthermore, the impact of their problems on their resilience has been established.

The article emphasizes the importance of psychological support for students of higher education institutions as a social environment where it is possible to prevent the formation of negative patterns of behavior, help to survive, learn to perceive the surrounding reality and communicate with it.

The article also reveals the role of a non-traditional form of psychological support for applicants – an online camp in the Telegram channel – in the formation of resilience. The approximate content of the work is given, which is aimed at developing its structural components: involvement, control, and risk acceptance. The practice of holding two camps confirms the thesis about the possibility of transforming stressful life events into new opportunities for young people, regardless of the state of war in the country.

Keywords: *psychological trauma, psycho-emotional state, stressful situation, resilience, structure of resilience, psychological support, online camp in the Telegram channel.*

Introduction. The Russian invasion of Ukraine has affected all spheres of the country's life. The war also affected education institutions of various levels. A particularly difficult situation was experienced by teams of higher education institutions that found themselves in the occupied territory.

On February 27, 2022, Russian troops entered Berdiansk, a small resort town on the shores of the Sea of Azov, where a state pedagogical university had been operating for 90 years.

From the first days of the war, the teaching team tried to secure the applicants: they contacted their parents, organized their departure, resettled the residents of the dormitory, which was captured by the Russian military, to safe places.

Nevertheless, 39.8% of students of the Faculty of preschool, special and social education found themselves with their parents in the occupied territory of Donetsk, Kherson and Zaporizhzhia regions. As for the other contingent, 19.9% left for the territory controlled by Ukraine, acquiring the status of an internally displaced person, and 10.5% emigrated abroad. Therefore, there was a task to establish contact with the students (especially from Mariupol, Volnovakha, where fierce battles began), to organize the educational process and to support them comprehensively.

The university administration used various forms of search, in which the dean's office, curators, student council, and ordinary students were involved: through direct contact in messengers, through groups in social networks that posted lists of the dead and missing. All data received by anyone was reported to the dean's office, whose representatives established communication with everyone, provided the necessary assistance: from solving the evacuation problem (finding a suitable transport), providing temporary shelter to those who escaped (even on foot from the Mariupol direction) to the usual calming conversations and messages about where their fellow students were and whether they were alive.

During the first month of the war, contact was established with all full-time students, which helped us understand that some of them showed characteristic symptoms of psychotrauma: inner devastation, depression, confusion, fear, hopelessness, inability to distance themselves from the traumatic event ("For what...?") etc. Such a psycho-emotional state required immediate psychological support.

This prompted us to search for various forms of psychological work with the students, because we understood that the vitally difficult situation in which they were, the individual level of resilience could cause different reactions: from temporary and moderate stress to depression. But over time, it became clear that although the forms of work that we used (individual conversations, counseling of teachers of the Department of applied psychology, distribution of anti-stress tips, return to usual educational activities and identification of motivation for learn-

ing, online practices to strengthen mental health and resilience “Find the strength to stay firm!” etc.) gave a certain effect, the students lacked collective communication, common activities, faculty events, which they were so used to during their studies. And then the idea of creating an online camp in the Telegram channel arose. The authors of this article became moderators of the camp.

The aim of the article is to summarize the experience of the two online camps “SUMMER CAMP FDSO” and “WINTER CAMP FDSO” regarding the psychological support of higher education students, to characterize their impact on the formation of resilience as a resource for overcoming destructive stressful situations in war conditions.

Analysis of recent researches and publications. The problem of psycho-emotional states of an individual during the war, as well as the problem of psychological assistance to victims of war, began to be developed in Ukraine in 2014 in connection with hostilities in the east of the country (N. Bastun, N. Bochkor, L. Grebin, E. Dubrovskaya, O. Zaleska, V. Zlyvko, A. Kabantseva, V. Klimchuk, Z. Kisarchuk, M. Markova, O. Panchenko, O. Romanchuk, Yu. Semenova, L. Stepanenko, T. Tytarenko, Yu. Udovenko, and others.). In their scientific works, the scientists relied on the experience of researches who studied the consequences of psychological trauma caused by war and the resources of resilience in different segments of the population, in particular, in children and youth in those countries where military conflicts took place (J. Cohen, M. Eeuwema, C. C. Henrich, B. Kalksma-Van, D. Karadzhov, G. Shahar, M. Wessels). According to their definitions, psychological trauma is a result, a consequence of affective experiences that are caused by a threat to life, the destruction of the usual way of existence, which negatively affects the functioning of a person and his/her further development.

After the Second World War, some scientists (J. Appel, J. Bibb, A. Kardiner, G. Spiegel) stated that 200-250 days of stay in the territories where hostilities were taking place caused significant mental stress, which became a trigger for psychological changes. Strong feelings of fear and anger, since neither resistance nor escape were possible, disorganized a person. And a prolonged reaction to a threatening situation could cause distress, the destructive nature of which completely exhausted adaptive mechanisms and destroyed the self-defense system [10].

A similar connection between powerful military-civil conflicts and psycho-emotional shocks was established by N. Bastun, who studied the manifestations of psychotrauma in the population of the former USSR in

terms of its historical existence. The author notes that war, as the cause of psychotrauma, is mostly the experience of young people, since the period of greatest psychological vulnerability is also the period of greatest traumatization [1].

Modern studies of Ukrainian scientists (O. Blynova, N. Yermakova, M. Kuznetsov, O. Timchenko, V. Shapovalova, etc.) indicate that the maladaptive reaction of children and young people can be strengthened due to the reaction of close people (parents, friends) to a stressful situation. The lack of resistance, especially on the part of the parents, leads to a loss of the feeling of security, deterioration of the psychological state, because in a certain number of people (especially girls), emotional contact, primarily with the mother, is maintained for a very long time. In addition, a lot of young people do not have sufficiently formed adaptive strategies to overcome stressful situations, they are especially sensitive to the influence of negative socio-psychological factors, which are perceived as the destruction of a future dream life. And this affects the state of resilience of this population category [6; 7].

It is resilience that is considered by many researchers as a resource that helps overcome any difficulties during war being a repeated trauma. Thus, foreign and domestic scientists during investigation of peculiarities concerning manifestation of resilience of young people who survived a military conflict came to the conclusion that it allowed to resist the negative effects of a stressful situation, prevented the development of post-traumatic stress disorder, contributed to the preservation of psychophysical health, provided confidence and determination in actions, formed motives for social recognition and acceptance and maintained activity at an optimal level. Young people with a high level of resilience were characterized as those who had a sense of self-importance, social intelligence, empathy, emotional regulation, sharing of experiences, caring, faith in the future, a sense of hope, activity [5; 8; 9; 11; 15].

The importance of activity as a manifestation of self-realization of youth in a crisis situation is also emphasized in the scientific works by T. Bereziuk, O. Tkachyshina, O. Chykhantsova, and A. Shapran, who note that it is activity that contributes to the development of personal qualities necessary for the productive solution of critical problems: self-awareness; sense of responsibility; leadership; faith and confidence in oneself, one's abilities; the ability to independently determine goals for the future, draw a line of behavior and further active actions in the future [7; 9; 11]. This enables the individual to adapt and overcome the

risk situation without negative consequences for mental and somatic health, for personal development, for formed interpersonal relations. It is these qualities that researchers define as the individual's resources, which form a real potential for overcoming adverse life events [5; 8; 9].

Therefore, resilience characterizes the degree of formation of an individual's ability to withstand situations of acute or chronic stress, to maintain internal balance and personal integrity without reducing activity [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 14].

However, the majority of modern scientists note that young people still lack social and psychological maturity and life experience, which are a necessary condition for understanding stressful events and mastering them. In this regard, socio-psychological support and a favorable social context being the most important factors in the successful development of individual resilience and psychological recovery after experienced stress and psychological trauma are of great importance.

According to the approach of U. Bronfennbrenner, the development of personality and the formation of resilience take place in the interaction of the mutual influences of different levels: from the microsystem (internal resources and individual characteristics, social roles, interpersonal relationships in the family, etc.) to the mesosystem (relationships at the family level, schools, peers) and exosystems (extended family, community, public institutions, mass media). And the influence of the macrosystem (social norms, traditions, support systems and socio-cultural environment) is the highest one [13].

Based on this position, following O. Chykhantsova [11], we consider the educational environment of a higher education institution to be not only a center of communication of professional knowledge [4], but also an environment where it is possible to prevent the formation of unfavorable patterns of behavior, help to survive, learn perceive the surrounding reality and communicate with it. The staff of the institution of higher education is able to play a decisive role in restoring the state of psychological well-being and developing resilience. Educational influences from teachers and classmates can become a favorable social environment that will not only affect the entire process of development and personality development of a future specialist in the educational and social spheres, but also help to cope with external pressure, teach how to overcome difficulties, form social skills and connect ties, positive psychological attitudes towards active life-sustaining behavior.

The importance of such an external factor as a real and imaginary

reference groups, which influence the formation of attitudes of value-normative regulation of each individual, should be especially emphasized for the development of resilience and general social and psychological development of higher education students. This influence is confirmed by the data of a large-scale study of the psychosocial adaptability of adolescents and young people in the conflict zone in Donetsk and Luhansk regions, conducted by a number of international organizations under the auspices of UNICEF in 2018. International experts point out that the feeling of solidarity and support from peers are an undeniable factor of resistance to the influence of the military conflict in which they were [2].

Similar data are given by Yu. Zhdanovych, who studied the process of adaptation of teenagers – forced migrants from the zone of armed conflict in the East of Ukraine. The scientist points out that the gradual involvement of children in leisure groups, public, cultural, sports events, and psychological training formed new interests, and the “emergence” of a new reference group contributed to adaptation to the new social environment [3].

Thus, a favorable social context is one of the most important factors in the successful formation of resilience in the conditions of a military conflict and should be the basis of appropriate psychological support programs.

The main material. The renewal of the educational process (the university was temporarily moved to the territory controlled by Ukraine, to the city of Zaporizhzhia) also required the renewal of educational work with students of the faculty in the online mode, the search for effective forms of psychological support to increase their vitality. This is how the idea of an online camp in Telegram was born as a form of extracurricular work in a war situation.

The results of interviewing students, which was conducted as part of the international project Documenting Ukraine (grantor – The Institute for Human Sciences. Vienna, Austria) gave the impetus for the emergence of the idea. The purpose of this project was to record the oral testimonies of students and teachers of Berdiansk State Pedagogical University who ended up in the temporarily occupied territories or became internally displaced.

Summarizing the data obtained as a result both of a survey within the framework of the project and of individual conversations and correspondence with students, regarding the clarification of their condition and problems (a total of 234 people), showed that they experienced the following traumatic situations: being in the zone of military operations

(long-term hiding in warehouses) – 55.1%; participation of a close person in military operations – 23.1%; loss of a loved one as a result of the war – 2.6%; arrest and detention of relatives by the occupation authorities – 10.3%; forced resettlement from the place of residence – 83.3%; housing destruction – 15.4%; loss of contact with loved ones – 47.4%; family separation, when different family members were forced to live separately (parents remained in the occupation, and children left) – 14.1%; fear – 73.1%.

In addition, we found some difference in psycho-emotional states depending on the location of the interviewees. Students from uncontrolled territories noted that they felt fear for their own lives and the lives of their loved ones, that they were frightened by the situation of uncertainty (especially this feeling intensified when the occupiers began to deprive residents of Ukrainian mobile communications, block the Internet). Some of them lost interest in studying, did not see any meaning in it (“I feel like I’m in prison”, “I feel terrible hatred for the occupiers and at the same time helplessness: my hands go down...”, “I hardly leave the house, I live as if under a hood”, “When tanks are going down our street, it seems to me that they will now aim at our house. It’s scary”).

Students who became forced migrants had new problems – they were sad because of the loss of contacts with their parents who remained in the occupied territory, with friends who had moved to different parts of the country, with their lovers who had gone to the front (“I’m in Sumy, and my parents and my sick grandmother are in Mariupol... I live from connection to connection”, “I don’t want to apply for the status of a migrant, it seems to me that this way I will return home faster”, “We registered our marriage with my boyfriend when he came home from the front for three days. Now I’m a volunteer, helping the Armed Forces, it’s easier not to think about how he is there, because that’s how I just lose my mind...”).

Some of the respondents found it difficult to enter the socio-cultural environment of the European Union countries (language barrier, limited funds, household problems, inability to find a part-time job), in which they found themselves in the status of refugees (“I’m like mute: I communicate with gestures”, “English doesn’t help – most ordinary Germans don’t understand it, so there are still problems with part-time work”, “Sometimes I wake up with the feeling that I am at home, and then such a bitter disappointment...”, “I’m like a flower uprooted... So I want to go to Ukraine, home!..”). These data coincide with the results of the study

by L. Stepanenko, devoted to the research of the psycho-emotional state of displaced students who left the eastern regions due to the 2014 military conflict. The researcher points out that some of them “experience a feeling of alienation, a feeling of being “outside” of life” [13].

When planning the work of the online camp, we started from the point that is common in the psychology of traumatic situations: if the action of protective factors reduces or mitigates the negative effect of risk factors in a stressful situation, then a person shows a sufficient level of resilience even under extraordinary conditions [3; 5; 8; 11]. We hoped that the participants of the camp would become a new reference group of presence for many applicants, and open communication within the framework of camp projects and activities would help everyone pattern their own behavior, attitude towards other people, and evaluation of events taking place in Ukraine and the world, would contribute to their personal growth, and would also help overcome negative emotional states associated with war and occupation, would increase resilience.

The camp started its work under the slogan: “Together we are strong! Together we are the FDSSO of the BSPU!”. It was a rallying cry. In Telegram, the channel “Summer camp FDSSO” was created, where tasks were set daily, posts were written, meetings were announced, and a chat of the same name was opened for communication, where participants wrote comments, posted photos and videos with reports on completed tasks, which they evaluated, shared their own problems, talked about their achievements, and asked questions. Similarly, the work of the winter camp, which took place on January 11-19, 2023, was planned, but its theme was connected with the winter holidays and those events in the country and the world that were happening at the time. Tasks were posted in the Telegram channel in the morning, posts were written throughout the day, and events took place mainly in the evening. All events were recorded, which made it possible for participants, who could not participate in them for various reasons, to review them at any time. The summer camp gathered 147 participants, and the winter camp – 220.

We selected the content of the activities of both camps, focusing on the structural components of a person’s resilience identified by the American psychologist S. Muddy: involvement, control and risk acceptance.

Involvement being the first component of resilience is an important characteristic of a person’s attitude to himself/herself, the surrounding world and the nature of interaction with it, which gives strength and motivates him/her to self-actualization, leadership, adequate thoughts

and behavior. It gives a person the opportunity to feel significant and sufficiently valuable, to remain actively involved in various activities, without paying attention to existing stressors.

Psychological attitudes of control being the second component of resilience testify to the belief in the own ability to influence existing stressogenic factors; do not let fall into a state of helplessness and passivity; form an understanding that the degree of drama of any situation depends only on the reaction to it.

The third component of resilience, namely risk taking, helps a person to be open to the world around him/her, other people, society. Its essence consists in perceiving life events and problems as a challenge; in the understanding that stress is a normal part of life, which provides an opportunity to learn, develop and grow [14].

The following tasks were aimed at forming an attitude of involvement (since the work plan of the online summer camp is included in the article, the examples of tasks are given according to the content of the winter camp): create a Balance Wheel and compare it with the summer one; buy a notebook and plan the most important things for the vacation period; tell about your hobby, your dream; time to update the bookshelf, make a playlist of your favorite songs by Ukrainian artists, etc.

To form control attitudes, we conducted self-confidence trainings, posted psychologists' recommendations, used metaphorical associative cards by K. Kruger "I and everyone, everyone, everyone" and V. Nazarevich "Pots", and encouraged participants to describe those associations that were evoked while working with them, because talking about your emotions meant realizing them, which was the first step to overcoming negative states. And the main thing was that the participants did not remain alone with their problems, they gave advice to each other and supported each other.

The following activities helped to accept risks and understand the positive nature of stress: online meetings with public figures, teachers, master's students and graduates of the faculty of previous years, who shared their life experience, talked about their hobbies, which later became their second profession, taught to participate in social projects of various levels, conducted trainings on personal growth, various master classes (on modern dance, on making manuals for individual classes with children, on cooking), introduced folk traditions of celebrating the cycle of winter holidays, taught how to prepare a holiday dinner, etc. It should be noted that they communicated from different parts of Ukraine:

Kyiv and Lviv, Zaporizhzhia and Dnipro, from Hanover (Germany) and even from occupied Berdiansk. The participants of the camp were fascinated by their activity, creativity, and optimism, which became for them a great example of resilience.

Here is the work plan of the online summer camp: “Summer camp” – *spend this summer together with FDSSO!*

Date	The content of the work		Posts and announcements in Telegram-channel “Summer camp FDSSO”
	Tasks	Events	
18.07.22	1. Dating in chat 2. Task: <i>Create a balance wheel.</i> <i>Working with MAK cards “Anima” – describe your emotional state.</i>	Online disco with hits Just Dance	– Rules of conduct in the chat, communication, encouragement for activity, – Greetings from the faculty dean
19.07.22	1. Time to learn something new – <i>Make a list of the skills you want to develop in yourself.</i> <i>Keep a gratitude journal</i> 2. We are preparing lemonade <i>– a way to cool down in the summer heat. Drop recipes and photos with lemonade into the chat</i>	Art therapy training – <i>“From anxious to calm” by psychologist Tetyana Sushchynska</i>	– We practice the habit of thanking ourselves. Positive technique for better well-being. – Lemonade: benefit or harm? The history of lemonade
20.07.22	1. Celebrating International Cake Day - <i>treat yourself to something sweet. We are waiting for photos and recipes of your favorite cakes,</i> 2. Prepare useful plants and fruits for the winter	Cake-making master class by chef and blogger Olena Tokman, a graduate of the faculty	– Recipes for delicious teas and fruit ice creams from the moderators
21.07.22	1. Make a list of books and read. <i>Provide an annotation on your favorite book</i> 2. Day of mutual assistance <i>“From student to student” – share the learning experience of online learning with junior year students</i>	ZOOM meeting of students of different courses <i>“Share your experience”</i>	– What is the use of reading during war? Selections of the best books for difficult times. – Checklist “The teacher advises to read”

22.07.22	Day of sports and health! <i>– Form the habit of active motions, send photos of your sports activities,</i> <i>– Arrange a home spa center, we are waiting for mask recipes,</i> <i>– Find your resource using the MAC “Resources” deck</i>	Classes at the ZOOM fitness center with master's student in Choreography Lyudmila Oliynyk. Guide “Creating beauty with the help of shadows, lipstick and highlighter” from the graduate of the faculty Anastasia Syrota	<i>– Recipes for natural masks from leading cosmetologists of Ukraine</i>
23.07.22	1. We meet the sunrise. <i>We are waiting for a photo of the meeting with the sun – we are working on the online album “Picturesque Ukraine”</i> 2. Start listening to podcasts. <i>Share your listening experience</i>	Online yoga from Yulia Balaban, organizer of “Yoga fest” in Berdiansk	<i>– Meditation secrets from the experts</i> <i>– Discover the world of tackles.</i> <i>We present author's stickers for “Summer camp FDSSO”</i>
24.07.22	1. Day of bright clothes <i>- Throw your coolest photo into the chat “Why not a model?!”</i> 2. An evening of movies and board games <i>– Make a list of your favorite movies,</i> <i>– What games can the whole family play? (share your experience)</i>	<i>– Online tips</i> “How to take a good selfie” from Gayana Vardikyan, director of the modeling school “Sea models” (Berdyansk) <i>– ZOOM-evening cinema hall</i>	<i>– Checklist “Movies that can change your life”</i> <i>– Questions for discussion of the film “The Secret Club of Book Lovers and Potato Peel Pies”</i>
25.07.22	1. Day of volunteering <i>– Do a good deed for a stranger;</i> <i>– Tell us about your own volunteer work;</i> <i>– They will be sent to the Armed Forces</i> 2. Become a volunteer of your faculty – <i>place your own specialty advertisement on social networks</i>	ZOOM-meeting with volunteers-graduates of the faculty and the report of the faculty student council on volunteering	<i>– Volunteering is a calling of the soul</i>
26.07.22	1. Become a tourist! <i>You can walk around your hometown (village), go to the side where you have never been. Send a photo “Picturesque corners of my city, villages” to the chat</i>	<i>“Unfamiliar Familiar Berdiansk” ZOOM-excursion</i> from the teacher of the Department of History of Ukraine Dmytro Kiosov	<i>Top popular travel shows about Ukraine that are worth watching</i>

27.07.22	Childhood Day – Fly a kite or blow bubbles, – Ride a bike or rollerblades – Watch a cartoon or a children’s movie – Become a magician for someone – Post your children’s photos in the chat – Guess the teacher from the children’s photo	ZOOM master class on non-traditional drawing “My dream” by the teacher of the method of pictorial activity Tetiana Yeskova for you and your younger brothers, sisters and children you just know	– We come from childhood. – A selection of works of modern literature for children from the teacher of the children’s literature course Maryna Bohdanova
28.07.22	1. We celebrate the Statehood Day of Ukraine – Check yourself: do you know the full text of the anthem of our country. If you are a patriot – study! – Take a photo in state colors or Vyshyvanka – demonstrate in the chat that you are Ukrainian, – If you are abroad, post a photo on social networks on the topic “The whole of Europe celebrates the Statehood Day of Ukraine” 2. We work in the “urban and garden troops” of Ukraine. Throw a photo in the chat: “In the field, in the garden: we work, can vegetables”	ZOOM-lecture “From the people to the nation” by the history teacher of the “Teach for Ukraine” program, master’s student of GEF Mykola Overchenko	– “Strengthening ourselves, we strengthen the country!” – advice on survival during the war from psychologist Olena Starynska – Address of the President of Ukraine regarding the possible food crisis
29.07.22	1. Day of making wishes – Create a wish map – Gift the fulfillment of wishes to loved ones, write in a gratitude diary and share the emotions from the fulfilled wish 2. Love will conquer all – Post a photo with your second halves in our chat.		– How to create a wish map and how it works
30.07.22	1. We celebrate the International Day of Friends. Tell us about your friend, girlfriend: what do you value them for? 2. Chill and picnic day Throw a photo of you “hanging out” with your friends in the chat	ZOOM presentation of the online album “Picturesque Ukraine”	– How to organize a fun picnic

31.07.22	1. Capture this summer! <i>Make a summer photo shoot, make a collage "My summer"</i> 2. Summarizing <i>the results of "Summer camp", awarding the most active participants</i>	ZOOM-closing of the first shift of "Summer camp"	– Sending certificates to participant and gifts to the most active participants
----------	---	---	---

After the closing of the camp shift, the participants left their thoughts in the chat about their own emotional state (I became more confident; I felt even more Ukrainian), noted that they began to work on themselves (I plan my day; I began to read a lot more), started to build relationships with loved ones in a different way (I played with my little sister all day, she was so happy! I did a general cleaning – I impressed my mother), reviewed their life (I saw that people have more complex problems and they hold on), and most importantly – they thanked for their support, for the opportunity "to break out of the circle of everyday problems" (I expected it from the morning, but what will happen today?).

So, taking into account the activity of students during the summer and winter camp shifts and their statements, we can draw a conclusion: the online camp as a form of psychological support for higher education students prevented the spread of destructive psycho-emotional states and became an external resource for increasing their resilience.

Conclusions. Resilience is a personal resource that helps to adapt to the stressful situations of war. The constituent components of this phenomenon (involvement, control, risk acceptance) are related to those personal values that characterize a person's attitude to himself/herself and the surrounding world and are a guarantee of social activity, despite crisis situations. And this, in turn, affects psychological well-being.

During the war in Ukraine, the psychological condition of students worsened, as they experienced the destruction of not only their usual life, but also their plans for the future. Institutions of higher education in wartime are designed to become the social environment that will help students cope with external pressure, teach them to overcome difficulties, form social skills and connections, and positive psychological attitudes for active life-sustaining behavior.

The experience of the online camp, organized at the Faculty of pre-school, special and social education of Berdiansk State Pedagogical University, shows that it can become one of the effective forms of psychological support for higher education students and the formation of their resilience.

References:

1. Бастун Н. А. Передумови духовного розвитку у дитячому віці: можливі перешкоди. Проблеми загальної і педагогічної психології: збірник наук праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. / За ред. С. Д. Максименка. К.: Гнозис, 2010. Т. XII. Ч. 4. С. 32-40.
2. Доказовий аналіз психосоціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту та роль системи освіти як захисного середовища. UNICEF Україна. Лютий 2019. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/evidence-based-analysis-psychosocial-adaptability-adolescents-conflict-zone> (дата звернення: 11.02.2023).
3. Жданович Ю. М. Вплив референтної групи на адаптацію дітей вимушених переселенців. Альманах науки. 2017. № 8. С. 32-35.
4. Кот Н. А., Литвиченко Д. С. Формування soft skills студентів педагогічних спеціальностей у позанавчальній роботі в умовах війни. Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Бердянськ. БДПУ, 2022. С. 231-237.
5. Кравчук С.Л. Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 99-105.
6. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с. https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf (дата звернення: 06.02.2023).
7. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
8. Степаненко Л. В. Особливості взаємозв'язку життєстійкості та складників емоційної саморегуляції переселенців. Габітус. 2021. Вип. 23. С. 68-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_23_13 (дата звернення: 30.01.2023).
9. Ткачишина О. Р. Кризові ситуації: адаптаційні ресурси особистості та соціальні стереотипи. Теорія і практика сучасної психології. 2020. № 1, Т. 3. С. 116-120.
10. Христюк О. Л. Теоретико-методологічний аналіз вивчення проблеми психологічної травми: від історії до сучасності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2017. №2. С. 183-191.
11. Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. К. : Талком, 2021 р. 319 с.

12. Betancourt T. S., Khan K. T. The Mental Health of Children Affected by Armed Conflict: Protective Processes and Pathways to Resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20. Issue 3. P. 317-328. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2613765/> (дата звернення: 02.02.2023).
13. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. 321 p. https://khoerulanwarbk.files.wordpress.com/2015/08/urie_bronfenbrenner_the_ecology_of_human_developbokos-z1.pdf (дата звернення: 04.02.2023).
14. Maddi, S. R., & Hightower, M. Hardiness and optimism as expressed in coping patterns. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51(2), 95-105. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1999-03308-004> (дата звернення: 04.02.2023).
15. Tol W. A., Song S., Jordans M. J. D. Annual Research Review: Resilience and Mental Health in Children and Adolescents living in Areas of Armed Conflict – a Systematic Review of Findings in Low- and Middle-Income Countries. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2013. Vol. 54 (4). P. 445-460. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcpp.12053>. (дата звернення: 03.02.2023).
16. Telegram-канал «SUMMER CAMP» та «WINTER CAMP» <https://t.me/+HHjK7C9wLUczNDI6>
17. Чат для спілкування «SUMMER CAMP FDSSO» <https://t.me/+ZEmTd2WOgNsyNDVi>
18. Чат для спілкування «WINTERCAMPFDSSO» <https://t.me/+42f2K6yG7NliMTIy>

Transliteration of References:

1. Bastun, N.A. (2010) *Peredumovy dukhovnoho rozvytku u dytiachomu vitsi: mozhlyvi pereshkody* [Prerequisites of spiritual development in childhood: possible obstacles] *Problemy zahalnoi i pedahohichnoi psykholohii: zbirnyk nauk prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / Za red. S. D. Maksymenka – Problems of general and pedagogical psychology: a collection of works of the Institute of Psychology named after H. S. Kostyuk National Academy of Sciences of Ukraine. / S.D. Maksymenko (Ed.). K.: Hnozys, Vol. 12, 4, 32-40 [in Ukraine].*
2. *Dokazovyi analiz psykhosotsialnoi adaptivnosti pidlitkiv u zoni konfliktu ta rol systemy osvity yak zakhysnoho seredovyshcha* [Evidential analysis of psychosocial adaptability of adolescents in the conflict zone and the role of the education system as a protective environment] UNICEF Ukraina. (2019). URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/evidence-based-analysis-psychosocial-adaptability-adolescents-conflict-zone> (Last accessed: 11.02.2023) [in Ukraine].
3. Zhdanovych, Yu.M. (2017) *Vplyv referentnoi hrupy na adaptatsiiu ditei vymushenykh pereselentsiv* [The influence of the reference group on the adaptation of children of forced migrants] *Almanakh nauky – Almanac of science*. 2017. No. 8. 32-35 [in Ukraine].

4. Kot N.A., Lytvychenko D.S. (2022) Formuvannia soft skills studentiv pedahohichnykh spetsialnostei u pozanavchalnii roboti v umovakh viiny. [Formation of soft skills of students of pedagogical specialties in extracurricular work in war conditions] Sotsialno-osvitni dominanty profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery ta inkluzyvnoi osvity: materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii – Social and educational dominants of professional training of specialists in the social sphere and inclusive education: materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference. (231-237). Berdiansk. BDPU [in Ukraine].
5. Kravchuk, S.L. (2018) Osoblyvosti zhyttiistosti yak faktora psykholohichnoi pruzhnosti osobystosti yunatskoho viku v umovakh voiennoho konfliktu [Peculiarities of resilience as a factor of psychological resilience of youth in the conditions of military conflict] Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University. (1). 99–105 [in Ukraine].
6. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: upravlinnia, tsyfrovizatsiia, yevrointehratsiini aspekty (2022) [Education of Ukraine under martial law: management, digitalization, European integration aspects '22] IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia 25 zhovt. 2022 r. – Collection of abstracts of reports of the 4th International Scientific and Practical Conference (scientific electronic edition), October 25. 2022. Kyiv: DNU «Institute of Educational Analytics», 2022. (360 p.). Kyiv : DNU «Instytut osvitalno analityky» URL : https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf (Last accessed: 06.02.2023) [in Ukraine].
7. Maksymenko S.D., Kuzikova S.B., Zlyvkov V.L. (Eds.). (2017). Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii : psykholohichna teoriia i praktyka [Personality as a subject of overcoming crises: psychological theory and practice]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukraine].
8. Stepanenko, L.V. (2021) Osoblyvosti vzaiemozviazku zhyttiistosti ta skladnykiv emotsiinoi samorehuliacii pereselentsiv [Peculiarities of the relationship between sustainability and components of emotional self-regulation of immigrants] Habitus – Habitus URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_23_13 (Last accessed: 03.02.2023) [in Ukraine]
9. Tkachyshyna, O.R. (2020) Kryzovi sytuatsii: adaptatsiini resursy osobystosti ta sotsialni stereotypy [Crises: adaptive resources of the individual and social stereotypes] Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and practice of modern psychology. Vol. 1. 116-120 [in Ukraine].
10. Khrystuk, O.L. (2017) Teoretyko-metodolohichni analiz vyvchennia problemy psykholohichnoi travmy: vid istorii do suchasnosti [The theoretical and methodological analysis of the study of the problem of psychological trauma: from history to the present] Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia psykholohichna – Scientific Bulletin of the Lviv State

- University of Internal Affairs. Psychological series. 2. 183-191 [in Ukraine].
11. Chykhantsova, O. (2021) *Psykhologichni osnovy zhyttiistosti osobystosti* [Psychological foundations of the individual's resilience]. Kyiv [in Ukraine].
 12. Betancourt T. S., Khan K. T. The Mental Health of Children Affected by Armed Conflict: Protective Processes and Pathways to Resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20. Issue 3. P. 317-328. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2613765/> (Last accessed: 02.02.2023).
 13. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. 321 p. URL: https://khoerulanwarbk.files.wordpress.com/2015/08/urie_bronfenbrenner_the_ecology_of_human_developbokos-z1.pdf (Last accessed: 04.02.23).
 14. Maddi, S. R., & Hightower, M. Hardiness and optimism as expressed in coping patterns. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51(2), 95-105. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1999-03308-004> (Last accessed: 04.02.2023).
 15. Tol W. A., Song S., Jordans M. J. D. Annual Research Review: Resilience and Mental Health in Children and Adolescents living in Areas of Armed Conflict – a Systematic Review of Findings in Low- and Middle-Income Countries. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2013. Vol. 54 (4). P. 445-460. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcpp.12053>. (Last accessed: 03.02.2023).
 16. Telegram Channel «SUMMER CAMP» та «WINTER CAMP» <https://t.me/+HHjK7C9wLUczNDI6>
 17. Chat for communication «SUMMER CAMP FDSSO» <https://t.me/+ZEmTd2WOgNsyNDVi>
 18. Chat for communication «WINTER CAMP FDSSO» <https://t.me/+42f2K6yG7NliMTIy>

Authors

Nadia Kot

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Berdyansk State Pedagogical University,
Berdyansk, Zaporizhzhia region, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6610-7132>
E-mail: spf5@ukr.net*

Daryna Lytvychenko

*Senior Lecturer,
Berdyansk State Pedagogical University,
Berdyansk, Zaporizhzhia region, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9270-9073>
E-mail: litvichenko.darina@gmail.com*

Abstracts

НАДІЯ КОТ, ДАРИНА ЛИТВИЧЕНКО. **Психологічна підтримка здобувачів вищої освіти під час війни: інноваційний онлайн-табір.** Російсько-українська війна актуалізувала проблему поширення руйнівних психоемоційних станів серед людей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Особливо це торкнулося найвразливіших категорій населення, до яких відноситься й молодь, що здобуває освіту у вищих навчальних закладах. У Бердянському державному педагогічному університеті навчаються студенти переважно з Запорізької, Донецької, Херсонської та Дніпропетровської областей. Три з них з перших днів війни знаходяться в її епіцентрі. Навіть коли студенти дісталися батьків, вони все одно залишалися на окупованій території, а де хто – безпосередньо в зоні бойових дій, що призвело до різних реакцій на стресогенні ситуації.

Переживання цих травматичних подій залежить від індивідуального розвитку механізмів психологічного самозахисту, недостатня сформованість яких позначається на стані життєстійкості як особистісного ресурсу.

У статті представлено огляд теоретичних підходів, накопичених у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах, присвячених розв'язанню проблеми життєстійкості. Зокрема вказується, що війна є тривалим і сильнодіючим чинником психотравми, яка позначається в цілому на психофізичному стані особистості; підкреслюється важливість як внутрішнього потенціалу особистості так і зовнішніх ресурсів для розвитку її життєстійкості; подається характеристика структурних компонентів життєстійкості.

На основі опитування здобувачів вищої освіти схарактеризовано психоемоційні стани здобувачів вищої освіти, що знаходяться в різних життєвих ситуаціях: на тимчасово окупованих територіях, на підконтрольних Україні території у статусі внутрішньо переміщеної особи та за кордоном і статусі біженця, встановлено вплив проблем, з якими вони стикаються, на їх життєстійкість.

Наголошується на важливості психологічної підтримки студентів з боку вищого навчального закладу, як соціального середовища, де можна упередити формування несприятливих патернів поведінки, допомогти вижити, навчитися сприймати оточуючу дійсність та комунікувати з нею.

Розкривається роль нетрадиційної форми психологічної підтримки здобувачів – онлайн-табору в Telegram-каналі – у формуванні життєстійкості, наведено орієнтовний зміст роботи, який спрямований на розвиток її структурних компонентів: залученості, контролю та прийняття ризику. Практика проведення двох таборів підтверджує тезу про можливість перетворення стресових життєвих подій у нові можливості молоді не зважаючи на воєнний стан в країні.

Ключові слова: психологічна травма, психоемоційний стан, стресова ситуація, життєстійкість, структура життєстійкості, психологічна підтримка, онлайн-табір в Telegram-каналі.

NADIA KOT, DARYNA ŁYTWYCZENKO. **Wsparcie psychologiczne dla studentów szkół wyższych w czasie wojny: innowacyjny obóz online.** Wojna rosyjsko-ukraińska uwydatniła problem narastania negatywnych reakcji wśród osób, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Występują najczęściej u osób należących do szczególnie wrażliwej części ludności, m.in. wśród studentów. Na Berdiańskim Państwowym Uniwersytecie Pedagogicznym studiują głównie studenci pochodzący z obwodów Zaporoskiego, Donieckiego, Chersońskiego i Dniepropietrowskiego. Trzy pierwsze obwody od początku wojny znajdują się w samym centrum działań bojowych. Nawet po tym, jak studentom udało się połączyć z bliskimi, nadal pozostawali na terytoriach okupowanych przez wojska rosyjskie, niektórzy z nich – na obszarach objętych działaniami bojowymi, co przyczyniło się do wystąpienia różnych reakcji na sytuacje stresowe.

Reakcje na dramatyczne wydarzenia zależą od indywidualnej dojrzałości\rozwoju psychologicznych mechanizmów obronnych, których niedojrzałość wpływa na stan odporności psychicznej\rezyliencji jako zasobów osobistych.

W artykule przedstawiono przegląd podejść teoretycznych zgromadzonych w krajowych i zagranicznych źródłach naukowych poświęconych rozwiązywaniu problemów związanych z odpornością psychiczną. Autor wskazuje, że wojna jest długotrwałym i potężnym stresorem wywołującym traumę psychiczną, który wpływa na ogólny stan psychiczny i fizyczny osobowości; podkreśla istotny wpływ zarówno wewnętrznego potencjału osobowości, jak i zasobów zewnętrznych na rozwój odporności psychicznej; przedstawia charakterystykę elementów struktury systemu odporności psychicznej.

Na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród studentów dokonano charakterystyki stanów emocjonalnych studentów,

którzy znajdują się w różnych sytuacjach życiowych; na czasowo okupowanych terytoriach, na terytoriach kontrolowanych przez Ukrainę mający status uchodźców wewnętrznych i uchodźców za granicą, określono wpływ problemów, z którymi się mierzą, na ich odporność psychiczną.

W artykule autor podkreśla, jak ważne jest wsparcie psychologiczne studentów realizowane przez uczelnię jako środowisko społeczne, w którym można zapobiec kształtowaniu negatywnych\niepożądanych wzorców zachowań, pomóc w przetrwaniu, nauczyć się zaakceptować otaczającą rzeczywistość i nawiązać z nią kontakt.

Autor podkreśla rolę nietradycyjnej formy psychologicznego wsparcia studentów - obozu online w kanale Telegram – w kształtowaniu \budowaniu odporności psychicznej, przytacza przybliżony kierunek działań skierowanych na rozwijanie elementów struktury systemu odporności psychicznej: zaangażowanie, kontrola i akceptacja ryzyka. Ewaluacja dwóch obozów potwierdza tezę o możliwości przekształcenia stresujących wydarzeń\sytuacji życiowych w nowe możliwości dla młodzieży, nie zważając na stan wojenny w kraju.

Słowa kluczowe: *uraz psychiczny, stan psycho-emocjonalny, sytuacja stresowa, odporność, struktura odporności, wsparcie psychologiczne, obóz online w kanale Telegram.*



ISSN 2450-6486

www.ehs-ss.pl

DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.09>

UDC 378.4



This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"



Inna KUDZINOVSKA,
Viktoriia TROFYMENKO

Evaluation of students' mathematics academic achievements in the conditions of distance learning during the war: problems and recommendations

INNA KUDZINOVSKA, VIKTORIYA TROFYMENKO. **Evaluation of students' mathematics academic achievements in the conditions of distance learning during the war: problems and recommendations.** *The article is devoted to the analysis and solution of the problem of evaluating the academic achievements of students in mathematical subjects in the conditions of distance learning during the war. The authors compare the indices of absolute progress, the quality of grades and average marks of the students of the National Aviation University while studying mathematical subjects during the recent years in the conditions of full-time and distant education during the epidemic of coronavirus and the Russian-Ukrainian war. The factors influencing the objective evaluation of students' knowledge in the conditions of distance learning during the war are revealed, the recommendations for the*

improvement of the estimation adequacy are given and the examples of test tasks, the use of which will allow us to achieve this goal, are suggested.

Key words: *wartime education, distance learning, evaluation of students' learning achievements, mathematical subjects.*

Introduction. Due to the rapid development of computer communication technologies, distance learning is becoming an increasingly popular and widespread form of knowledge acquisition. And at the present time, under martial law on the territory of our state, distance learning has become almost the only possibility of providing educational services to higher education applicants [1 p. 7-8; 2, p.185; 3; 4, p. 57; 5, p.101; 6; 7, p. 130]. Therefore, the issues of ensuring the quality of distance learning, in particular, the problems associated with objective assessment of students' learning achievements in a complex environment come to the fore.

Analysis of recent research and publications. The chosen topic of the study attracts the attention of many scientists, in particular, the issues of control and evaluation of students' learning achievements were considered in the works of such scientists as A. Aleksiuk, Sh. Amonashvili, S. Vitvytska, V. Davydov, A. Zilberstein, V. Yevdokimov, S. Rubinstein, N. Sorokin, N. Talysina and others. Modern approaches to control organization were studied by V. Bocharnikova, I. Bulakh, L. Dobrovska, V. Ilyina, E. Luzik, A. Mokrova, I. Romaniuk and a number of foreign scientists [8, 9].

Objectives of the study: to investigate the pedagogical and psychological problems of assessing students' knowledge of mathematical disciplines during distance learning in general and in the conditions of martial law in particular; propose test tasks, the use of which will ensure the objectivity of the assessment.

Research methods. To achieve the goal, theoretical methods are used (analysis of psychological-pedagogical and methodical literature on the researched problem, working programs in mathematical disciplines), empirical methods (observation of the educational process of students, analysis of their achievements, conversations with students and teachers, study of best practices of teachers).

Presenting main material. Organization of the educational process during the war is not an easy task that faced the educators of our country in the spring of 2022. Currently, institutions of higher education, which are able to continue the educational process, already have certain achievements and a general vision of the organization of the educational

process in the conditions of martial law. But there are still many questions about the optimal combination of the safety of education and the quality of the provision of educational services. Undoubtedly, the synchronous mode of training has more advantages than the asynchronous mode. But in the event of an air alert, interruptions in the supply of electricity or connection to the Internet, asynchronous mode must be used.

Control measures are a necessary element of feedback in the learning process to determine the compliance of the level of knowledge, skills and abilities acquired by students with the requirements of regulatory documents and ensure timely adjustment of the learning process. The main functions of evaluating students' educational achievements are: controlling, educational, diagnostic-corrective, stimulating-motivational and educational [10, Art. 148-149].

During the transition to remote teaching of mathematical disciplines, such types of ongoing control as solving examples by the student at the blackboard and performing independent work in the classroom under the direct supervision of the teacher became impossible. That is, precisely those types of control that allow limiting the student's use of external assistance. It is difficult for most students to organize the solving of problems and examples in practical classes during a video conference, as it requires them to have special devices for inputting graphic information or the ability to use a computer mouse for such needs, which is quite inconvenient. In the conditions of war, when students quite often do not even have the opportunity to connect to video conferences, the problem of evaluating their educational achievements has become even larger.

It is clear that the objectivity of assessing the level of students' knowledge during asynchronous control measures is questionable, because when performing tasks in this mode, students have ample opportunities to use the help of classmates, friends or acquaintances, as well as various Internet resources that directly or indirectly offer and provide such assistance. The overwhelming number of teachers, with whom the authors had the opportunity to communicate, noted the problem of objective assessment of student knowledge based on the works sent to e-mail as one of the key ones and one that does not have a simple solution. An anonymous survey of scientific and pedagogical workers and students of higher education institutions, conducted by the State Education Quality Service of Ukraine from 04/23/2020 to 05/05/2020, also showed that that every third respondent admits the possibility of biased assessment [11, p. 11, 18].

In particular, scientific and pedagogical staff of the Department of Higher Mathematics of the National Aviation University (NAU) have repeatedly encountered cases when a student during a video conference could not answer simple questions of the teacher, and the works sent by him for verification on the same topic were performed flawlessly. There were also situations when a student submitted a work for review in which quite complex tasks were correctly completed, the formulations of which are typical, for example: calculate the value of the boundary of a function, find the derivative of a function, solve a differential equation, etc., and at the same time they were not completed at all or incorrectly solved simple problems with atypical wording.

It is clear that such works caused teachers, at least, doubts about the academic integrity of individual students, which had to be confirmed or denied in personal conversations with them. This created an additional psychological burden on both the teacher and the student, and also took a lot of time. On the other hand, the study of mathematical disciplines by students of technical and economic specialties is an important basis for mastering the future profession, therefore the adjustment of the educational achievement evaluation system has become necessary to ensure its functions.

The distribution of the number of points for individual types of a student's educational work is determined by the work programs of the corresponding disciplines. In particular, for the mathematical disciplines taught to full-time students at the National Aviation University before the transition to the distance mode, the majority of points were assigned to classroom-based learning activities. After the transition to learning with the help of distance technologies, a large number of teachers were forced to shift the emphasis of current and modular assessment criteria to develop rational and optimal approaches to assessing students' knowledge. Thus, according to survey data, more than 60% of teachers noted that the distribution of points has changed to some extent (completely, partially, or with a preference for evaluating students' independent work) [11, p. 20]. But, from the point of view of the authors,

Department of Higher Mathematics annually monitors students' achievements within the framework of the Quality Management System, implemented in the National Aviation University. After the end of the academic term, the information is collected on the semester grades received by all first- and second-year full-time students studying mathematical subjects, and performance indicators are calculated, in particular, the average score on the national scale, absolute performance

(Abs.academ.perf) and quality of performance (Qual.academ.perf) according to the formulas:

$$\text{Absolute academic performance} = \frac{n_1 + n_2 + n_3}{n - n_4} * 100\%$$

$$\text{Quality of academic performance} = \left(\frac{n_4 + n_2}{n - n_4} * 100\% \right),$$

where n_1 – is the number of students in the group who received a grade of “excellent”;

n_2 – the number of students in the group who received a “good” grade;

n_3 – the number of students in the group who received a “satisfactory” grade;

n – the total number of students in the group;

n_4 – the number of students who were not allowed to take the exam.

It should be noted that each year the Department provides fundamental training of about 2500 students with higher education degree “Bachelor” full-time and part-time economic and technical specialties in a full range of mathematical subjects: “Higher Mathematics”, “Probability Theory and Mathematical Statistics”, “Higher Applied Mathematics”, “Linear Algebra and Analytic Geometry”, “Mathematical Analysis”, “Numerical Methods”, “Differential equations and their systems”, “Probability Theory and Statistical Modeling in Avionics”, “Mathematical Modeling of Transportation Processes”. Every year the monitoring of academic achievements of the students is realized for the first and second year students of the full-time form of studying technical and economic specialties. About 1770 people are involved in odd semesters and about 800 in even semesters.

Figure 1 shows a histogram of the distribution of grade score average in odd (1) and even (2) semesters during the 2015/2016 through 2020/2021 academic years, and Figures 2 and 3 show the histograms of absolute academic performance and quality of academic performance, respectively.

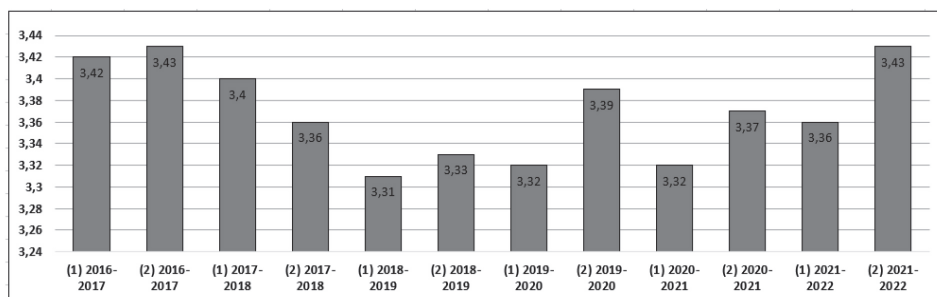


Figure 1. Average score

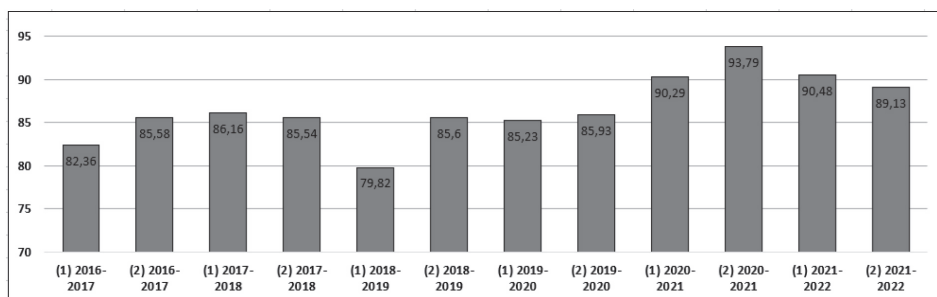


Figure 2. Absolute academic performance

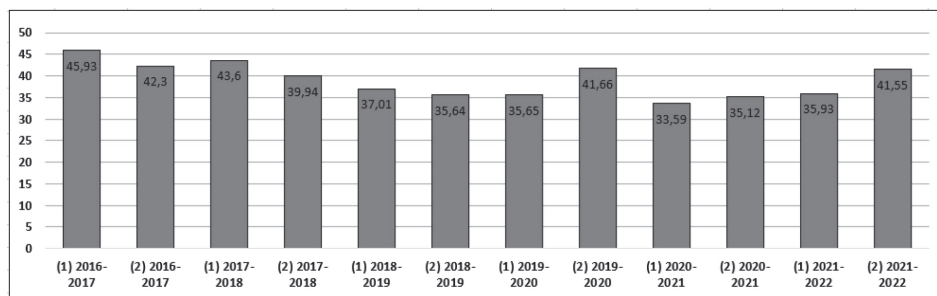


Figure 3. Quality of academic performance

As we can see in Fig.1, after the transition to remote learning in the second semester of 2019/2022 the average score of students increased from 3.32 to 3.39, that is by 0.07 points, which is the largest positive difference between the first and second semesters of the studied academic years.

As stated in [1, p. 262] the transition to remote learning in general had a negative impact on students' attendance and systematicity of

their studies. Many students began to learn worse, it became evident in individual communication with the teacher, but, as we can see, the histogram indicates the opposite. Consequently, we can assume that the assessment was biased. Overall, the histogram demonstrates a downward trend in the average level of students' knowledge in mathematical subjects, which is primarily due to the weak level of mathematical training of school leavers. At the same time, Figure 2 indicates a rapid increase in the absolute performance of students during the last three semesters in which the study was remote. This is due, unfortunately, not to an increase in self-control of education applicants and their desire to learn, but again with a shift in the emphasis of individual communication of the teacher and the student to the assessment of the works sent to check, which had a negative impact on the objectivity of grades. The grade quality histogram in Fig. 3 also indicates an overestimation of grades in the second semester of 2019/2020 after the transition to remote learning, although there was an overall decrease in the quality of student achievement during the period studied. Consequently, the problem with remote assessment of students remains relevant and requires the search for new methods and means of its solution.

It should be noted that the transition to remote learning caused not only problems in the provision and receipt of educational services. A positive consequence was that the system of students' knowledge control in a remote learning environment has been given ample opportunity to use automated control systems, which significantly saves time spent by the teacher on assessing students' knowledge compared to traditional methods of control.

In the work [12, p. 1] a computer-oriented method of assessing the quality of tests in higher mathematics by teachers of higher education institutions is considered. It is indicated that today the central place among methods of knowledge control is occupied by testing. The main advantages of computer evaluation of students' educational achievements are: automation and efficiency of processing test results; acceleration of feedback based on test results, which enables the student to independently identify gaps in the structure of his knowledge and take measures to eliminate them; ensuring the objectivity of the assessment; the ability to regularly replenish and modify the system of test tasks; releasing the teacher from performing routine work. The importance of using tests as a tool for assessing the quality of knowledge and optimizing the educational process is emphasized in works [13,

p. 166, 14, p. 5]. Despite the advantages of testing, the application of tests in higher mathematics for students of technical specialties has not yet become large-scale in practice for the following reasons: teachers' attachment to traditional control methods and distrust of test results; insufficient integration of test control technologies in the processes of training and certification of students; test control requires the provision of a computer base for its implementation; in order to test a large number of students, it is necessary to create a powerful database of test tasks. In this connection, there is a need to find ways to improve the quality of tests. the use of tests in higher mathematics for students of technical specialties has not yet become large-scale in practice for the following reasons: teachers' commitment to traditional control methods and distrust of test results; insufficient integration of test control technologies in the processes of training and certification of students; test control requires the provision of a computer base for its implementation; in order to test a large number of students, it is necessary to create a powerful database of test tasks. In this connection, there is a need to find ways to improve the quality of tests. the use of tests in higher mathematics for students of technical specialties has not yet become large-scale in practice for the following reasons: teachers' commitment to traditional control methods and distrust of test results; insufficient integration of test control technologies in the processes of training and certification of students; test control requires the provision of a computer base for its implementation; in order to test a large number of students, it is necessary to create a powerful database of test tasks. In this connection, there is a need to find ways to improve the quality of tests. insufficient integration of test control technologies in the processes of training and certification of students; test control requires the provision of a computer base for its implementation; in order to test a large number of students, it is necessary to create a powerful database of test tasks. In this connection, there is a need to find ways to improve the quality of tests. insufficient integration of test control technologies in the processes of training and certification of students; test control requires the provision of a computer base for its implementation; in order to test a large number of students, it is necessary to create a powerful database of test tasks. In this connection, there is a need to find ways to improve the quality of tests.

In the work [15, p. 54] it is noted that on-line electronic control of knowledge is the basis for obtaining an objective independent

assessment of the level of educational achievements of applicants (knowledge, intellectual abilities and practical skills). This type of control is very popular abroad and is being actively implemented in the educational technologies of our country. Today, there are many platforms that allow you to create tests of various types, for example, Google Forms, Quizlet, Proprofs, Kahoot!, Classmarker, Plickers, Easy Test Maker, Online Test Pad. On the other hand, for this type of control, there is a need to develop a large number of tasks, which causes teachers to be overloaded with technical work. Taking tests containing formulas and graphic data, without which it is impossible to thoroughly check a student's knowledge of mathematical disciplines, takes a particularly long time. Also, teachers should approach the content and form of test questions creatively so that the performance of the test is not limited to the student reproducing the theoretical material studied or solving typical problems and examples, which can lead to copying answers from open sources of information, but would encourage the student to think logically, synthesis of acquired theoretical knowledge and practical skills and their application to solving various problems, in particular, of an applied nature. You should especially avoid tasks that can be performed with the help of on-line calculators, of which there are quite a few on the Internet, and which offer not only a step-by-step solution to the task, but also comments and links to the relevant formulas. so that the performance of the test is not reduced only to the student's reproduction of the studied theoretical material or the solving of typical problems and examples, which can lead to copying answers from open sources of information, but would encourage the student to think logically, synthesize the acquired theoretical knowledge and practical skills and apply them to solving various problems, in particular, of an applied nature. You should especially avoid tasks that can be performed with the help of on-line calculators, of which there are quite a few on the Internet, and which offer not only a step-by-step solution to the task, but also comments and links to the relevant formulas. so that the performance of the test is not reduced only to the student's reproduction of the studied theoretical material or the solving of typical problems and examples, which can lead to copying answers from open sources of information, but would encourage the student to think logically, synthesize the acquired theoretical knowledge and practical skills and apply them to solving various problems, in particular, of an applied nature. You should especially avoid tasks that can be performed with

the help of on-line calculators, of which there are quite a few on the Internet, and which offer not only a step-by-step solution to the task, but also comments and links to the relevant formulas. synthesis of acquired theoretical knowledge and practical skills and their application to solving various problems, in particular, of an applied nature. You should especially avoid tasks that can be performed with the help of on-line calculators, of which there are quite a few on the Internet, and which offer not only a step-by-step solution to the task, but also comments and links to the relevant formulas. synthesis of acquired theoretical knowledge and practical skills and their application to solving various problems, in particular, of an applied nature. You should especially avoid tasks that can be performed with the help of on-line calculators, of which there are quite a few on the Internet, and which offer not only a step-by-step solution to the task, but also comments and links to the relevant formulas.

Another important aspect of training during the war is the psychological state of the participants in the training process. The stress that all residents of Ukraine are under can negatively affect the ability to learn new material and motivation to study in general. In particular, it is important to organize the assessment of students in such a way as to minimize possible stress for them due to deadlines for completing assignments, problems with Internet connection, etc., and also to reduce the physical burden on teachers when checking papers. In the conditions of martial law, it is important to organize the test so that the student can pass it at a time convenient for him during the time period determined by the teacher, but, at the same time, the duration of the test and the number of attempts should be limited for the objectivity of the assessment. The teacher can also organize students' self-evaluation of their performance, providing them with the correct answers and solutions for self-checking after completing the work.

Here are examples of test questions, which, according to the authors, meet the specified requirements and allow you to find out the level of knowledge of students.

1. To increase the value of the determinant by 2.5 times, it is necessary to:

- a) multiply all its elements by a number $5/2$
- b) add a number to each of its elements $5/2$;
- c) multiply the elements of any line by the number 5;
- d) multiply the elements of any row by number 5 and then divide

- the elements of any column of the resulting determinant by number 2;
- e) multiply the elements of any row by the number $5/2$, and then transpose the resulting determinant.
2. The derivative of which of the following functions may be zero at some point:
- a) $y = \frac{1}{x}$; b) $y = \ln x$ c) $y = 2\sqrt{x}$ d) $y = \ln x^2$ e) $y = x\sqrt{x}$?
3. For which values of the variable a the inequality holds:
- $$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\arcsin^2 4ax}{1 - \cos 2x} \geq \lim_{x \rightarrow 2} \frac{\sqrt{x-1} - 1}{x^2 - 4} ?$$
- a) $[-1; 1]$; b) $[-\infty; -1] \cup [1; +\infty]$; c) $[1; +\infty]$ d) $[-4; 4]$;
 e) $[-\infty; -4] \cup [4; +\infty]$
4. The divergent non-collinear integral of the second kind is the integral:

a) $\int_e^\infty \frac{dx}{x\sqrt{\ln x}}$; b) $\int_0^1 \ln x \, dx$; c) $\int_0^1 \frac{x dx}{\sqrt{1-x^2}}$; d) $\int_{-1}^1 \frac{dx}{x^2}$; e) $\int_1^6 \frac{dx}{1+\sqrt{3x-2}}$

An example of problems that cannot be found solved on the Internet are the problems given in the methodological recommendations for students' individual work "Higher Mathematics. Probability Theory. Random Events", developed by teachers of the NAU Department of Higher Mathematics [17]. The tasks have an applied character and modern aviation topics, which helps to increase students' motivation for studying this section of probability theory.

It is also important during the test to limit the time for passing the test and the inability to pass it repeatedly, especially if at the end of the test errors are pointed out and correct answers are given. In Recommendations on organization of current, semester control and attestation of professional higher and higher education with application of remote learning technologies (Letter of MES No.1/9-249 of 14.05.20) [18, art. 1] it is indicated that the control measures of the training process with application of remote learning technologies must meet the following requirements

- authorized access to information and communication tools of remotelearning organization;
- the possibility of determining the start and end time of access, the duration of the tasks;
- objectivity of criteria for checking the results of performance with the active use of automated means of knowledge assessment;

- variability of forming the tasks of control measures (using algorithms of random selection of questions).

Consequently, it is better to organize the current and especially the final control through video conferencing with video fixation, limited time of performance and reduction of points for its exceeding. In addition, for video fixation all students in the group need to have the appropriate equipment and it is almost impossible to implement in large groups of students.

Conclusions. The control of the knowledge and skills obtained by the student is an important component of the educational process. Methods for assessing the knowledge of students who study remotely during the war should be different from those of full-time students. The main ways to improve the objectivity of assessing learning achievements in the teaching of mathematical subjects are: a creative approach of teachers to create test tasks for all kinds of control, which cannot be done by calculators online and found ready-made on the network; development of small tests that automatically determine the level of student knowledge and allow for ongoing monitoring more often, which will have a positive impact on the objectivity of evaluation, as well as encourage students to study systematically; conducting This will contribute to the eradication of the phenomenon of academic dishonesty and increase the level of mathematical training of future specialists.

References:

1. Kuharenko V.M., Bondarenko V.V. Emergency distance learning in Ukraine: Monograph / Ed. V. M. Kuharenka, V. V. Bondarenko – Kharkiv:. Published by KP «City Printing House», 2020. – 409 p.
2. The use of information technologies in the teaching of mathematical disciplines / Trofymenko V., Kudzinovska I., Shkvarnytska T. // Scientific notes. – Issue 198. – Series: Pedagogical Sciences. – Kropyvnytskyi: RVV Central State University named after V. Vinnichenko, 2021. – P. 185-199.
3. Oleshko A. A., Rovnyagin O. V., Godz V. R. Improvement of distance learning in higher education in conditions of pandemic restrictions // State administration: improvement and development. No. 1, 2021. – [Electronic resource] / Mode of access:<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1936>
4. Terenda N. O., Terenda O. A., Horishniy M. I., Panchyshyn N. Ya., Peculiarities of distance learning of students in the conditions of the COVID-19 pandemic (according to the results of the questionnaire) // Medical education. No. 4, 2020. – P. 57-60. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.4.11661>
5. Shvydun V. M. Regarding the use of distance learning technologies in education

- // Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools. No. 73, Vol. 1, 2020. – P. 101-104. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-1.19>
6. Kovalchuk T. Distance learning in institutions of higher education: risks and prospects for development/ 08.11.2021. – [Electronic resource] / Mode of access: <https://nubip.edu.ua/node/100736>
 7. Kulchynska N. Z. Effective tools for monitoring students' knowledge when organizing distance learning in modern educational conditions / Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects. Materials VI International science and practice internet conf. (Ternopil, November 12-13, 2020), – pp. 129-131.
 8. Huang, RH, Liu, DJ, Tlili, A., Yang, JF, Wang, HH, et al. (2020). Facilitation Guide – Flexible Learning in an Educational Disruption: China's Experience in Supporting Seamless Learning During the COVID-19 Outbreak.//Institute of Smart Learning, Beijing Normal University.
 9. Barkatsas, AT, & Malone, J. (2005). A typology of mathematics teachers' beliefs about teaching and learning mathematics and teaching practices//Mathematical education: research journal, 17(2), WITH.69-90. <https://doi.org/10.1007/BF03217416>
 10. Turkot T. I. Basics of higher school pedagogy/301 p. – [Electronic resource] / Mode of access:<https://uallib.org/book/3089640/4a37de>
 11. Informational and analytical reference on the results of the survey on the state of use of distance learning technologies in higher education institutions of Ukraine [Electronic resource] / Access mode:https://www.sqe.gov.ua/images/materials/опитування/зво/Опитування_дистанційне%20навчання_ЗВО.pdf.
 12. Dudko A.F. Computer-oriented method of evaluating the quality of higher mathematics tests by teachers of higher education institutions. Abstract of the thesis. ... candidate ped. of science for special 00/13/10 – National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute», Institute of Information Technologies and Teaching Aids of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019. – 22 p.
 13. Novytska L., Levchuk O. Tests as an effective tool for monitoring students' knowledge in the process of studying higher mathematics//Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social work». Coll. of science works, issue 1 (42). 2018. – P. 164-167.
 14. Sergienko V.P. Methodological recommendations for writing test tasks / V. P. Sergienko, L. O. Kuhar. – K.: Publishing House of NPU, 2011. – 41 p.
 15. Kuzmina O. M. On-line testing of knowledge of applicants – a tool for improving the quality of education/O. M. Kuzmin//Distance learning as a modern educational technology: materials of the inter-university webinar (Vinnytsia, March 31, 2017). – Vinnytsia: VTEI KNTEU, 2017. – P. 53-56. – [Electronic resource] /Access mode: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf.

16. Higher mathematics. Probability theory. Random events: methodical recommendations for independent work / I. O. Lastivka, I. P. Kudzinovska, V. V. Kravchenko. – K.: NAU, 2020. – 48 p.

Authors

Inna Kudzinovska
*Ph.D., Associate Professor,
National Aviation University,
Kyiv, Ukraine*
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5477-2837>
E-mail: kudzinovskaya@ukr.net

Viktoriya Trofymenko
*Ph.D., Associate Professor,
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5167-6172>
E-mail: viktoriya.trof@gmail.com

Abstract

ІННА КУДЗІНОВСЬКА, ВІКТОРІЯ ТРОФИМЕНКО. **Оцінювання навчальних досягнень учнів з математики в умовах дистанційного навчання під час війни: проблеми та рекомендації.** Стаття присвячена аналізу та вирішенню проблеми оцінювання навчальних досягнень студентів з математичних дисциплін в умовах дистанційного навчання під час війни. Порівняно показники абсолютної успішності, якості успішності та середнього балу студентів Національного авіаційного університету при вивченні математичних дисциплін протягом останніх років в умовах очного та дистанційного навчання під час епідемії коронавірусу і російсько-української війни. Виявлено чинники, що впливають на об'єктивне оцінювання знань студентів в умовах дистанційного навчання під час війни, надано рекомендації щодо поліпшення адекватності оцінювання та запропоновано приклади тестових завдань, використання яких дозволить досягнути цієї мети.

Ключові слова: освіта в умовах війни, дистанційна освіта, оцінювання навчальних досягнень студентів, математичні дисципліни.

INNA KUDZINOWSKA, WIKTORIIA TROFYMENKO. Ocenianie osiągnięć edukacyjnych uczniów z matematyki w okresie nauczania zdalnego w czasie wojny: trudności i wskazówki.

Artykuł ten jest poświęcony analizie i rozwiązaniu problemu oceniania osiągnięć studentów z różnych dyscyplin matematyki w okresie nauczania zdalnego w czasie wojny. Autor porównał wskaźniki ogólnych osiągnięć edukacyjnych, jakości osiągnięć edukacyjnych oraz średnią ważoną ocen z różnych dyscyplin matematyki studentów Narodowego Uniwersytetu Lotniczego z ostatnich kilku lat w okresie nauczania zdalnego i stacjonarnego podczas pandemii COVID-19 i wojny rosyjsko-ukraińskiej. Określono czynniki, które wpływają na obiektywne ocenianie osiągnięć edukacyjnych studentów w okresie nauczania zdalnego w warunkach wojny, udzielono wskazówek i porad, jak udoskonalić zasady oceniania osiągnięć edukacyjnych i zaproponowano testy, które pomogą osiągnąć zamierzony cel.

Słowa kluczowe: *edukacja w czasie wojny, kształcenie na odległość, ocena osiągnięć edukacyjnych uczniów, dyscypliny matematyczne.*



ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.10>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Iurii KUCHYN,
Vasyl' HOROSHKO

Education of an anesthesiologist in the
conditions of the russian-Ukrainian war
and the results of pain treatment in patients
with gunshot and mine-explosive wounds
during the stages of treatment
in the Armed Forces of Ukraine

IURII KUCHYN, VASYL' HOROSHKO. **Education of an anesthesiologist in the conditions of the russian-Ukrainian war and the results of pain treatment in patients with gunshot and mine-explosive wounds during the stages of treatment in the Armed Forces of Ukraine.** *Education of military anesthesiologists is critical to improving outcomes for patients with gunshot and mine-explosive wounds. After all, it is the anesthesiologist who assesses the severity of the patient's condition, plans the tactics of intensive therapy and predicts*

the long-term prospects of treatment. Such components of intensive therapy include pain treatment. Ineffective analgesia or the lack of high-quality countermeasures against pain can cause its chronicity. Unfortunately, chronic pain in patients with gunshot wounds is diagnosed in 70% of cases, and in 83.3% of patients with mine-explosive wounds. That is why studying the results of the impact, stress factors of war on the patient and the education of anesthesiologists in the issues of pain treatment, on the processes of chronic pain are important and can potentially improve the results of treatment of such patients in the long term.

Methods. *The results of treatment of 1166 patients with gunshot and mine-explosive wounds are presented. Pain intensity was diagnosed using a visual analog scale (VAS). The presence of acute stress reaction (ASR) was diagnosed using The hospital anxiety and depression scale (HADS) and medical history, the diagnosis was established by a psychiatrist. Satisfaction with the results of treatment was studied using the Chaban quality of life scale (CQLS). Diagnosis of post-traumatic stress disorders (PTSD) – using the Mississippi Scale for Combat-Related PTSD (M-PTSD). Comparison of groups was carried out according to the Mann-Whitney test and the chi-square test, taking into account the correction for continuity. To analyze the relationship between the risks of receiving a negative treatment result and factor characteristics, the method of building univariate and multivariate logistic regression models was used. The quality of the models was evaluated by the area under the ROC curve (AUC – Area under the ROC curve) To quantify the degree of influence of the factor characteristic, the odds ratio indicator was calculated.*

Result. *A very strong relationship between the chronicity of pain and the presence of ASR in patients, as well as CQLS data at the time of discharge from the medical institution and 1 and 3 months after treatment (AUC>0.9) was revealed. A connection with the presence of PTSD was revealed according to the M-PTSD 1 and 3 months after wounds (AUC=0.65 95% CI 0.62-0.68). Also, a high risk of chronic pain ($\geq 95.6\%$ of patients with chronic pain) is observed in patients with ASR at admission and HADS data >10 points, CQLS at discharge ≤ 75 , CQLS after 1 month ≤ 66 , CQLS after 3 months ≤ 66 .*

Conclusions. *Taking into account the results of the analysis, it is clear that military anesthesiologists planning intensive care and predicting the long-term prospects of pain treatment should have the knowledge and practical skills of related specialties, because the acute stress reaction and quality of life according to the CQLS have a strong relationship with the*

risk of chronic pain, which requires special diagnostics.

Key words: *education, war, anesthesiologist, chronic pain, gunshot wounds, mine-explosive wounds, acute stress reaction, quality of life, stages of treatment*

Trial registration

ClinicalTrials.gov: Retrospectively registered on July 28, 2022 NCT05478642

Introduction. The education of anesthesiologists in a country at war is of paramount importance. After all, war is an extremely strong factor that has a psychological impact on anyone [1, 4, 15]. Mastering by doctors of special knowledge and necessary practical skills is the key to urgent treatment of the patient [2, 5, 16]. However, this is today, and what about “tomorrow”, what distant results of treatment dictate to us and what competencies should be acquired by an anesthesiologist who provides assistance to patients who directly participated in combat operations, received a serious injury and feel unbearable pain?!

All doctors who do not use pain management in their practice will have one thing in common – it is the difficulty of treating pain, which was formed during a wound in war conditions [3, 6, 11]. This has a psychological impact on a person and severe long-term negative consequences of treatment, which include chronic pain. Wounds received in combat are the most severe multidisciplinary pathology [7, 12, 17]. Pain and memories, memories of combat conditions and pain cause the development of conditions with self-destructive behavior [9, 13]. From 11% to 40% of patients in civilian life suffer from chronic pain after severe wounds. The education of military anesthesiologists in the conditions of the russian-Ukrainian war and the results of pain treatment in patients with gunshot and mine-explosive wounds at the stages of treatment in the Armed Forces of Ukraine remain insufficiently studied [8, 14, 17].

Studying the effects of stressors of war on the patient and the education of anesthesiologists in the issues of pain treatment on the processes of chronic pain are important and can potentially improve the results of treatment of such patients in the long term. Considering the fact that 70% of patients with gunshot wounds [7], and 83.3% of patients with mine-explosive wounds cannot achieve a positive treatment result, the data of our study will play an important role in their treatment.

Materials and methods. We performed research at the National military medical clinical center “Main military clinical hospital”. All patients

participated in Operation Joint Forces and received gunshot wounds during combat operations. Medical histories for the period from 2014 to 2021 were retrospectively analyzed. Data collection was carried out at all stages of treatment: medical and nursing brigade, military mobile hospital, military medical clinical center, during rehabilitation, within 12 months of the injury. The assessment of anesthetic risk was carried out according to the scale of the American Society of Anesthesiologists (ASA) [24] – during admission to all stages of treatment. The visual analog scale (VAS) was used to study pain intensity [25]. The intensity of pain according to VAS was studied: 1) before and after anesthesia – at the stage of the medical and nursing brigade, military mobile hospital, military medical clinical center; 2) at the stage of the medical and nursing team – within 2 days; 3) at the stage of the military mobile hospital – within 5 days; 4) at the stage of the military medical clinical center – within 7 days, during discharge from the hospital and further 1, 3, 6, 12 months after the injury; 5) at the rehabilitation stage. Intervals between analgesia were also studied. The neuropathic component of pain was investigated using the diagnostic questionnaire Didier Bouhassiraa, Nadine Attala et al. Pain, 2005, 114: 29-36 (DN4) [7, 10, 26]. The neuropathic component of DN4 pain was investigated at the stage of treatment in a military mobile hospital, a military medical clinical center, then at the time of discharge from a military medical clinical center, and further 1, 3, 6, 12 months after injury. Diagnosis of acute stress reaction (ASR) is anamnesis + The Hospital Anxiety and Depression Scale (HADS) [27]. The diagnosis of GSR was established by a psychiatrist upon admission to a military mobile hospital. The presence of post-traumatic stress disorders (PTSD) was investigated using the *Mississippi Scale* for Combat-Related PTSD (M-PTSD) [7]. The presence of PTSD according to the M-PTSD was investigated in the military medical clinical center 1, 3, 6, 12 months after the injury – the diagnosis was made by a psychiatrist. Quality of life after injury and satisfaction with the results of treatment were studied using the Chaban Quality of Life Scale (CQLS) [18-23]: examined at the time of discharge from the military medical clinical center and further after 1, 3, 6, 12 months after injury.

The prospective study was conducted in the period from February 24, 2022 to May 24, 2022. Data collection was carried out during the Russian invasion of Ukraine and the offensive on Kyiv. All patients under investigation were evacuated to the National military medical clinical center “Main military clinical hospital” for treatment. The

research was conducted using the same methods as during the retrospective analysis.

Data collection and preparation. The research was carried out within the framework of the biotic expertise protocol – Ministry of health of Ukraine, Bogomolets National medical university, Kyiv, Ukraine, commission on biotic expertise and research ethics, protocol No. 158 of May 23, 2022. All study data were reflected in the patient's medical history. They are stored in the archives of the National military medical clinical center "Main military clinical hospital", 18 Hospitalna Street, Kyiv, Ukraine.

Statistical data analysis. The analysis of the research results was carried out in the EZR v.1.35 package (R statistical software version 3.4.3, R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria). The method of constructing univariate and multivariate logistic regression models was used to analyze the relationship between the risk of not achieving the treatment effect and factor characteristics. The quality of the models was assessed by the area under the ROC curve (AUC – Area under the ROC curve), the 95% probability interval (CI) of the indicator was calculated. To quantify the degree of influence of the factor characteristic, the odds ratio (OR) and its 95% CI (direct selection at the alpha level of 5%) were calculated. When conducting the analysis in all cases, the critical level of significance was taken equal to 0.05.

The results. The method of constructing and analyzing univariate and multivariate logistic regression models was used to analyze the relationship between the risk of pain chronicity (VAS>0 after 3 months) and factor characteristics. The analysis used the results of treatment of 1166 patients – 786 patients with gunshot wounds (group 1) and 380 patients with mine-explosive wounds (group 2). Table 1 presents the general characteristics of the patients (the median Me and the interquartile range (QI-QIII) are presented. In the case when after three months the value of the VAS indicator>0, it was considered that the positive effect was not achieved (resulting variable Y=1 – 271 cases); if after three months the value of the VASH indicator = 0, the positive effect was considered achieved (resulting variable Y=0 – 895 cases). The risk of pain chronicity was 23.2% (95% CI 20.8%-25.8%). Indicators were used as factor characteristics: the presence of a diagnosis – acute stress reaction upon admission to a medical institution, data from the Mississippi scale of post-traumatic stress disorders (military version) 1 and 3 months after the injury and data from the Chaban Quality of Life Scale at the time of

discharge from the medical institution, as well as 1 and 3 months after treatment. Table 2 presents the results of the analysis.

Table 1.

General characteristics of patients with gunshot and mine-explosive wounds (median Me and interquartile range (QI-QIII) are presented.

Indicator	Group 1 (n=786)	Group 2 (n=380)	level of significance of the difference, p
Age (years)	32 (25-39)	32 (26-39)	0.791
Height (cm)	178 (176-182)	178.5 (176-182)	0.29
Weight (kg.)	78 (75-84)	79.5 (75-84)	0.148
Number of operations	5 (5-7)	5 (4-7)	0.349
Number of affected areas of the body	2 (2-2)	2 (1-3)	0.767
ASA	3 (3-3)	3 (3-3)	0.563
Average duration of anesthesia (min.)	125 (110-145)	125 (110-150)	0.786
Average duration of operations (min.)	115 (105-130)	115 (105-130)	0.369
VAS initial	7 (7-7)	7 (7-7)	0.106

Notes: Mann-Whitney test was used for comparison.

Table 2.

Coefficients of univariate logistic regression models predicting the risk of chronic pain.

Factor sign	Value of the coefficient of the model, $b \pm m$	Level of significance of the difference from 0	Indicator OR (95% CI)	Area under the operating characteristics curve AUC (95% CI)
ASR at admission	1.69 $\pm$ 0.34	<0.001	5.41 (2.77-10.6)	0.98 (0.97-0.99)
M-PTSD after 1 month	0.006 $\pm$ 0.011	0.579	–	–
M-PTSD after 3 months	0.085 $\pm$ 0.013	<0.001	1.09 (1.06-1.12)	0.65 (0.62-0.68)
CQLS at discharge	-2.45 $\pm$ 0.28	<0.001	0.09 (0.05-0.15)	0.98 (0.97-0.99)
CQLS after 1 month	-1.63 $\pm$ 0.11	<0.001	0.20 (0.16-0.25)	0.98 (0.97-0.99)
CQLS after 3 months	-1.64 $\pm$ 0.11	<0.001	0.19 (0.16-0.24)	0.98 (0.97-0.99)

When conducting a univariate analysis, there is a very strong relationship between the risk of pain chronicity and the presence of an acute stress reaction in the patient at admission, as well as with Chaban Quality of Life Scale data at the time of discharge from the medical institution, as well as 1 and 3 months after treatment ($AUC > 0.9$). A slightly weaker relationship with the presence of post-traumatic stress disorders according to the Mississippi scale of post-traumatic stress disorders (military version) is observed 1 and 3 months after the injury ($AUC = 0.65$ 95% CI 0.62-0.68). When conducting ROC analysis, it was established that a high risk of chronic pain ($\geq 95.6\%$ of patients with chronic pain) is observed in patients with ASR at admission and HADS data > 10 points, CQLS at discharge ≤ 75 , CQLS after 1 month ≤ 66 , CQLS after 3 months ≤ 66 . Figure 1 shows the curve of operational characteristics of predicting the risk of pain chronicity according to the M-PTSD after 3 months.

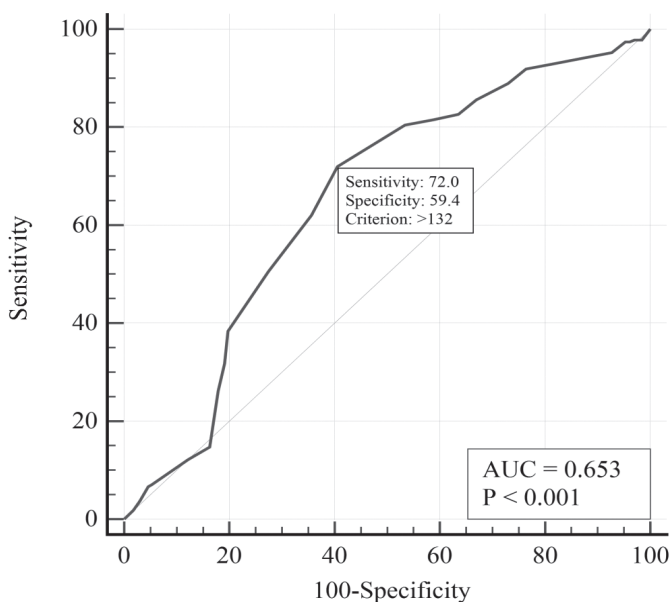


Figure 1. ROC-curve of predicting the risk of pain chronicity according to the M-PTSD 3 months after the injury.

At the second stage, an analysis of the relationship between the risk of pain chronicity and such indicators as the presence of a diagnosis of

acute stress reaction upon admission to a medical institution, the data of the Mississippi scale of post-traumatic stress disorders (military version) 1 and 3 months after the injury and Chaban data was carried out Quality of Life Scale at the time of discharge from the medical institution, as well as 1 and 3 months after treatment, taking into account the type of wound (mine-explosive or gunshot wound) and the intensity of pain according to the VAS upon admission to the medical institution. For this purpose, three-factor logistic regression models were built for predicting the risk of pain chronicity: for each indicator, with standardization for the type of wounds (mine-explosive or gunshot wound) and the intensity of pain according to VAS upon admission to a medical institution. The results of the analysis are shown in table 3.

Table 3.

Coefficients of logistic regression models for predicting the risk of pain chronicity when standardized by the type of wound (mine-explosive or gunshot wound) and the intensity of pain according to VAS upon admission to a medical institution.

Factor sign	Value of the coefficient of the model, $b \pm m$	Level of significance of the difference from 0	Indicator OR (95% CI)	Area under the operating characteristics curve AUC (95% CI)
ASR at admission	1.81 $\pm$ 0.36	<0.001	6.10 (3.03–12.3)	0.99 (0.99–1.00)
M-PTSD after 1 month	0.005 $\pm$ 0.012	0.652	–	0.55 (0.52–0.58)
M-PTSD after 3 months	0.086 $\pm$ 0.013	<0.001	1.09 (1.06–1.12)	0.65 (0.62–0.68)
CQLS at discharge	–2.52 $\pm$ 0.29	<0.001	0.08 (0.05–0.14)	0.98 (0.97–0.99)
CQLS after 1 month	–1.71 $\pm$ 0.13	<0.001	0.18 (0.14–0.23)	0.98 (0.97–0.99)
CQLS after 3 months	–1.73 $\pm$ 0.13	<0.001	0.18 (0.14–0.23)	0.98 (0.97–0.99)

The conducted analysis (table 3) did not significantly change the degree of connection of the studied indicators with the risk of chronic pain. At the same time, it should be noted that for each model in table 2, an increase in the risk of pain chronicity was found in the case of a mine-explosive wounds in comparison with a gunshot wounds ($p < 0.05$ in all cases).

Discussion. Many literary sources highlight the issue of education in wartime conditions, but none of the sources connects the acquired competence of a doctor during training with the impact on the long-term results of treatment [7, 10]. Having conducted our research, we can confidently assert and certainly consider it an extremely important aspect of the educational process of acquisition, in particular, by anesthesiologists of special knowledge and skills of related specialties. Patients who were wounded in combat develop an acute stress reaction, which after 1 month transforms into post-traumatic stress disorders. However, whether these factors influence the outcome of pain management in such patients was unknown. Studies that substantiated the mechanisms of chronic pain formation as a result of ineffective pain treatment in patients with gunshot and mine-explosive wounds have limited access, but it is clear that the doctor who deals with this issue must predict the long-term results of his treatment, and the educational process must promote the development of modulating thinking. Such data are practically absent in the literature. The experience gained by military doctors in Ukraine is unique. Chronic pain in patients with gunshot wounds is diagnosed in 70% of cases [10], and in 83.3% of patients with mine-explosive wounds, which is a negative result of pain treatment. Therefore, we studied the effect of the stress factors of war on the patient and the education of anesthesiologists in the issues of pain treatment on the processes of chronic pain. This is really important and can potentially improve the treatment outcomes of such patients in the long term, because our study revealed a very strong relationship between the risk of chronic pain and the presence of an acute stress reaction in patients, as well as CQLS data at the time of discharge from the medical institution and 1 and 3 months after treatment ($AUC > 0.9$). A connection with the presence of PTSD was revealed according to the M-PTSD 1 and 3 months after injury ($AUC = 0.65$ 95% CI 0.62-0.68). A high risk of pain chronicity ($\geq 95.6\%$ of patients with chronic pain) is observed in patients with ASR at admission and HADS data > 10 points, CQLS at discharge ≤ 75 , CQLS after 1 month ≤ 66 , CQLS after 3 months ≤ 66 .

Conclusions. Taking into account the results of the analysis, it is clear that military anesthesiologists planning intensive care and predicting the long-term prospects of pain treatment should have the knowledge and practical skills of related specialties, because the acute stress reaction and quality of life according to the CQLS have a strong relationship with the risk of chronic pain, which requires special diagnostics.

Ethics approval and consent to participate. All methods were carried out in accordance with relevant guidelines and regulations Declarations of Helsinki. Informed consent was obtained from all subjects and/or their legal guardian(s). All study participants provided informed consent to participate in accordance with the protocol on bioethical examination No. 158 of May 23, 2022, issued by the Commission on Biotic Expertise and Research Ethics of the Bogomolets National Medical University, Ministry of Health of Ukraine.

The study protocol was approved for research by the Commission on Biotic Expertise and Research Ethics of the Bogomolets National medical university, Ministry of health of Ukraine.

Author Declaration:

Consent for publication: Not applicable.

Availability of data and materials: The datasets used and analysed during the current study are available from the corresponding author on reasonable request.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Funding: None.

Authors' contributions: Kuchyn Iu. L. – study concept and design; Horoshko V. R. – collection and processing of the data, analysis, composing the paper.

Acknowledgements: Not applicable.

References

1. Akresh, R. et al. (2016). Climate change, conflict, and children. Technical report, Households in Conflict Network Working Paper.
2. Alfano, M. and Görlach, J.-S. (2019). Terrorism, education, and the role of perceptions: Evidence from al-Shabaab attacks in Kenya. Technical report, Households in Conflict Network Working Paper.
3. Cano, A. F. and Cervantes-Duarte, L. (2016). Impact of Armed Conflicts on Education and Educational Agents: A Multivocal Review. *Revista Electrónica Educare*, 20(3), 1–24. <https://doi.org/10.15359/ree.20-3.12>.
4. Cerna, L. (2019). Refugee education: Integration models and practices in OECD countries. *OECD Education Working Papers*. <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en>.
5. GCPEA. (2022). Statement by GCPEA Executive Director, Diya Nijhowne, on Attacks on Education in Ukraine. Retrieved May 5, 2022, from <https://protectingeducation.org/news/statement-by-gcpea-executive-director-diya-nijhowne-on-attacks-on-education-in-ukraine/>.
6. Namen, O., Prem, M., and Vargas, J. F. (2020). The human capital peace dividend. Technical report, Households in Conflict Network Working Paper.

7. Kuchyn, Iu.,L., Horoshko, V.R. (2021). Predictors of treatment failure among patients with gunshot wounds and post-traumatic stress disorder. *BMC Anesthesiol.* 21, 263. <https://doi.org/10.1186/s12871-021-01482-8>.
8. Kuchyn, Iu.L., Horoshko, V.R. (2022). Pain syndrome in patients with gunshot wounds of the limbs and post-traumatic stress disorders. *EMERGENCY MEDICINE.* 17(7), 24–31. <https://doi.org/10.22141/2224-0586.17.7.2021.244591>.
9. Kuchyn, Iu.L., Horoshko, V.R. (2021). Influence of the type of anesthesia during reconstructive surgical interventions on the final results of treatment of patients with gunshot wounds of the extremities and post-traumatic stress disorders. *Current aspects of military medicine.* 28(2), 92-104. <https://doi.org/10.32751/2310-4910-2021-28-2-8>.
10. Kuchyn, I., Horoshko, V. (2023). Chronic pain in patients with gunshot wounds. *BMC Anesthesiol.* 47. <https://doi.org/10.1186/s12871-023-02005-3>.
11. PRIO. (2020). Children Affected by Armed Conflict, 1990–2019. Retrieved May 5, 2022, from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/%C3%98stby%2C%20Rustad%20%26%20Tollefsen%20-%20Children%20Affected%20by%20Armed%20Conflict%2C%201990%E2%80%932019%20-%20Conflict%20Trends%206-2020.pdf>.
12. Roy, S. and Singh, P. (2016). Gender bias in education during conflict: Evidence from Assam. Technical report, WIDER Working Paper.
13. Safe Schools Declaration. (2015). Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Retrieved May 5, 2022, from https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/safe_schools_declaration.pdf.
14. Singh, P. and Shemyakina, O. N. (2016). Gender-differential effects of terrorism on education: The case of the 1981-1993 Punjab insurgency. *Economics of Education Review*, 54, 185–210.
15. Swee, E. L. (2015). On war intensity and schooling attainment: The case of Bosnia and Herzegovina. *European Journal of Political Economy*, 40, 158–172.
16. UNHCR. (2019). Refugee education 2030: A Strategy for Refugee Inclusion. <https://www.unhcr.org/5d651da88d7.pdf>.
17. UNICEF. (2017). 27 million children out of school in conflict zones. Retrieved May 5, 2022, from <https://www.unicef.org/press-releases/27-million-children-out-school-conflict-zones>.
18. Chaban O, Khaustova O, Bezsheiko V. Reliability and validity of Chaban quality of life scale. Retrieved from <https://www.ecnp.eu/presentationpdfs/70/P.2.h.301.pdf>.
19. Conti, C., Di Francesco, G., Fontanella, L., Carrozzino, D., Patierno, C., Vitacolonna, E., Fulcheri, M. (2017). Negative affectivity predicts lower quality of life and metabolic control in type 2 diabetes patients: a structural equation modeling approach. *Front Psychol.* 24;8:831. doi:10.3389/fpsyg.2017.00831
20. Esmailinasab, M., Ebrahimi, M., Mokarrar, M.H., Rahmati, L., Mahjouri, M.Y., Arzaghi, S.M. (2016). Type II diabetes and personality; a study to explore other

- psychosomatic aspects of diabetes. *J Diabetes Metab Disord.* 3;15:54. doi: 10.1186/s40200-016-0281-3.
21. Lehmann, A., Aslani, P., Ahmed, R., Celio, J., Guchet, A., Bedouch, P., Bugnon, O., Allenet, B., Schneider, M.P. (2014). Assessing medication adherence: options to consider. *Int J Clin Pharm.* 36(1):55-69. doi: 10.1007/s11096-013-9865-x.
22. Lemche, A., Chaban, O., Lemche, E. (2014). Alexithymia as a risk factor for type 2 diabetes mellitus in the metabolic syndrome: a cross-sectional study. *Psychiatry Res.* 215(2):438-43. doi: 10.1016/j.psychres.2013.12.004.
23. Shamsi, F., Khodaifar, F., Arzaghi, S.M., Sarvghadi, F., Ghazi, A. (2014). Is there any relationship between medication compliance and affective temperaments in patients with type 2 diabetes? *J Diabetes Metab Disord.* 27;13(1):96. doi: 10.1186/s40200-014-0096-z.
24. Doyle, D.J., Hendrix, J.M., Garmon, E.H. (2022). American Society of Anesthesiologists Classification. [Updated 2022 Dec 4]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; Jan-. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK441940/>
25. Delgado, D., A., Lambert, B.S., Boutris, N., McCulloch, P.C., Robbins, A.B., Moreno, M.R., Harris, J.D. (2018). Validation of Digital Visual Analog Scale Pain Scoring With a Traditional Paper-based Visual Analog Scale in Adults. *J Am Acad Orthop Surg Glob Res Rev.* Mar 23;2(3):e088. doi: 10.5435/JAAOSGlobal-D-17-00088. PMID: 30211382; PMCID: PMC6132313.
26. Bouhassira, D., Attal, N., Alchaar, H., Boureau, F., Brochet, B., Bruxelle, J., Cunin, G., Fermanian, J., Ginies, P., Grun-Overdyking, A., Jafari-Schluep, H., Lantéri-Minet, M., Laurent, B., Mick, G., Serrie, A., Valade, D., Vicaut, E. (2005). Comparison of pain syndromes associated with nervous or somatic lesions and development of a new neuropathic pain diagnostic questionnaire (DN4). *Pain.* 2005 Mar;114(1-2):29-36. doi: 10.1016/j.pain.2004.12.010. Epub. Jan 26. PMID: 15733628.
27. Zigmond, A.S., Snaith, R.P. (1983). The hospital anxiety and depression scale. *Acta Psychiatr Scand.* Jun;67(6):361-70. doi: 10.1111/j.1600-0447.1983.tb09716.x. PMID: 6880820.

Authors

Iurii Kuchyn

*Doctor of Medical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the
National Academy of Medical Sciences of Ukraine,
Bogomolets National Medical University,
Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9667-1911>
E-mail: kuchyn2@gmail.com*

Vasyl' Horoshko

*Doctor of Philosophy,
National military medical clinical center
"Main Military Clinical Hospital",
Bogomolets National medical university,
Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6305-7317>
E-mail: dr.horoshko@ukr.net*

Abstracts

ЮРІЙ КУЧИН, ВАСИЛЬ ГОРОШКО. Освіта військових анестезіологів в умовах російсько-Української війни та результати лікування болю у пацієнтів з вогнепальними та мінно-вибуховими пораненнями на етапах лікування в Збройних Силах України. Освіта військових анестезіологів відіграє найважливіше значення для покращення результатів лікування пацієнтів з вогнепальними та мінно-вибуховими пораненнями. Адже, саме анестезіолог оцінює важкість стану пацієнта, планує тактику інтенсивної терапії та прогнозує віддаленні перспективи лікування. До таких компонентів інтенсивної терапії відноситься й лікування болю. Неефективне знеболення чи відсутність якісного контролю над болем може стати причиною його хронізації. Нажаль, хронічний біль у пацієнтів з вогнепальними пораненнями діагностується в 70% випадках, а з мінно-вибуховими пораненнями – 83.3%. Саме тому вивчення результатів впливу, стресових факторів війни на пацієнта та освіченості анестезіологів в питаннях лікування болю, на процеси хронізації болю мають важливе значення і потенційно може покращити результати лікування таких пацієнтів у віддаленій перспективі.

Методи. Представлено результати лікування 1166 пацієнтів з вогнепальними та мінно-вибуховими пораненнями. Інтенсивність болю діагностували за допомогою візуальної аналогової шкали (ВАШ). Наявність гострої стресової реакції (ГСР) діагностували за допомогою *The hospital anxiety and depression scale* (HADS) та анамнезу хвороби, діагноз встановлював психіатр. Вдоволеність результатами лікування вивчали за допомогою шкали оцінки якості життя (*Chaban quality of life scale* (CQLS)). Діагностика посттравматичних стресових розладів (ПТСР) – за допомогою Місісіпської шкали посттравматичних стресових розладів (військовий варіант) (МШ ПТСР (в)). Порівняння груп проводилося за критерієм Манна-Уїтні та за критерієм хі-квадрат з урахуванням поправки на неперервність. Для аналізу зв'язку ризиків отримання негативного результату лікування з факторними ознаками було використано метод побудови однофакторних та багатофакторних моделей логістичної регресії. Якість моделей оцінювалася за площею під ROC-кривою (AUC – *Area under the ROC curve*). Для кількісної оцінки ступеню впливу факторної ознаки розраховувався показник відношення шансів.

Результат. Виявлено дуже сильний зв'язок хронізації болю з наявністю у пацієнтів ГСР, а також даними CQLS під час виписки з лікувального закладу та через 1 і 3 місяці після лікування (AUC>0.9). Виявлено зв'язок із наявністю ПТСР за даними МШ ПТСР (в) через 1 та 3 місяці після поранення (AUC=0.65 95% BI 0.62-0.68). Також, високий ризик хронізації болю ($\geq 95.6\%$ пацієнтів із хронічним болем) спостерігається у пацієнтів з ГСР при поступленні та даними HADS >10 балів, CQLS під час виписки ≤ 75 , CQLS через 1 місяць ≤ 66 , CQLS через 3 місяці ≤ 66 .

Висновки. Враховуючи результати проведеного аналізу зрозумілим є те, що військові анестезіологи плануючи інтенсивну терапію та прогнозуючи віддалені перспективи лікування болю повинні володіти знаннями та практичними навиками суміжних спеціальностей, адже гостра стресова реакція та якість життя за даними CQLS має сильний зв'язок із ризиком хронізації болю, що потребує спеціальної діагностики.

Trial registration

ClinicalTrials.gov: Retrospectively registered on July 28, 2022 NCT05478642

Ключові слова: освіта, війна, анестезіолог, хронічний біль, вогнепальні поранення, мінно-вибухові поранення, гостра стресова реакція, якість життя, етапи лікування.

IURII KUCHYN, VASYL' HOROSHKO. **Kształcenie anestezjologa w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz wyniki leczenia bólu u pacjentów z ranami postrzałowymi i ranami po wybuchu min na etapach leczenia w Siłach Zbrojnych Ukrainy.** Kształcenie anestezjologów wojskowych ma kluczowe znaczenie dla poprawy wyników leczenia pacjentów z ranami postrzałowymi i ranami spowodowanymi wybuchem min. W końcu to anestezjolog ocenia ciężkość stanu pacjenta, planuje taktykę intensywnej terapii i prognozuje długoterminowe perspektywy leczenia. Do takich elementów intensywnej terapii należy również leczenie bólu. W wyniku nieskutecznego znieczulenia czy braku wysokiej jakości środków przeciwbólowych może dojść do procesu chronifikacji bólu, gdy ból ostry przechodzi w ból przewlekły. Niestety ponad 70% pacjentów z ranami postrzałowymi cierpi z powodu przewlekłego bólu, z ranami spowodowanymi wybuchem min - 83,3% pacjentów. Dlatego badanie wpływu wojny i stresu na pacjenta oraz znajomość głównych zasad leczenia bólu przez anestezjologów, na proces chronifikacji bólu są ważne i mogą potencjalnie poprawić wyniki leczenia takich pacjentów w perspektywie długoterminowej.

Metody. Przedstawiono wyniki leczenia 1166 chorych z ranami postrzałowymi i ranami po wybuchu min. Natężenie bólu diagnozowano za pomocą skali wzrokowo-analogowej (VAS) Obecność ostrej reakcji na stres (ASD – szok psychiczny) rozpoznano na podstawie Szpitalnej Skali Lęku i Depresji (HADS) oraz wywiadu lekarskiego, diagnoza postawiona przez psychiatrę. Poziom zadowolenia z efektów leczenia zbadano za pomocą Chaban quality of life scale (CQLS) Diagnoza zaburzeń stresowych pourazowych (PTSD) – za pomocą Mississippi (MSC, Mississippi Scale for Civilian Related PTSD-B\wersja dla żołnierzy). Porównanie grup przeprowadzono według testu Manna-Whitneya i testu chi-kwadrat z uwzględnieniem poprawki na ciągłość. W celu przeanalizowania zależności między ryzykiem otrzymania negatywnego wyniku leczenia a stałych wskaźników czynników wykorzystano jednowymiarowy i wielowymiarowy kreator regresji logistycznej Podczas oceny jakości modeli wykorzystano wyliczanie pola pod wykresem krzywej ROC, oznaczanego jako AUC (ang. area under curve). W celu ilościowego określenia stopnia wpływu itałych wskaźników czynników obliczono wskaźnik ilorazu szans.

Wynik. Wykryto związek między procesem chronizacji bólu a występowaniem ASR u pacjentów oraz danymi CQLS w momencie wypisu z placówki medycznej oraz 1 i 3 miesiące po zakończeniu leczenia ($AUC > 0,9$). Wykryto związek między obecnością PTSD według MS PTSD (w) po upływie 1 i 3 miesiące po zakończeniu leczenia ($AUC = 0,65$ 95% BI 0,62-0,68). Wysokie ryzyko przejścia bólu ostrego w ból przewlekły ($\geq 95,6\%$ pacjentów z bólem przewlekłym) obserwuje się u pacjentów z ASR podczas przyjęcia do szpitala i z wynikami HADS > 10 pkt, CQLS podczas wypisu ≤ 75 , CQLS po 1 miesiącu ≤ 66 , CQLS po 3 miesiącach ≤ 66 .

Wnioski. Biorąc pod uwagę wyniki przeprowadzonej analizy, wyraźnie widać, że anestezjolodzy wojskowi planujący intensywną terapię i przewidujący długoterminowe perspektywy leczenia bólu powinni posiadać wiedzę i praktyczne umiejętności z zakresu pokrewnych dziedzin medycyny, ponieważ ostra reakcja na stres i jakość życia wg. CQLS mają silny związek z ryzykiem przejścia bólu ostrego w ból przewlekły, który wymaga specjalistycznej diagnostyki.

Trial registration

ClinicalTrials.gov: Retrospectively registered on July 28, 2022 NCT05478642

Słowa kluczowe: edukacja, wojna, anestezjolog, ból przewlekły, rany postrzałowe, rany po wybuchu min, ostra reakcja stresowa, jakość życia, etapy leczenia.

Contents

1. EDUCATION IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE MILITARY INVASION in 2022 3

Аліна АНДРОЩУК

Вища освіта України в умовах війни та цифрової трансформації: стан та перспективи розвитку 4

Валерій БАБЕНКО, Оксана ІВАНОВА

Українська освіта в умовах війни та сучасних геополітичних викликів. 20

Олена ГРАБОВСЬКА

Перспективи впровадження міжнародного досвіду білінгвізації закладів вищої освіти в Україні в умовах сучасних геополітичних викликів 38

Тамара ГУМЕННИКОВА, Лілія БОДЕНЧУК,

Ірина ЛІГАНЕНКО

Стратегії роботи закладів вищої освіти у прикордонних регіонах в умовах війни: досвід впровадження, помилки та результати 53

Людмила ДАВИДОВА, Леся ЗАЙКО

Освітні тренди в умовах російсько-української війни та сучасних геополітичних викликів 65

Ihor KIKHTENKO, Viktor ZAVIZION, Yulia

KHVOROSTENKO, Nataliia CHEREDNYCHENKO

Education in the conditions of war in a higher medical education institution: problems and possible ways to solve them 78

Наталія КЛАСЕН

Особливості діяльності регіональних закладів післядипломної педагогічної освіти в умовах війни: виклики та нові рішення. 90

Nadia KOT, Daryna LYTVYCHENKO

Psychological support for higher education students
during the war: innovative online camp. 104

Inna KUDZINOVSKA, Viktoriya TROFYMENKO

Evaluation of students' mathematics academic
achievements in the conditions of distance learning
during the war: problems and recommendations. 125

Iurii KUCHYN, Vasyl' HOROSHKO

Education of an anesthesiologist in the conditions
of the russian-Ukrainian war and the results of pain
treatment in patients with gunshot and mine-explosive
wounds during the stages of treatment in the Armed
Forces of Ukraine 140

Spis treści

1. EDUCATION IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE MILITARY INVASION in 2022	3
Alina ANDROSZCZUK	
Szkolnictwo wyższe w Ukrainie w warunkach wojny i transformacji cyfrowej: obecna sytuacja i perspektywy rozwoju	4
Waleriy BABENKO, Oksana IWANOWA	
Edukacja w Ukrainie w obliczu wojny i współczesnych wyzwań geopolitycznych	20
Olena GRABOWSKA	
Perspektywy wdrażania międzynarodowego doświadczenia bilingwizmu w szkołach wyższych w Ukrainie w warunkach współczesnych wyzwań geopolitycznych	38
Tamara GUMENNYKOWA, Lilija BODENCZUK, Iryna LIGANENKO	
Strategie działalności szkół wyższych w regionach przygranicznych w czasie wojny: doświadczenie wdrażania, błędy i rezultaty	53
Ludmyła DAWYDOWA, Lesia ZAJKO	
Trendy edukacyjne w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej i współczesnych wyzwań geopolitycznych	65
Ihor KIKHTENKO, Viktor ZAVIZION, Yulia KHVOROSTENKO, Nataliia CHEREDNYCHENKO	
Edukacja w warunkach wojny w wyższej szkole medycznej: problemy i możliwe sposoby ich rozwiązania	78

Natalia KLASSEN

Charakterystyczne cechy działalności regionalnych
instytutów studiów podyplomowych nauczycielskich
w warunkach wojny: wyzwania i nowe rozwiązania. 90

Nadia KOT, Daryna ŁYTWYCZENKO

Wsparcie psychologiczne dla studentów szkół
wyższych w czasie wojny: innowacyjny obóz online. 104

Inna KUDZINOWSKA, Wiktorii TROFYMENKO

Ocenianie osiągnięć edukacyjnych uczniów
z matematyki w okresie nauczania zdalnego w czasie
wojny: trudności i wskazówki 125

Iurii KUCHYN, Vasyl' HOROSHKO

Kształcenie anestezjologa w warunkach wojny
rosyjsko-ukraińskiej oraz wyniki leczenia bólu u
pacjentów z ranami postrzałowymi i ranami po
wybuchu min na etapach leczenia w Siłach
Zbrojnych Ukrainy 140

WORK APPLICATION

Editorial Board EHS:S&S Takes the evaluation and publication of original materials, previously unpublished texts and only the ones that at the same time do not pass any publishing process.

Language(s) of publication: English, Polish. Possibility of the publication to further the stated languages - by the decision of the editorial board.

Authors who wish to publish the article in „European Humanities Studies: State and Society“, must send it to the E-mail: ehs.state@gmail.com, contains information about the author: academic degree and academic title, place of work (university, college, department), city, country, e-mail address.

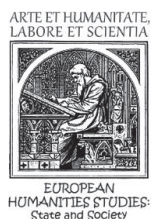
After the successful Peer-review materials obtained the author will receive official notification of acceptance of an article for publication and preparation for publication. After receiving such notice, the author directs the editorial board of the Declaration of the author (download): print, fill out "by hand", sign, scan and send by e-mail edition: ehs.state@gmail.com

Declaration of the author:

- confirms that his / her text does not violate the rights of third parties, and is not in consideration for publication in any edition;
- confirms the accuracy and completeness of the copyright data (affiliation);
- agrees to submit personal information in electronic and printed form;
- in the case of collective work, the authors indicate the proportion of personal contributions (in accordance with the recommendations of the Ministry of Science and Higher Education, and in order to counter the practice of "ghostwriting" and "guest authorship").

Payment of printing costs (when it is necessary) carried out by the author only after the successful completion of a preliminary review procedure and the adoption of the Declaration of the editorship of the author.

Edition does not pay fees for the publication of the texts on the pages of the EHS:S&S. The editors reserve the right to make minor changes and reductions in the articles, which have no influence on their content, notifying the author.



**THE JOURNAL IS AVAILABLE ONLINE IN THE FOLLOWING DATABASES /
CZASOPISMO JEST DOSTĘPNE ONLINE W BAZACH:**



Index Copernicus International (<http://www.indexcopernicus.com>)

Link: <http://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46623>



Biblioteka Narodowa (https://alpha.bn.org.pl/search*pol)



Polska Bibliografia Naukowa (<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/works/734610>)



Centrum NUKAT (<http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:3718161&theme=nukat>)

<http://ehs.eeipsy.org> (OJS access on-line)

Address for correspondence of the Editorial
European Humanities Studies: State and Society

Adres korespondencyjny redakcji
European Humanities Studies: State and Society

E-mail: ehs.state@gmail.com

Website /
Adres strony internetowej

<http://ehs.eeipsy.org>



EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society /
EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo. –
Issue 4, 2022. - (Poland - Ukraine)



International Publishing / Międzynarodowe Wydawnictwo

East European Institute of Psychology (EEIP) / Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii

Oddział w Krakowie (Polska) – 30-009 Kraków

tel. +48 797 325 749

Oddział w Kijowie (Ukraina)– 03039, Kijów, Ukraina

str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine

tel. +380442570710, +380443608622

e-mail: ehs.state@gmail.com

Partnership / Współpraca

Polska Akademia Nauk, pl . Defilad 1, 00-901 Warszawa, Poland (Przedstawicielstwo w Kijowie)

Fundacja im. M. Reja, Kraków
ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland